

ISTRA ISTRA
Urbana Urbana
povijesna zgodovinska
središta središča

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica u Puli

UDK 711.523.025.4(497.5-3 Istra)

BRADANOVIĆ, Marjan
Istra : urbana povijesna središta : =
urbana zgodovinska središča / <autor
teksta, avtor besedila Marjan Bradanović;
fotografije Ivo Pervan; prijevod na
slovenski, prevod v slovenščino Alina
Lovrečić Carli>. – Pula : Istarska
županija <etc.>, 2011.

Tekst usporedo na hrv. i slov. jeziku. –
Bibliografija.

ISBN 978-953-7001-20-9 (Mara)

REVITALIZACIJA
ISTARSKOG ZALEĐA
I TURIZMA
U ISTARSKOM ZALEĐU

REVITALIZACIJA
ISTRSKEGA PODEŽELJA
IN TURIZMA
NA ISTRSKEM PODEŽELJU

INSTRUMENT ZA PREDPRISTOPNO POMOČ
INSTRUMENT PRETPRISTUPNE POMOČI

ISTRA

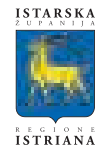
Urbana povijesna središta

Urbana zgodovinska središča

Naložba v vašo prihodnost
Operaciju delno financira Evropska unija
Instrument za predpristopno pomoč

Ulaganje u vašu budućnost
Operaciju djelomično financira Evropska unija
Instrument pretpristupne pomoći

Projekttnu aktivnost je provela
Istarska županija – Regione Istriana
Projekttno aktivnost je izvela
Istarska županija – Regione Istriana

Ova publikacija izrađena je uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključivo je odgovornost Istarske županije – Regione Istriana i ni na koji se način ne može smatrati da odražava gledišta Evropske unije.

Ta publikacija je nastala s pomoćju Evropske unije. Vsebina te publikacije je izključna odgovornost Istarske županije – Regione Istriana in na noben način ne odraža stališča Evropske unije.

POVIJESNI HOD ISTARSKIH GRADOVA	6
ZGODOVINSKA POT PO ISTRSKIH MESTIH	8
Kopar / Koper	10
Izola	16
Piran	20
Koštabona	25
Podpeč	27
Umag	29
Novigrad	33
Buje	38
Oprtalj	42
Motovun	48
Buzet	53
Poreč	57
Vrsar	63
Sveti Lovreč	66
Rovinj	68
Pula	73
Barban	82
Pazin	84
Labin	87
Vodnjan	91
LITERATURA	95

TRIESTE / TRST

KOPER / CAPODISTRIA
IZOLA / ISOLA

PIRAN / PIRANO

Podpeč / Popcchio

Savudrija / Salvore

Koštabona / Costabona

UMAG / UMAGO

BUJE / BUJE

BUZET / PINGUENTE

Seget /
Seghetto

Oprtalj / Portole

Dajla / Daila

Karpinjan / Carpignano

Motovun / Montona

NOVIGRAD / CITTANOVA

PAZIN / PISINO

POREČ / PARENZO

Sv. Lovreč /
S. Lorenzo del Pasenatico

Vrsar / Orsera

Svetvinčenat /
Sanvincenti

ROVINJ / ROVIGNO

LABIN / ALBONA

Barban / Barbana

VODNIJAN /
DIGNANO

PULA / POLA

Pomer

Kamenjak

RIJEKA / FIUME

0 5 10 km

Povijesni hod istarskih gradova

Sve su povijesne jezgre gradova u unutrašnjosti Istre mjesta izrazitog kontinuiteta naseljenosti, jer su nastale na podlozi pretpovijesnih staništa, kasteljera ili gradina. To i ne začuđuje s obzirom na to da se za potrebe stalnog naseljavanja i tada traže teže osvojiva mjesta na uzvisinama. Na istarskom poluotoku tome svjedoči više od četiri stotine tragova gradina iz brončanog i željeznog doba.

Urbanizirani krajolik mijenja se pod rimskom vlašću. Uživajući plodove mira (*Pax Romana*) od druge polovice 1. st. pr. Krista latinsko i romanizirano autohtono histarsko stanovništvo nastanjuje okolice gradina, podižući stambeno-gospodarske komplekse na plodnom poljoprivrednom području. U primorskom dijelu takve se rustičke vile grade duž cijele obale, od kojih se tek pojedine utvrđuju u nesigurnom kasnoantičkom razdoblju, da bi pružile zaštitu stanovnicima iz susjednih vila i naselja. Pretpostavlja se da u antici niti gradine nisu bile u potpunosti napuštene: neke su služile kao nadzorne točke glavnih pomorskih ili kopnenih putova a neke su opstajale kao središta autohtonih ruralnih zajednica.

Mali je broj planiranih antičkih gradova u Istri. Sa sigurnošću se to može reći tek za Poreč, zamišljen prema pravilima rimskog urbanizma, dok se u ostalima zadržava prapovijesna shema, kako u antici, tako i u srednjem vijeku.

Nekoć cvatući obalni gradovi pred naletima barbara (Huna, Langobarda, Slavena i Avara) u kasnoj antici postaju utočišta izbjeglicama iz agera, ali i udaljenijih kontinentalnih područja. Kasnoantički *castrumi* u priobalju i zbjegovima na mjestu nekadašnjih gradina u unutrašnjosti u srednjem vijeku prerastaju u utvrđene gradove.

Opet je bila presudna konfiguracija terena. Uz uzvisine za organiziranje obrane naročito su bili pogodni mali poluotoci i priobalni otočići.

Tijekom stoljeća utvrde se obnavljaju, šire i učvršćuju, kao posljedica stalne ratne opasnosti u regiji rastrganoj interesima brojnih feudalnih vlastodržaca i rastuće snage Venecije. Stari su se graditelji znali prilagoditi konfiguraciji terena, procjenjujući s koje im strane prijeti najveća opasnost, pa su i to uzimali u obzir pri gradnji fortifikacija. Stalne borbe feudalnih sila za kontrolu gradova, koji autonomiju pokušavaju očuvati što duže, ostavljaju trag u obliku višestrukih fortifikacijskih zahvata. Krajem srednjeg vijeka, promjenom oblika ratovanja i oružja, kvadratne kule zamjenjuju se kružnima dok se kasnije grade poligonalni bastioni ispunjeni zemljom radi obrane od paljbe sve naprednijeg topništva.

Nakon konačne podjele istarskog poluotoka u dvije cjeline, potaknuti gospodarskim oporavkom, gradovi se u 15. st. počinju širiti izvan srednjovjekovnih zidina. Stvaraju se nove četvrti, međutim, ratna su zbivanja na europskoj sceni (Cambraiska liga, Uskočki rat, borba Venecije s Turcima za očuvanje prekomorskih posjeda) uvjetovala stalnu obnovu i širenje zidina. Stilske promjene na njima se teže vide. Najčitljivije su na gradskim vratima koja prelaze iz srpastim lukom zaključenih romaničkih preko šiljastih gotičkih do klasičnih renesansnih i raskošnih baroknih oblika, noseći redovito obilježja vladara (habsburškog orla, mletačkog lava) ili nekog njegovog poduzetnog i vlastitom ulogom u povijesti opterećenog mjesnog predstavnika, podestata u mletačkom dijelu Istre i kape-tana ili mjesnog feudalca u austrijskoj Istri, tj. Pazinskoj knežiji.

Koliko god bile važne, obrambene zidine nisu jedini element koji naselje čini gradom. To su i loža, često i više njih, smještenih ispred zidina, pokraj gradskih vrata i na glavnim gradskim trgovima, komunalne palače, fontici (pojednostavljeno ih zovemo žitnicama) te crkve kao središta vjerskog života. Tijekom 15. st. prema mletačkim su urbanističkim modelima bili posebno razvijeni trgovi, pjace i pjacete kao urbana težišta naselja. Grad, naravno, čine i njegovi stanovnici te njihov sustav djelovanja i kreiranja urbanog života. Povijesni izvori otkrivaju

izrazitu društvenu ulogu udruženja građana – bratovština koja, predstavljajući određenu interesnu grupu, najčešće ceh (ribara, pomoraca, obrtnika), grade manje crkve, opremajući ih umjetninama: retablama, palama, liturgijskim posuđem i dragocjenim tekstilnim rukotvorinama te prikupljaju sredstva za veće poduhvate, poput izgradnji novih župnih crkava i zvonika, čija je obrambena uloga bila važna kao i religiozna. Ne zaboravimo ni ulogu svećeničkih redova: od benediktinaca, koji prvi ulaze samostanima u grad, pa do propovjedničkih redova (franjevci, dominikanci) koji će se pojavljivati od 13. st. Unutar gradova nastaju veliki sklopovi sa samostanskim zgradama, crkvom, redovito i vrtovima, osebujno oblikujući tkivo zgusnute urbane jezgre.

Već u drugoj polovici 18. st., potkraj vijeka Mletačke Republike, nastupili su novi urbanistički trendovi i presudili dugoj tradiciji opstojanja zatvorenog, zidinama obujmljenog grada. Minule su izravne opasnosti od kojih bi zidine trebale štiti gradove. Dapače, one postaju zapreka njihovom širenju, polaganom ali ustrajnom gospodarskom i demografskom rastu. Promijenili su se i običaji stanovanja, pa na zidinama nastaju nove kuće, raskošne plemićke palače, lođe i vidikovci okrenuti moru ili plodnim dolinama, postupno smijenivši tvrde obrambene tornjeve.

Francuska je uprava, iako kratkotrajna (1805. – 1813.), značila prekretnicu u poimanju gradova i društvenim odnosima. Ukinuti su brojni samostani i sekularizirane crkve, dotadašnji nositelji društvenog i vjerskog života gradova. Prema tadašnjim zdravstvenim uvjerenjima, počelo se uklanjati zidine da bi se omogućio dotok svježeg zraka među "kužne ruševine", izrađuju se ceste i planovi za regulaciju luka.

Novi se urbanistički zamah nastavlja i za Druge austrijske uprave (od 1815.). U većini gradova nastaju nova upravna središta, a razvoj industrije obilježava ih rastom velikih proizvodnih sklopova na rubovima. Povijesne jezgre, stoljećima

usklađene s potrebama stanovnika, postaju pretijesne, a blagostanje Monarhije koja je nakon pet stoljeća objedinila Istru odražava se u monumentalnim građevinama koje ne poštuju zadane prostorne odnose. U sklopu istarskih gradova Pula doživljava specifičan razvoj: postavši pomorskim središtem austrijske mornarice pretvara se u neosvojivu tvrđavu branjenu fortifikacijskim sustavom u krugu od 30 km, što će ograničiti razvoj grada tijekom cijelog 19. i 20. st. S druge strane, nezadrživ demografski rast u kratko vrijeme pretvara ju u moderan europski grad.

Burno 20. st. donosi potpunu promjenu planskog pristupa gradovima. Gradi se nova prometna infrastruktura koja povezuje stare gradove novim brzinama i trasama, a ratna razaranja oba svjetska rata rezultirala su u nemalom broju gradova devastacijom urbanog tkiva. Ponegdje nove, za povijesna središta neprimjereno visoke, zgrade niču uz srednjovjekovne kuće, nove luke zatvaraju povijesne, razoreni gradski blokovi pretvaraju se u zapuštene „zelene otoke“, novi hoteli ulaze u srednjovjekovne strukture.

U većini drugih slučajeva, osobito u unutrašnjosti istarskoga poluotoka, „moderna vremena“ jedva da i dotiču uspavane gradiće, urbano posve formirane još na izmaku srednjeg i u počecima ranog novog vijeka, preciznije, u doba otkrića Novog svijeta.

Predstaviti ćemo vam tek grupu nezaobilaznih lokacija. Da bi se pojedini grad shvatio u svom povijesnom kontekstu, treba mu prići onako kako se to činilo u prošlosti: s mora, uz rijeku, pješice uz brdo. Treba zastati da bi se uživalo u pogledima koje i danas pružaju moćne siluete sa zvoncima. Samo tako može se doživjeti bremenita povijest ovih prostora, presudno obilježenih urbanom kulturom tvrdih gradova, od Kopra i Milja nadomak Trsta na sjeverozapadu, do Lovrana i Kastva na istoku istarskoga poluotoka.

Zgodovinska pot po istrskih mestih

Vsa zgodovinska mestna jedra v notranjosti Istre so odraz izrazite kontinuitete naseljenosti, ker so nastala na podlagi predzgodovinskih naselbin, kastelov ali gradišč. To ni niti tako presenetljivo glede na to, da so že takrat za potrebe stalne naselitve iskali težje dostopna mesta na vzpetinah. Na istrskem polotoku to potrjuje več kot štiristo gradišč iz bronaste in železne dobe.

Urbanizirana pokrajina se spreminja pod rimsko oblastjo. Uživajoč v sadovih miru (*Pax Romana*) od druge polovice 1. stoletja pr. Kr. dalje, latinsko in romanizirano avtohtono histrsko prebivalstvo naseljuje okolico gradišč in gradi stanovanjsko–gospodarske komplekse na plodnem obdelovalnem področju. Na primorskem področju se takšne rustične vile gradijo vzdolž cele obale, le nekatere izmed njih pa se v nesigurnem poznoantičnem obdobju utrjujejo, da bi prebivalcem sosednjih vil in naselij nudile zaščito. Verjetno niti v antiki gradišča niso bila v celoti opuščena; nekatera so služila kot nadzorne točke glavnih pomorskih in kopenskih poti, nekatera pa so se obdržala kot središča avtohtonih ruralnih skupnosti.

Število načrtovanih antičnih mest v Istri je majhno. To lahko z gotovostjo trdimo le za Poreč, ki je zamišljen po pravilih rimskega urbanizma, medtem ko se je v ostalih obdržala prazgodovinska shema tako v antiki kot v srednjem veku.

Nekoč cvetoča obalna mesta postanejo v pozni antiki zatočišča pred vdori barbarov (Hunov, Langobardov, Slovanov in Avarov) za tiste, ki zapuščajo *ager* in bolj oddaljena kontinentalna področja. Poznoantični *castrumi* na obali in pribežališča na mestu nekdanjih gradišč v notranjosti postanejo v srednjem veku utrjena mesta.

Ponovno je bila usodna konfiguracija terena. Poleg vzpetin so za organiziranje obrambe bili primerni majhni polotoki in priobalni otočki.

V teku stoletij se utrdb obnavljajo, širijo in utrjujejo, kar je posledica nenehne vojne nevarnosti v regiji, ki je razpeta med interesi številnih oblastnih fevdalcev

in rastočo močjo Benetk. Stari graditelji so se konfiguraciji terena znali prilagoditi tako, da so znali oceniti, s katere strani preži največja nevarnost, to pa so upoštevali pri izgradnji utrdb.

Neprestani boji fevdalnih sil za nadzor mest, ki so poskušala čim dlje obdržati avtonomijo, so pustili sled v obliki večkratnih fortifikacijskih posegov. Ob koncu srednjega veka, s spremembo oblike vojskovanja in orožja, kvadratne stolpe zamenjajo okrogli, še kasneje pa se gradijo poligonalni bastijoni, napolnjeni z zemljo, zaradi obrambe pred vse naprednejšim topovskim obstreljevanjem.

Po dokončni razdelitvi istrskega polotoka na dve celoti, ki jo je spodbudil gospodarski dvig, se mesta v 15. stoletju začnejo širiti zunaj srednjeveškega obzidja. Nastajajo nove četrti, čeprav so vojni dogodki na evropski sceni (Cambraiska liga, uskoške vojne, boji Benetk in Turčije za ohranitev prekomorskih posesti) pogojevala stalno obnavljanje in širjenje obzidij. Slogovne spremembe so na njih težje vidne. Najbolj očitne so na mestnih vratih, ki iz polkrožno romansko zaključenih preko gotsko zašiljenih prehajajo v klasično renesančne in razkošne baročne oblike, pri tem pa redno nosijo oznake vladarja (habsburškega orla, beneškega leva) ali kakšnega njihovega podjetnega in z lastno zgodovinsko vlogo obremenjenega mestnega predstavnika, *podestata* v beneškem delu Istre in kapetana ali lokalnega fevdalca v avstrijski Istri tj. Pazinski kneževini.

Kljub njihovi pomembnosti, obzidja niso edini element, ki iz naselja naredijo mesto. To so tudi loža, pogostokrat več kot ena, postavljene pred obzidjem, zraven mestnih vrat in na glavnih mestnih trgih, mestna hiša, *fontiki* (posplošeno jih imenujemo žitnice) ter cerkve kot središča verskega življenja. V 15. stoletju so po beneških urbanističnih modelih bili posebej razviti trgi, *pjace* in *pjacete*, kot urbana težišča naselja. Mesto seveda ustvarjajo tudi njegovi prebivalci ter njihov sistem delovanja in ustvarjanja urbanega življenja. Zgodovinski viri nam razkrivajo izrazito družbeno vlogo meščanskih

združenj – bratovščin, ki, kot predstavniki določene interesne skupine, najpogosteje ceha (ribičev, pomorcev, obrtnikov) gradijo manjše cerkve, jih opremljajo z umetninami: oltarnimi nastavki in podobami, palami, liturgično posodo in dragocenimi tekstilnimi ročnimi izdelki, ter zbirajo sredstva za večje podvige, kot so izgradnja novih župnijskih cerkva in zvonikov, katerih obrambna vloga je bila enako pomembna kot religiozna. Ne pozabimo vloge meniških redov: od benediktincev, ki prvi vstopajo v mesto s samostani, do pridigarjev (frančiskani, dominikanci), ki se pojavljajo od 13. st. dalje. Znotraj mest nastajajo veliki sklopi s samostanskimi stavbami, cerkvijo, redno tudi z vrtovi, in svojevrstno oblikujejo tkivo zgoščenega urbanega jedra.

Že v drugi polovici 18. stoletja, proti koncu Beneške republike, so se pojavili novi urbanistični trendi, ki so pretrgali dolgo tradicijo zaprtega, z obzidjem opasanega mesta. Minile so neposredne nevarnosti, pred katerimi bi obzidja morala varovati mesta. Prav nasprotno, le-ta postajajo ovira njihovi širitvi, ter počasni, ampak vztrajni gospodarski in demografski rasti. Spremenile so se tudi stanovanjske navade, tako da so na obzidjih nastale nove hiše, razkošne plemiške palače, lože in razgledne točke, obrnjene proti morju ali plodnim dolinam, ki so postopoma zamenjale trde obrambne stolpe.

Francoska uprava, čeprav kratkotrajna (1805 – 1813), je pomenila preobrat v pojmovanju mest in družbenih odnosov. Ukinjeni so številni samostani in sekularizirane cerkve, dotedanji nositelji družbenega in verskega življenja mest. Po tedanjih zdravstvenih prepričanjih začnejo odstranjevati obzidja, da bi omogočili pretok svežega zraka med "kužnimi" ruševinami, gradijo se ceste in pripravljajo načrti za regulacijo pristanišč.

Nov urbanistični razmah se nadaljuje tudi v času druge avstrijske uprave (od 1815 dalje). V večini mest nastajajo nova upravna središča, razvoj industrije pa jih zaznamuje z rastjo velikih proizvodnih kompleksov na obrobju.

Zgodovinska jedra, ki so skozi stoletja bila usklajena s potrebami prebivalcev, postanejo pretesna, in blagostanje monarhije, ki je po petih stoletjih združila Istro, se odraža v monumentalnih gradnjah, ki ne spoštujejo obstoječih prostorskih odnosov. V sklopu istrskih mest doživlja Pulj specifičen razvoj: s tem, da je postal pomorsko središče avstrijske mornarice, se je spremenil v neosvojljivo trdnjavo, ki jo brani fortifikacijski sistem v krogu 30 km, kar bo omejilo razvoj mesta tekom celega 19. in 20. stoletja. Po drugi strani ga je nezadržna demografska rast v kratkem času spremenila v moderno evropsko mesto.

Burno 20. stoletje prinaša popolno spremembo planskega pristopa do mest. Gradi se nova prometna infrastruktura, ki povezuje stara mesta z novimi hitrostmi in trasami, vojna razdejanja obeh svetovnih vojn pa so v številnih mestih devastirala urbana tkiva. Nove, za zgodovinska jedra neprimerno visoke stavbe, poganjajo poleg srednjeveških hiš, nova pristanišča zapirajo zgodovinska, razdejani mestni bloki se spreminjajo v zapuščene "zelene otoke", novi hoteli vstopajo v srednjeveške strukture.

V večini drugih primerov, posebej v notranjosti istrskega polotoka, so se "moderni časi" komaj dotaknili uspavanih mestec, ki so se urbano izoblikovala že na koncu srednjega in na začetku zgodnjega novega veka, natančneje v času odkritja Novega sveta.

Predstavili vam bomo le skupino lokacij, ki jih ne gre prezreti. Da bi posamezno mesto razumeli v njegovem zgodovinskem kontekstu, se mu je treba približati tako kot v preteklosti: z morja, ob reki, peš po hribu navzgor. Treba se je ustaviti, da bi uživali v pogledih, ki jih še danes nudijo mogočne silhuate z zvoniki. Le tako je mogoče doživeti težko zgodovino tega prostora, ki je usodno zaznamovana z urbano kulturo utrjenih mest, od Kopra in Milj pri Trstu na severozahodu, do Lovrana in Kastva na vzhodu istrskega polotoka.

KOPAR / KOPER

Grad „na vrhu Istre“ u svojim je povijesnim nazivima očuvao ime na vladara. Nepoznata je imena u prapovijesti, kada se ovdje nalazi ilirsko svetište dok se grčki naziv Egida (*Aegida*), legendom vezan za mit o Argonautima, spominje u 1. st. pr. Krista. Razvija se od rimskog doba kao *Capris* (Kozji otok) ili *Insula Capraria* zahvaljujući dobrom položaju uz Flavijevsku cestu te plodnoj zemlji u zaleđu. U sutonu antike postaje utočište izbjeglicama iz Panonije, Norika, Tergeste. Važna bizantska utvrda ime mijenja u Justinopolis.

Krajem 8. st. grad pripada franačkim, a potom njemačkim vladarima. U borbama njemačkog cara Konrada II. s Venecijom svrstava se uz cara što mu 1035. donosi gradska prava, neovisnost o istarskom markgrofu i velike posjede sve do rijeke Dragonje.

Trgovačke veze Kopra s Venecijom žive već u 10. st. Iako u formalnoj vlasti akvilejskog patrijarha od 1208., grad razvija autonomiju, te postaje važna

trgovačka i politička snaga sjevernog Jadrana, a time i prijetnja Mlečanima. Patrijarh mu mijenja ime u *Caput Ystriae* iz kojeg se kasnije razvija venecijanska inačica *Cao d'Istria* (tal. *Capodistria*). Osim na trgovini, prosperitet se zasniva na proizvodnji i prodaji soli nad kojom ima monopol u Istri još od 1182. Građani srčano brane samostalnost pred venecijanskim pokušajima uspostave vlasti te je Koper uz Pulu na čelu čestih pobuna tijekom 13. i 14. st. koje prestaju tek nakon osvajanja i pljačke grada 1380.

Potaknut pobunom iz 1278., nakon koje je Koper morao prisegnuti na vjernost Veneciji, Senat nalaže gradnju utvrde *Castel Leone*.

Gradska je jezgra zgusnuta, s mrežom uskih uličica zrakasto usmjerenih prema središnjem trgu s katedralom. Obodno uz zidine i gradska vrata nastaje osam trgova s crkvama. Više puta obnavljane i rušene tijekom srednjeg vijeka, venecijanske su zidine iz 15. st. obuhvatile cijeli

otok. Od dvanaest srednjovjekovnih vrata sačuvana su samo *Porta della Muda* ili *del Ponte* prema kopnu gdje su se naplaćivali porezi na robu koja je ulazila u grad. Pred većinom su se vrata nalazile luke – mandračī. U organizaciji grada, zacrtanoj u današnjem obliku krajem 13. st., ogleda se društvena struktura. Dok su javne gradske institucije i bogatije kuće u središtu otoka, siromašniji slojevi ribara, trgovaca i obrtnika smjestili su se obodno. Po rubu jezgre nižu se samostani.

Najstarije sačuvane građevine su romanička krstionica katedrale, rotonda sv. Elije i mala kuća Percauz iz 13. st. Gotika je snažno obilježila grad u arhitekturi crkava, samostana i javnih građevina. Duž ulica nižu se gotičke kuće (tzv. kuća Carpaccio i Gallo, palača Almerigogna oslikanog pročelja). Više je primjera karakterističnih gotičkih kuća s istaknutim katom na profiliranim nosačima, polikromno obojenog pročelja (niz kuća u Kidričevoj ulici, kuća Favento u Obzidnoj ulici).

Središte grada čine dva trga. Na središnjem, nekadašnjem *Platea Comunalis*, najvažnije su građevine. Južni rub trga zatvara Pretorska palača. Izvorno romanička građevina povezana je u 15. st. u jedinstveni objekt koji objedinjuje političku, vojnu i sudbenu funkciju podestata te gradsku samoupravu. Uz nju se nalaze *Armeria* (spremište oružja) i *Foresteria*, „hotel“ za ugledne goste iz Venecije. Nasuprot palači je loža iz 15. st. na mjestu starije iz 13. st. koja je današnji izgled jednokatnice dobila u 17. st. Istočnu stranu zatvara gotičko-renesansno pročelje stolne crkve Marijina Uzašašća. Uz njega je romanički gradski toranj pretvoren 1418. u crkveni zvonik. Trg Brolo iza katedrale služio je za opskrbu. Tu se uz fontik nalazila gradska cisterna, a okružuju ga biskupska te niz plemićkih palača.

Venecija preuzima 1420. posljednje ostatke patrijarhovitih posjeda u Istri. Kopar postaje središte mletačke ekspanzije na istočni Jadran i glavni konkurent habsburškom Trstu koji prati u broju stanovnika i prekomorskoj trgovini sve

do sredine 18. st. Prije epidemije kuge iz 1554. godine brojao je čak 8.000 stanovnika! Od 16. st. postaje upravno, sudbeno i porezno središte mletačke Istre. Blagostanje je omogućilo brigu za siromašniji stanovnike, stoga je 1392. utemeljen fontik za žito i namirnice, a sredinom 16. st. karitativna ustanova *Monte di Pietà*. U gradu bogatog vjerskog i intelektualnog života djeluju brojne bratovštine i akademije.

Unatoč srednjovjekovnoj strukturi, Kopar duguje svoj izgled renesansnim i baroknim zahvatima, uglavnom venecijanske inspiracije. Tijekom 16. st. se zidine i vrata, uključujući i *Castel Leone*, u više navrata obnavljaju. Uz *Porta del Porto* prema glavnom mandraču grade se dva poligonalna bastiona koja su mogla odoljeti napadima topova. Obnovljena *Porta della Muda* (1515.) postaju glavna gradska vrata. Od 16. do 18. st. nastaje niz samostana s crkvama (sv. Ane, sv. Nikole) te skladište soli sv. Marka uz zidine prema mandraču *Porporella*. Grade se patricijske palače stisnute unutar srednjovjekovnih blokova s malim unutarnjim dvorištima, pročelja elegantnih rastvorenih portala s balkonima, triforama. Na trg uz skladište soli postavljen je Justinin stup s koparskim grbom u znak pobjede Venecije u bici kod Lepanta, u kojoj je sudjelovala i koparska galija. Zidine i gradska vrata postupno nestaju u 18. st. kada se na njih oslanjaju kuće i rastvaraju ih otvorima.

Pod Austrijom se Kopar razvija u važno industrijsko i upravno središte. Otok je u 19. st. spojen s kopnom dvama nasipima između kojih su bile solane, bonificirane 20-ih godina prošlog stoljeća. Pod pokroviteljstvom bečkog dvora održana je ovdje 1910. Prva istarska pokrajinska izložba, obuhvativši brojne gradske trgovce i građevine. Nažalost, neprimjereni su urbanistički zahvati u drugoj polovici 20. st., širenje luke prema tkivu grada i konačno zasipavanje močvare u znatnoj mjeri narušili urbanističku cjelovitost i karakterističnu siluetu moćnog grada na otoku.

POSJETITE:

Pokrajinski muzej Koper s bogatom arheološkom i umjetničkom zbirkom.

ZANIMLJIVOSTI:

Reljef krilatog lava sv. Marka, simbol Mletačke Republike, na palači Tacco-Gavardo potječe s utvrde Castel Leone. Na pročelje je postavljen 1935. godine.

Oslikana pročelja gotičkih kuća pokazuju kako je grad izgledao u 15. st.

Mramorni, reljefom ukrašeni sarkofag sv. Nazarija vrhunsko je kiparsko djelo umjetnosti mletačkoga trećenta.

Mesto "na vrhu Istre" je v svojih zgodovinskih nazivih ohranilo imena vladarjev. Neznano je njegovo prazgodovinsko ime, ko se je tu nahajalo ilirsko svetišče, medtem ko se grško ime Egida (*Aegida*), legendarno vezano na mit o Argonavtih, omenja v 1. st. pr. Kristusom. Razvija se od rimskega obdobja dalje kot *Capris* (Kozji otok) ali *Insula Capraria* zaradi svojega dobrega položaja ob Flavijevski cesti ter rodovitne zemlje v zaledju. V zatonu antike postane zatočišče beguncev iz Panonije, Norika, Tergesteja. Pomembna bizantinska utrdba spremeni ime v Justinopolis.

Ob koncu 8. stoletja je mesto pripadlo frankovskim in zatem nemškimi vladarjem. V bojih nemškega cesarja Konrada II. z Benetkami se je priklonilo cesarju, kar mu je leta 1035 prineslo mestne pravice, neodvisnost od istrskega deželnega grofa in velike posesti vse do reke Dragonje.

Trgovske vezi med Koprom in Benetkami so žive že v 10. stoletju. Čeprav formalno pod oblastjo Oglejskega patriarha od leta 1208, mesto razvija avtonomijo ter postane pomembna trgovska in politična sila severnega Jadrana ter

kot taka grožnja za Benetke. Patriarh mu spremeni ime v *Caput Ystriae*, iz katerega se kasneje razvije beneška različica *Cao d'Istria* (it. *Capodistria*). Razen na trgovini temelji razcvet mesta na pridobivanju in prodaji soli, nad katero ima monopol v Istri že od leta 1182. Meščani srčno branijo samostojnost pred beneškimi poskusi vzpostavitve oblasti, zato je Koper, skupaj z Puljem, na čelu pogostih uporov tekom 13. in 14. stoletja, ki se končajo po osvojitvi in oplenitvi mesta leta 1380.

Spodbujen z uporom iz leta 1278, po katerem je moral Koper zapriseči zvestobo Benetkam, je Senat ukazal izgradnjo utrdbe *Castel Leone*.

Mestno jedro je strnjeno, z mrežo ozkih uličic, ki se žarkasto usmerjajo proti osrednjem trgu s stolnico. Na robovih obzidja in ob mestnih vratih nastaja osem trgov s cerkvami. Beneško obzidje, ki je bilo v srednjem veku večkrat obnovljeno in porušeno, je v 15. stoletju zajelo cel otok. Od dvanajstih srednjeveških vrat so se ohranila le *Porta della Muda* ali *del Ponte* proti celini, na katerih so se plačevali davki na blago, ki je vstopalo v mesto. Pred večino vrat so se

nahajala pristanišča – mandrač. V ureditvi mesta, ki je bila zarisana v današnji obliki ob koncu 13. stoletja, se odraža struktura družbe. Medtem ko so javne mestne institucije in bogatejše hiše v središču otoka, so se revnejši sloji ribičev, trgovcev in obrtnikov namestili na obrobju. Na robu jedra se vrstijo samostani. Najstarejše ohranjene stavbe so romanska krstilnica stolnice, rotunda sv. Elije in majhna hiša Percauz iz 13. stoletja. Gotika je močno zaznamovala mesto v arhitekturi cerkva, samostanov in javnih poslopij. Vzdolž ulic se vrstijo gotske hiše (t.i. Carpacciova hiša in hiša Gallo, palača Almerigogna s poslikanim pročeljem). Obstaja tudi več primerkov značilnih gotskih hiš z izbočenim nadstropjem na profiliranih nosilcih, s polikromno poslikanim pročeljem (vrsta hiš v Kidričevi ulici, hiša Favento v Obzidni ulici).

Središče mesta tvorita dva trga. Na osrednjem, nekdanjem *Platea Comunalis*, so najpomembnejše stavbe. Južni rob zapira Pretorska palača. Izvirno romanska stavba je v 15. stoletju povezana v enoten objekt, ki združuje politično, vojaško in pravosodno funkcijo podestata ter mestno samoupravo. Ob njej se nahajata

Armeria (orožarna) in *Foresteria*, "hotel" za ugledne goste iz Benetk. Nasproti palače je loža iz 15. stoletja, na mestu starejše iz 13. stoletja, ki je današnji vi-dez enonadstropne stavbe dobila v 17. stoletju. Vzhodno stranico trga zapira gotsko-renesansno pročelje stolnice Marijinega vnebovzvetja. Ob njem je romanski mestni stolp, ki je bil leta 1418 spremenjen v cerkveni zvonik. Trg Brolo za stolnico je služil za oskrbo. Tu se je poleg *fontika* nahajala mestna cisterna, obkrožajo pa ga škofovska palača ter vrsta plemiških palač.

Leta 1420 Benetke prevzamejo zadnje ostanke patriarhovih posesti v Istri. Koper postane središče beneške ekspanzije na vzhodnem Jadranu in glavni konkurent habsburškega Trsta, kateremu sledi v številu prebivalcev in prekomorski trgovini vse do sredine 18. stoletja. Pred epidemijo kuge leta 1554 je imel celo 8.000 prebivalcev! Od 16. stoletja dalje postane upravno, pravosodno in davčno središče beneške Istre. Blagostanje je omogočilo skrb za revnejše prebivalce, zato je bil leta 1392 ustanovljen *fontik* za žito in živila, sredi 16. stoletja pa karitativna ustanova *Monte di Pietà*. V mestu z bogatim verskim in intelektualnim življenjem delujejo številne bratovščine in akademije.

Ne glede na srednjeveško strukturo dolguje Koper svoj videz renesančnim in baročnim posegom po beneškem zgledu. Tekom 16. stoletja se obzidje in vrata, vključno s *Castel Leone* večkrat obnavljajo. Ob *Porti del Porto* sta bila proti glavnemu mandraču zgrajena dva poligonalna bastiona, ki sta se lahko upirala topovskim napadom. Obnovljena *Porta della Muda* (1515) postanejo glavna mestna vrata. Med 16. in 18. stoletjem nastane več samostanov s cerkvami (sv. Ane, sv. Nikolaja) ter skladišče soli sv. Marka ob obzidju proti mandraču *Porporella*. Gradijo se patricijske palače stisnjene znotraj srednjeveških blokov, z majhnimi notranjimi dvorišči, s pročelji, ki imajo elegantno razprte portale, balkone in trifore. Na trg poleg skladišča soli je postavljen Justinin steber s koprskim grbom kot znamenjem zmage Benetk v bitki pri Lepantu, v kateri je sodelovala tudi koprška galeja. Obzidje in mestna vrata postopoma izginjajo v 18. stoletju, ko se nanje naslanjajo hiše in jih odpirajo z odprtiniami.

Pod Avstrijo se Koper razvija v pomembno industrijsko in upravno središče. Otok je v 19. stoletju povezan s celino z dvema nasipoma, med katerima so bile soline, bonificirane v 20-ih letih prejšnjega stoletja. Pod pokroviteljstvom dunajskega dvora je bila leta 1910 postavljena Prva istrska pokrajinska razstava, ki je zajela številne mestne trge in poslopja. Na žalost so neprimerni urbanistični posegi v drugi polovici 20. stoletja, širitev pristanišča proti mestnem tkivu in dokončno zasutje močvirja v veliki meri načeli urbanistično celovitost in značilno silhueto mogočnega mesta na otoku.

OBISČITE:

Pokrajinski muzej Koper z bogato arheološko in umetnostno zbirko.

ZANIMIVOSTI:

Relief krilatega leva sv. Marka, simbol Beneške republike na palači Tacco – Gavardo izvira iz utrdb *Castel Leone*. Na pročelje je bil postavljen leta 1935.

Poslikana pročelja gotskih hiš prikazujejo, kako je mesto izgledalo v 15. stoletju. Marmorni, z reliefom okrašeni sarkofag sv. Nazarija je vrhunsko kiparsko delo beneškega Trecenta.

IZOLA

Uz sjeverozapadnu obalu Istre, na nekadašnjem otoku, nalazi se jedini istarski primorski grad koji se može pohvaliti poviješću termalnog turizma.

Iz 1. st. pr. Kr., kada je naseljen, potječu najstariji tragovi velikog luksuznog sklopa s rimskom vilom i pristaništem na morskoj obali u Simonovom zaljevu, tek kilometar od Izole. Bio je to važan gospodarski kompleks koji je supostojao s drugim vilama na otoku.

Prvotno utvrđenje rimske naseobine vjerojatno nastupa u kasnoantičkom razdoblju, a život se u tako branjenom mjestu nastavlja i u ranom srednjem vijeku.

Car Oton I. darovao je Izolu 972. godine venecijanskom duždu, međutim, ona ubrzo pripada akvilejskom patrijarhu. Potom je 1031. godine moćni akvilejski patrijarh Popone daruje benediktinkama iz samostana sv. Marije u Akvileji. One su ubirale desetinu, a civilnu vlast povjeravale vlastitom upravitelju. O svemu što se događalo vodile su bilješke pa tako u njihovom arhivu nalazimo dokumente o benediktinskom samostanu sv. Petra, koji se u Izoli spominjao u 13. st., te o samostanu sv. Katarine, koji se spominje od 15. st., osim ako nije riječ o istom samostanu promijenjenog titulara. Stoljeća između njihova spomena teška su za Izolu jer ih obilježava stalno rivalstvo i borba s Koprom i Piranom. Samostalnost koju je izborila sredinom 13. st. kratko je trajala: već je 1280. pod Mlečanima.

Obnova i izgradnja crkava i palača intenzivirala se u 15. i 16. st. Tada se gradi palača Manzioli (1470.), čiji se dio pregrađen u renesansi naziva palača Lovisato, podiže se općinska palača, povećava se bazilika

sv. Maura (1547.), nadograđuje se stara osmerokutna župna crkva sv. Marije Alietske (1553.) te gradi franjevački samostan. Ponovni graditeljski zamah dogodio se u 18. st. kada se obnavlja Sv. Marija Alietska, dok se na rubu srednjovjekovne jezgre gradi luksuzna palača obitelji Besenghi degli Ughi. U 19. st. srednjovjekovni gradić potpuno mijenja izgled. Početkom stoljeća ruše se obrambene zidine, a dobiveni materijal koristi se za nasipavanje kanala između otoka i kopna. Arhitektonska preobrazba nije bila jedina novost.

Otkriće izvora termalne vode blizu crkve sv. Petra mijenja razvoj Izole. Terme su otvorene već 1824. godine, uz plesnu dvoranu i druge sadržaje, što je Izolu pretvorilo u popularan turistički grad. Kasnije su preuređene u pogone tvornice ribe, koja je počela s radom u drugoj polovini stoljeća te postala novi izvor zarade građanstva.

Unatoč ratnim događanjima u 20. st., Izola je nakon pedesetih godina prerasla u uspješan grad specifičnih proizvodnih grana od kojih je najpoznatija tvornica igračaka Mehanotehnika.

POSJETITE:

Muzej Parenzane, uskotračne pruge koja je 1902. – 1935. godine preko niza gradova spajala Trst s Porečom.

ZANIMLJIVOSTI:

U Izoli se 1499. godine nastanjuje poznati kartograf Pietro Coppo. U posljednjem djelu *Del sito de Listria* donosi kartu Istre čija se kopija uklesana u kamenu može razgledati u Parku Pietra Coppa u središtu grada. Zbirka njegovih karata čuva se u Pomorskom muzeju u Piranu.

Ob severozahodni obali Istre se na nekdanjem otoku nahaja edino istrsko primorsko mesto, ki se lahko pohvali z zgodovino termalnega turizma.

Iz 1. st. pr. Kr., ko je bil naseljen, izvirajo najstarejše sledi velikega luksuznega kompleksa z rimsko vilo in pristaniščem na morski obali v Simonovem zalivu, le kilometer stran od Izole. To je bil pomemben gospodarski kompleks, ki je sobival z ostalimi vilami na otoku.

Do prvotnega utrjevanja rimske naselbine pride verjetno v poznoantičnem obdobju, a življenje se v tako obranjenem mestu nadaljuje tudi v zgodnjem srednjem veku. Cesar Oton I. je leta 972 Izolo podaril beneškemu dožu, a je kmalu padla v roke oglejskemu patriarhu. Zatem jo leta 1031 mogočni oglejski patriarh Popone daruje benediktinkam iz samostana sv. Marije v Ogleju. Le-te so pobirale desetino, civilno oblast pa so zaupale lastnemu upravljavcu. Vse, kar se je dogajalo, so si tudi zapisovale, tako da v njihovem arhivu najdemo dokumente o benediktinskem samostanu sv. Petra, ki se v Izoli omenja v 13. stoletju, ter o samostanu sv. Katarine, ki se omenja od 15. stoletja dalje, razen če ne gre za isti samostan, ki je spremenil zavetnika. Stoletja med omembama so težka za Izolo, ker jih zaznamuje nenehno rivalstvo in boj s Kopro in Piranom. Samostojnost, ki si jo je izborila sredi 13. stoletja, je bila kratkotrajna: že leta 1280 je prišla pod Benetke.

Obnova in izgradnja cerkva in palače se intenzivira v 15. in 16. stoletju. Takrat se gradi palača Manzioli (1470), katere v renesansi predelan del se imenuje palača Lovisato, postavlja se občinska palača, povečuje se bazilika sv. Mavra (1547) ter nadgrajuje stara osmerokotna župnijska cerkev

sv. Marije Alietske (1533) in gradi frančiškanski samostan. Ponovni graditeljski razmah se je zgodil v 18. stoletju, ko se obnavlja Sv. Marija Alietska, medtem ko se na robu staromestnega jedra gradi luksuzna palača družine Besenghi degli Ughi. V 19. stoletju srednjeveško mestoce popolnoma spremeni videz. V začetku stoletja je bilo porušeno obzidje, dobljeni material pa je bil uporabljen za zasipanje kanala med otokom in celino. Arhitektonska preobrazba ni bila edina novost.

Odkritje izvira termalne vode blizu cerkve sv. Petra spremeni razvoj Izole. Terme so bile odprte že leta 1842, skupaj s plesno dvorano in ostalimi vsebinami, kar je Izolo spremenilo v priljubljeno turistično mesto. Kasneje so bile preurejene v tovarno za predelavo rib, ki je začela z delom v drugi polovici 19. stoletja ter kmalu postala nov vir zaslužka meščanov.

Ne glede na vojna dogajanja v 20. stoletju je Izola po 50-ih letih prerasla v uspešno mesto s specifičnimi proizvodnimi panogami, med katerimi je najbolj znana tovarna igrač Mehanotehnika.

OBIŠČITE:

Muzej Parenzane, ozkotirne proge, ki je od leta 1902 do 1935 povezovala Trst in Poreč preko vrste mest.

ZANIMIVOSTI:

V Izoli se je leta 1499 naselil znani kartograf Pietro Coppo. V zadnjem delu *Del sito de Listria* je objavljen zemljevid, katerega kopija je vklesana v kamnu, ki si ga je možno ogledati v Parku Pietra Coppa v središču mesta. Zbirko njegovih zemljevidov hrani Pomorski muzej v Piranu.

Učahurio se na poluotoku nad kojim dominira crkva sv. Jurja, branjnjen moćnim zidinama duž hrpta brežuljka Mogoron koji se spušta duboko u more između Piranskog i Strunjanskog zaljeva.

Kontinuitet života od brončanog doba na poluotoku nije upitan. U antici se odvijao u stambeno-gospodarskim kompleksima – rustičkim vilama dok se krajem tog razdoblja stanovništvo povlači na lako branjiva mješta, pa tako nastaje utvrda na brežuljku na području kasnijeg kompleksa župne crkve.

Od 8. st. je pod franačkom vlasti, a potom i njemačkih feudalnih dinastija koje vladaju Istrom. Već od 10. st. razvija vlastitu gradsku upravu, a krajem 12. st. uživa autonomiju. Iskoristivši slabost patrijarha 1254. koparski je podestat Lando di Montelongo zavladao i u Piranu. Jačanje Kopa je uznemirilo Veneciju, pa osvaja Piran 1283.

Grad se između 8. i 13. st. ubrzano razvija zahvaljujući odličnom položaju te prerasta u važno središte trgovine, pomorstva, ribarstva, obrta i novčarstva te nadzire sva tri kompleksa solana u Piranskom zaljevu. Od 13. st. razvija se bogat intelektualni život da bi u 16. st. grad postao središte humanizma u kojem djeluje *Accademia dei virtuosi*.

Najstariji dio naselja nalazio se u sredini poluotoka oko Prvomajskog trga (*Piazza Vecchia*) i na krajnjem rtu Punta. Bio je okružen zidinama s vratima koja su dala ime okolnim četvrtima: *Porta Mugla*, *Porta Domo*, *Porta Misana* te *Porta Campo* nad kojima se nalazila kapela sv. Jakova. Ranosrednjovjekovna utvrda napuštena je krajem 13. st. kada se sjedište upravne vlasti seli prema unutarnjoj luci.

Pod mletačkom se upravom grad ubrzano širi prema kopnu. Nove su zidine 1353. obuhvatile i četvrt Campo koja se razvila oko unutarnje luke, gdje nastaju komunalna palača (1291.), fontik, gradska loža i crkva sv. Petra. Luku su branile dvije kule na ulazu povezane lancem, a kasnije je izgrađen most s pomičnim srednjim dijelom radi prolaska brodova. Uz sjeverni rub četvrti Campo početkom 14. st. franjevci minoriti grade crkvu i samostan. Nova se četvrt Marciana (ili Marziana), najprostranija u gradu,

razvila tijekom 15. st. južno i istočno od luke. Zbog sve veće turske prijetnje obuhvaćena je tijekom druge polovice 15. i početkom 16. st. novim pojasom zidina s moćnim kulama duž hrpta Mogorona. Pri rekonstrukciji starog dijela zidina u blizini *Porta Misana* otvorena su gotička vrata *Porta Dolphin*, nazvana prema grbu podestata s tri delfina u štitu. U vanjskim su se zidinama nalazila dvojna vrata: renesansna *Porta Marzana* prema moru i *Porta Terra di Raspo* kojima se pristupalo cesti prema Rašporu, sjedištu kapetanata za Istru. Utvrđivanje grada zaključeno je u prvoj polovici 16. st. izgradnjom kružne kule na Punti.

Nad gradom dominira kompleks župne crkve sv. Jurja sa zvonikom i krstionicom. Prva je crkva posvećena sv. Maksimilijanu nastala već u 6. ili 7. st. U romanici se gradi trobrodna bazilika s velikom središnjom apsidom, atrijem i krstionicom pred ulazom. Temeljito je obnovljena u gotici. Današnji izgled duguje ranobaroknoj rekonstrukciji s početka 17. st. kada je pretvorena u jednobrodnu dvoranu s paladijevskim pročeljem. Nešto kasnije na vrh zvonika venecijanskog tipa postavljen je bakreni kip anđela. U zgusnutom je gradskom tkivu sačuvano više gotičkih (kuća na uglu Tartinijevog trga s ugaonim balkonom iz 14. st., kuća s triforom nad vratima sv. Franje) te renesansnih i baroknih palača (kuća Tartini). U baroknom su razdoblju obnovljene brojne gradske crkve: Sv. Stjepan i Sv. Marija od Zdravlja iz 13. st., Sv. Marija Tješiteljica iz 15. st. i klaustar franjevačkog samostana. Na nekadašnjem središnjem gradskom trgu (*Piazza Vecchia*) izgrađena je gradska cisterna ukrašena kamenim kipovima. Najnovija četvrt Borgo iz 17. i 18. st. ostala je izvan zidina.

Devetnaesto je stoljeće vrijeme promjena u strukturi donjeg dijela grada. Središnji Tartinijev trg nastaje zatrpavanjem unutarnje luke 1894. Ulaz na njega obilježen je nosačima za zastave iz 15. st., a žarišna je točka Tartinijev kip Antonija Dal Zotta. Tim je intervencijama nastao jedan od najšarmantnijih trgova Jadrana. Oko njega se grade nove uprave historicističkih obilježja. Na mjestu stare crkve sv. Petra nastaje 1818. građevina elegantnog klasicističkog pročelja prema projektu Pietra Nobilea. Porušena je gradska loža zamijenjena kasinom a fontik zgradom suda; izgrađena je nova

općinska palača. Trg i mandrač okružuju plemićke palače (Trevisani, Gabrielli, Ventrella, Fonda) i javne građevine (secesijsko kazalište Tartini, hotel Piran, Piranski muzej) iz 19. i početka 20. st. koje se svojom monumentalnošću značajno razlikuju od povijesne urbane jezgre. Piran u to vrijeme ponovo proživljava gospodarski uzlet kao pomoćno pristanište tršćanske luke, što mu je omogućilo dobru prometnu povezanost morem, kasnije željeznicom, pa čak i hidroavionima.

POSJETITE:

Ornitološki rezervat i solane u Sečovlju.

U zaleđu Pirana na obroncima Koparskih brda mjesta Nova Vas, Padna i Sv. Peter u kojima su posjede imali moćni koparski plemići poput Sabinija, Vergerija, Gravisija i Vittorija. Osim crkava iz 15. i 16. st., tu su tradicionalne kuće, a u Gorelima etnološka zbirka s prikazima tradicionalnog uljarstva.

Leži na polotoku, nad katerim dominira cerkev sv. Jurija, brani pa ga mogočno obzidje vzdolž hrbta griča Mogoron, ki se spušča globoko v morje med Piranskim in Strunjanskim zalivom.

Kontinuiteta življenja od bronaste dobe dalje ni vprašljiva. V antiki se je življenje odvijalo v stanovanjsko-gospodarskih kompleksih – rustičnih vilah, medtem ko se je ob koncu tega obdobja prebivalstvo premaknilo na lahko branljiva mesta in je tako nastala utrdba na hribu, na področju kasnejšega kompleksa župnijske cerkve.

Od 8. stoletja je bil pod frankovsko oblastjo, zatem pa pod nemškimi fevdalnimi dinastijami, ki vladajo v Istri. Že od 10. stoletja je razvil lastno mestno upravo in ob koncu 12. stoletja užival avtonomijo. Leta 1254 je koprski podestat Lando di Montelongo izkoristil slabost patriarha ter prevzel oblast nad Piranom. Krepitev Kopra je vznemirila Benetke, zato so leta 1283 zavzele Piran.

Mesto se je med 8. in 13. stoletjem zaradi odličnega položaja pospešeno razvijalo ter preraslo v pomembno trgovsko, pomorsko, ribiško, obrtniško in denarno središče in je nadziralo vse tri solinske komplekse v Piranskem zalivu. Od 13. stoletja dalje se je razvijalo bogato intelektualno življenje, v 16. stoletju pa je mesto postalo središče humanizma, v katerem je delovala *Accademia dei virtuosi*.

Najstarejši del naselja se je nahajal v sredini polotoka okoli Prvomajskega trga (*Piazza Vecchia*) in na skrajnjem rtu Punta. Bil je obdan z obzidjem in dostopen po vratih, ki so dala ime okolnim četrtem: *Porta Mugla*, *Porta Domo*, *Porta Misana* ter *Porta Campo*, nad katerimi se je nahajala kapela sv. Jakoba. Zgodnjerednjeveška utrdba je bila zapuščena ob koncu 13. stoletja, ko se je sedež upravne oblasti preselil proti notranjem pristanišču.

Pod beneško upravo se je mesto pospešeno širilo proti celini. Novo obzidje je leta 1353 zajelo tudi četr Campo, ki se je razvila okoli notranjega pristanišča, kjer so bili postavljeni mestna hiša (1291), *fontik*, mestna loža in cerkev sv. Petra. Pristanišče sta branila dva stolpa na vhodu, povezana z verigo, kasneje pa so zgradili most s dvignim osrednjim delom za prehod ladij. Ob severnem robu četrta Campo so v začetku 14. stoletja frančiškani minoriti zgradili cerkev in samostan. Nova četr Marciana (ali Marziana), najširša v mestu, se je razvila v teku 15. stoletja južno in vzhodno od pristanišča. Zaradi vse večje turške grožnje je bila v drugi polovici 15. stoletja in v začetku 16. stoletja ponovno obzidana z mogočnimi stolpi vzdolž hrbta Morgorona. Pri rekonstrukciji starega dela obzidja v bližini *Porta Misana* so odprli gotska vrata *Porta Dolfin*, imenovana tako po grbu podestata s tremi delfini v ščitku. V zunanjem obzidju se je nahajalo dvojno vrat: renesančna *Porta Marzana* proti morju in *Porta Terra di Raspo*, skozi katera se je prišlo do ceste proti Rašporju, sedežu kapetanata za Istro.

Utrjevanje mesta se konča v prvi polovici 16. stoletja z izgradnjo okroglega stolpa na Punti. Nad mestom dominira kompleks župnijske cerkve sv. Jurija z zvonikom in krstilnico. Prva cerkev, posvečena sv. Maksimilijanu, je nastala že v 6. ali 7. stoletju. V romaniki je zgrajena triladijska bazilika z veliko osrednjo apsidno, atrijem in krstilnico pred vhodom. Temeljito je obnovljena v gotiki. Današnji videz dolguje zgodnjebaročni rekonstrukciji iz začetka 17. stoletja, ko je spremenjena v enoladijsko dvorano s palladijevskim pročeljem. Nekoliko kasneje

je na vrh zvonika beneškega tipa postavljen bakreni kip angela. V strnjem mestnem tkivu je ohranjenih več gotskih hiš (hiša na vogalu Tartinijevega trga z vogalnim balkonom iz 14. stoletja, hiša s triforo nad vrati sv. Frančiška) ter renesančnih in baročnih palač (hiša Tartini). V baročnem obdobju so obnovljene številne mestne cerkve: Sv. Štefan in Sv. Marija od zdravja iz 13. stoletja, Sv. Marija tolažnica iz 15. stoletja in križni hodnik frančiškanskega samostana. Na nekdanjem osrednjem mestnem trgu (*Piazza Vecchia*) je zgrajena mestna cisterna, okrašena s kamnitimi kipi. Najnovejša četr Borgo iz 17. in 18. stoletja je ostala zunaj obzidja.

Devetnajsto stoletje je čas sprememb v strukturi spodnjega dela mesta. Osrednji Tartinijev trg nastane z zasipavanjem notranjega pristanišča leta 1894. Vhod je označen z nosilci za zastave iz 15. stoletja, žariščna točka pa je Tartinijev kip Antonia Del Zotta. S temi posegi je nastal eden izmed najbolj šarmantnih trgov na Jadranu. Okoli njega se gradijo nove upravne stavbe s historicističnimi obeležji. Na mestu stare cerkve sv. Petra je leta 1818 nastala elegantna stavba s klasicističnim pročeljem po projektu Pietra Nobila. Porušena je mestna loža, ki jo je zamenjal kazino, *fontik* je zamenjalo sodišče, zgrajena je tudi nova občinska palača. Trg in mandrač obkrožajo plemiške palače (Trevisani, Gabrielli,

Ventrella, Fonda) in javna poslopja (secesijsko gledališče Tartini, hotel Piran, Piranski muzej) iz 19. in začetka 20. stoletja, ki se s svojo monumentalnostjo močno razlikujejo od zgodovinskega urbanega jedra. Piran v tistem času ponovno doživlja gospodarski vzpon kot pomožno pristanišče tržaške luke, kar mu omogoča dobro prometno povezanost z morjem, kasneje z železnico in tudi s hidroavioni.

OBIŠČITE:

Ornitološki rezervat in soline v Sečovljah.

V zaledju Pirana na pobočju Koprskih (Šavrinskih) brd kraje Nova vas, Padna in Sv. Peter, v katerih so imeli posesti mogočni koprski plemiči, kot so bili Sabini, Vergerio, Gravisi in Vittori. Poleg cerkva iz 15. in 16. stoletja so tu tudi tradicionalne hiše, v Gorelih pri Sv. Petru pa etnološka zbirka s prikazom tradicionalnega oljarstva.

KOŠTABONA

Ovo je mjesto nad rijekom Dragonjom oduvijek nadgledalo njezin tok. Nekada jedan od glavnih trgovačkih putova, danas je granica između Hrvatske i Slovenije.

Prema arheolozima, ovdje se organizirano živjelo već u prapovijesti, a život u antici potvrđuje toponim rimskoga podrijetla *Castrum Bonae*. Njegova strateška važnost je neupitna, jer je pozicija izvrsna za nadgledanje trgovačkog puta u dolini Dragonje, stoga ne začuđuje što je već tada utvrđeno, kako se iščitava iz prvoga dijela naziva. Drugi se dio pokušava objasniti pretpostavkom o postojanju hrama Boni, rimskoj božici plodnosti, iako nije pronađen.

Darovnica iz 1186. potvrđuje da je 1028. godine Konrad II., poglavar Svetog Rimskog Carstva, darovao *Costa Bonae* akvilejskom patrijarhu. Patrijarsi su u njemu uživali gotovo dvjesto godina, a onda ga darovali plemićima Verzi iz Kopra.

Najstarije sačuvane crkvene građevine podignute su tek u 15. st. Župna crkva sv. Kuzme i Damjana iz 1446., pravokutnog tlocrta s dubokim poligonalnim oslikanim svetišnim prostorom nadsvođenim zvjezdastim svodom, barokizirana je u 18. st. Crkva sv. Andrije je grobljanska, a oblikovana je slično kao župna. U središtu mjesta podiže se 1742. godine crkvića posvećena blaženom Eliji đakonu s dojmljivim skulpturiranim glavnim portalom.

O Koštaboni 18. st. piše se kao o malom naselju s 30-ak ognjišta. Ipak, već sljedećeg stoljeća mjesto prosperira prodajom drveta Austrijancima za izradu brodova. Oblik naselja i danas ukazuje na nekadašnje postojanje obrambenih zidina.

POSJETITE:

Koštabona je poznata kao početak turističke rute *Pot vodnih virov* te je moguće upoznati okolicu mjesta i na taj način.

ZANIMLJIVOSTI:

Mjesna tradicija hoće da je crkva posvećena bl. Eliji nastala na mjestu njegove rodne kuće iz 1. st. a da je crkva posvećena svecima – ljekarnicima Kuzmi i Damjanu podignuta na mjestu poganskog, pretrkšćanskog svetišta posvećenog božici zdravlja – *Boni Dei*.

To mesto nad reko Dragonjo je od nekdanj nadziralo njen tok. Nekoč ena izmed glavnih trgovskih poti je danes meja med Hrvaško in Slovenijo. Po mnenju arheologov se je organizirano življenje začelo že v prazgodovini, a toponim rimskega izvora *Castrum Bona* potrjuje življenje v antiki. Njegova strateška pomebnost je očitna, ker je njegova pozicija odlična za nadzor trgovske poti v dolini reke Dragonje in zato ni čudno, da je bilo že takrat utrjeno, kot govori prvi del imena. Drugi del naj bi izhajal iz domneve, da je tu obstajal tempelj Bone, rimske boginje plodnosti, čeprav ga niso našli.

Darilna pogodba iz leta 1186 potrjuje, da je leta 1028 Konrad II., poglar Svete rimskega cesarstva, daroval kraj *Costa Bona* oglejskemu patriarhu. Patriarhi so ga uživali skoraj 200 let ter ga potem darovali plemičem Verzi iz Kopra.

Najstarejše ohranjene cerkvene stavbe so bile postavljene šele v 15. stoletju. Župnijska cerkev sv. Kozme in Damijana iz leta 1446 ima pravokotni tloris in globok poligonalni in poslikani prezbitერი, ki je zvezdasto obokan. V 18. stoletju

je bila barokizirana. Cerkev sv. Andreja je pokopališka cerkev, oblikovana podobno kot župnijska. V središču mesta je leta 1742 zgrajena cerkva, posvečena blaženemu Eliji diakonu z osupljivim glavnim portalom, okrašenim s skulpturami.

O Koštaboni 18. stoletja se piše kot o malem naselju z okoli 30 ognjišč. Že v naslednjem stoletju mesto prosperira s prodajo lesa Avstrijcem za izdelavo ladij. Oblika naselja še danes kaže na to, da je bilo nekdanj obzidano.

OBİŞÇITE:

Koštabona je znana kot začetek turistične rute *Pot vodnih virov* ter je tudi tako možno spoznati okolico mesta.

ZANIMIVOSTI:

Po lokalni tradiciji je cerkev posvečena bl. Eliji postavljena na mestu njegove rojstne hiše iz 1. stoletja ter da je cerkev posvečena svetnikoma – zdravnikoma Kozmi in Damijanu postavljena na mestu poganskega, predkrščanskega svetišča, posvečenega boginji zdravja – *Boni Dei*.

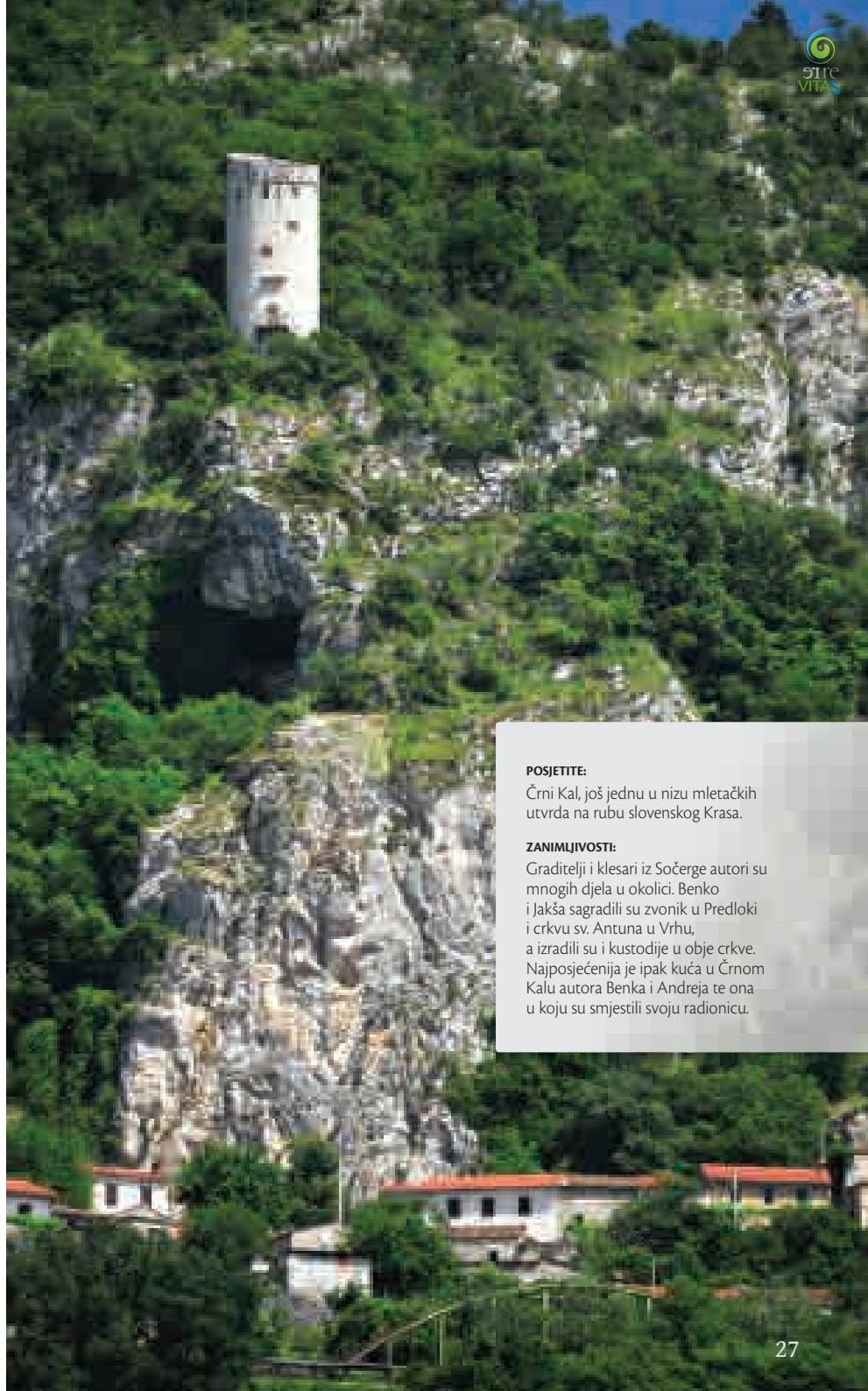
PODPEČ

Mjesto se razvilo u zaleđu Kopra, nad dolinom rijeke Rižane, na kraškom terenu punom pećina i izvora pitke vode, što će odrediti njegov razvoj.

Najstarija prepoznatljiva gradnja je kružna kula iz 11. st. Iako se u prvi mah čini malena i nedorasla obrani, postavljena je izvrsno – na liticu, što je značilo kontrolu doline sve do Trsta.

Mjesto se značajnije obnavlja i širi u 15. st. Najpoznatija kuća svakako je ona koju lokalnom svećenstvu grade majstori Andrej i Benko iz Sočerge te je pretvaraju u svoju radionicu (*Prkičeva hiša*). Po dolasku u mjesto vjerojatno su već zatekli formiran mali trg s izvorom pitke vode te prizemnice i jednokatnice uz glavnu ulicu. Odlazili su i u crkvu sv. Helene uz koju se razvilo mjesno groblje. Veliku gotičku građevinu s dubokim svetišnim prostorom oslikala je 1489. godine poznata radionica Ivana iz Kastva, o čemu je svjedočio natpis na borduri između prikaza Kristova raspeća i scene Poklonstva kraljeva. Nažalost, do danas je izbljedio.

Iako je mjesto pripalo Veneciji 1535. godine, kula je tek 20-ak godina kasnije uključena u niz utvrda čija je zadaća bila obrana mletačkog dijela Istre. Napadnuto je i spaljeno 1615. godine, što je otjeralo sve preživjele. Unatoč tome, providur je izbjeglicama naredio da se vrate i obнове domove. Danas takvu naredbu nema tko izdati te je Podpeč uglavnom pusto mjesto.

POSJETITE:

Črni Kal, još jednu u nizu mletačkih utvrda na rubu slovenskog Krasa.

ZANIMLJIVOSTI:

Graditelji i klesari iz Sočerge autori su mnogih djela u okolici. Benko i Jakša sagradili su zvonik u Predloki i crkvu sv. Antuna u Vrhu, a izradili su i kustodije u obje crkve. Najposjećenija je ipak kuća u Črnem Kalu autora Benka i Andreja te ona u koju su smjestili svoju radionicu.

Mesto se je razvilo v zaledju Kopra, nad dolino reke Rižane, na kraškem terenu, prepredenem z jamami in izviri pitne vode, kar bo tudi določilo njegov razvoj.

Najstarejša prepoznavna gradnja je okrogli stolp iz 11. stoletja. Čeprav se na prvi pogled zdi majhna in da ni kos obrambi, je odlično postavljena – na strmi skali, kar je pomenilo nadzor nad dolino vse do Trsta.

Mesto se pomembneje obnavlja in širi v 15. stoletju. Najbolj znana hiša je vsekakor tista, ki sta jo lokalni duhovščini zgradila mojstra Andrej in Benko iz Sočerge ter jo spremenila v svojo delavnico (Prkičeva hiša). Po prihodu v mesto sta verjetno že našla mali formiran trg z izvirov pitne vode ter pritlične in enonadstropne hiše ob glavni ulici. Zahajala sta tudi v cerkev sv. Helene, ob kateri se je razvilo mestno pokopališče. Veliko gotsko stavbo z globokim prezbiterijem je leta 1489 poslikala znamenita delavnica Janeza iz Kastva, o čemer

priča napis na borduri med prizori Križanja in Poklona kraljev. Na žalost je do danes obledel.

Čeprav je mesto pripadlo Benetkam leta 1535, je stolp šele 20 let kasneje vključen v niz utrd, ki so imele nalogo braniti beneški del Istre. Mesto je bilo napadeno in požgano leta 1615, kar je pregnalo vse preživele. Kljub temu je *providur* beguncem ukazal naj se vrnejo in obnovijo svoje domove. Danes ni nobenega, ki bi izdal takšen ukaz, zato je Podpeč večinoma opustelo mesto.

OBISČITE:

Črni Kal, še eno izmed beneških utrd na robu slovenskega Krasa.

ZANIMIVOSTI:

Graditelji in klesarji iz Sočerge so avtorji številnih del v okolici. Benko in Jakša sta zgradila zvonik v Predloki in cerkev sv. Antona v Vrhu, izdelala pa sta tudi kustosdiji v obeh cerkvah. Najbolj obiskana pa je vseeno hiša v Črnem Kalu, katere avtorja sta Benko in Andrej, ter tista, v kateri sta namestila svojo delavnico.

UMAG

Smješten na vrhu zapadne obale Istre, posljednja je povijesna pomorska postaja prije prelaska sjevernog Jadrana.

Šira okolica prepuna je nalaza koji potvrđuju život prapovijesnog čovjeka. Nakon dolaska Rimljana obala se puni stambeno-gospodarskim vilama, a poluotok na kojem je danas Umag nije bio iznimka. I tu su otkriveni ostaci složenog antičkog kompleksa, i to upravo na glavnom trgu, Trgu slobode. Ostaci rezidencijalne zgrade te mnoštvo prostorija gospodarske namjene iščitani su kao dijelovi velike antičke uljare koja se opskrbljivala maslinama iz plodne okolice.

Kada se oko kompleksa razvija naselje, ne može se sa sigurnošću reći, ali sigurno prije 6. st. kada se Umag prvi put spominje u pisanim izvorima pod nazivom *Humagum*. O njegovoj ranosrednjovjekovnoj povijesti

znamo vrlo malo, tek je nedavno otkrivena crkva s kraja 8. st. Bila je to jednobrodna građevina s tri upisane apside čiji ćemo tlocrt raspoznati na pločniku pokraj župne crkve. Vjerojatno je već tada grad bio utvrđen zidinama zbog napada s mora. Jedan od jačih dogodio se 876. godine kada su Umag poharali gusari neretljanskog kneza Domagoja. Je li tada oskvrnjena i crkva sv. Martina čiji su ostaci pronađeni na istoimenom trgu, nije poznato.

Metlačka uprava ulazi u Umag 1269. godine i od tada se grad ubrzano razvija. Obnavljaju se zidine i grade kvadratne kule. U jednoj od njih danas djeluje Muzej grada Umaga. Popularno je nazvana Biskupovom kulom, jer je u njoj, tvrdi tradicija, ljetovao tršćanski biskup. U Umagu se u stoljećima koja slijede grade nove kuće i palače pa vrijedi

prošetati jugozapadnim dijelom starog grada i potražiti ostatke kasnogotičke i renesansne arhitekture u izvorno srednjovjekovnim ulicama.

Zbog ratnih razaranja i čestih epidemija kuge i malarije, grad je gotovo opustio pa se tijekom 16. i 17. st. planirano naseljavaju skupine Albanaca, Grka i Hrvata iz Bosne i Dalmacije. Na strašnu bolest vječito će podsjećati crkva sv. Roka, podignuta početkom 16. st. na ulazu u grad. Za brojnije se pučanstvo kasnije počinje graditi veća župna crkva, pri čemu je porušena manja troapsidalna građevina o kojoj je bilo riječi, zadržan je zvonik iz 17. st., dok je nova crkva dovršena 1760. godine i posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije. Ova jednobrodna svođena građevina s polukružnim svetištem i pobočnim nizom plitkih kapela poslužila je kao predložak za niz sličnih u Istri (Buzet, Buje, Grožnjan, Završje, Poreč, Tar). Razdoblje prosperiteta utjecalo je i na okolicu pa se tako u prvoj polovici 18. st. obitelj De Franceschi odlučuje kupiti stanciju u naselju Seget i pregraditi je u velik luksuzni stambeno-gospodarski kompleks. U ovom barokno-klasicističkom ladanjskom sklopu dominira palača kićenog antikizirajućeg pročelja dajući mu izgled dvorca. Sklop u kojem su bile i gospodarske zgrade, ali i obiteljska kapela, nadograđivao se pa je u 19. st. u stražnjem dvorištu po-

dignuta zgrada uljare, a u prednjem je smješten toranj s prsobranima oblikovanim u duhu romantizma.

Devetnaesto stoljeće je donijelo promjene: porušen je vanjski obrambeni prsten koji je u 14. st. obuhvatio tada novi dio Umaga na kopnu – tzv. Borgo, u kojem su svojevrjemenom bile čak četiri crkve i dva samostana. Umag je u 19. st. dobio i lungomare. Preostale su gradske zidine danas uglavnom uklopljene u noviju stambenu arhitekturu koja se nemilosrdno i agresivno širi, najčešće bez osjećaja za ambijent i povijest.

POSJETITE:

Festival *Sepomaia viva* na kojem se na zabavan način može puno naučiti o antičkom životu u Istri s naglaskom na iznimno vrijedne lokalitete sjeverno od Umaga (Zambratija, Sipar, Katoro, Tiola, Muntarol).

ZANIMLJIVOSTI:

Desetak kilometara sjeverno od Umaga je Savudrija, mjesto nadaleko poznato po svom svjetioniku koji je prvi na svijetu koristio plinsku rasvjetu. Izgrađen je 1818. godine prema projektu Pietra Nobilea, bečkog arhitekta kasnog klasicizma. Još uvijek je u upotrebi i kao takav je najstariji funkcionalni svjetionik na Jadranu.

Nahaja se na vrhu zahodne Istre in je zadnja zgodovinska pomorska postaja pred preходом severnega Jadrana.

Širša okolica je polna arheoloških najdb, ki potrjujejo življenje prazgodovinskega človeka. Po prihodu Rimljanov se je obala napolnila s stanovanjsko-gospodarskimi vilami, in tudi polotok, na katerem se danes nahaja Umag, ni bil izjema. Tudi tukaj so bili odkriti ostanki antičnega kompleksa, in to prav na glavnem trgu, Trgu svobode. Ostanki rezidencialne stavbe ter množica gospodarskih prostorov so opredeljeni kot deli velike antične oljarne, ki se je oskrbovala z oljkami iz plodne okolice.

Kdaj se je okoli kompleksa razvilo naselje, ni možno zagotovo reči, gotovo pa pred 6. stoletjem, ko se Umag prvič omenja v pisnih virih pod imenom *Humagum*. O njegovi zgodnjerednjeveški zgodovini ne vemo veliko, šele pred kratkim je bila odkrita cerkev iz konca 8. stoletja. Le-ta je bila enoladijska stavba s tremi vrisanimi apsidadami, katere tloris prepoznamo na pločniku zraven župnijske cerkve. Verjetno je že tedaj mesto bilo utrjeno zaradi napadov z morja.

Eden najmočnejših se je zgodil leta 876, ko so Umag izropali gusarji neretvanskega kneza Domagoja. Ali je bila takrat oskrunjena tudi cerkev sv. Martina, katere ostanke so našli na istoimenskem trgu, ni znano.

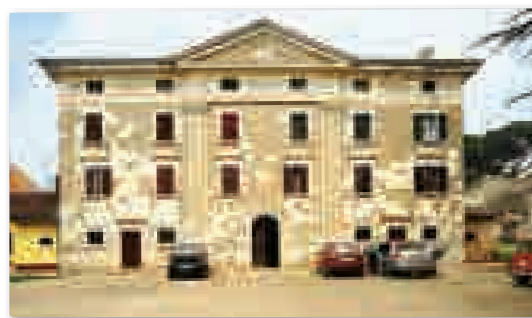
Beneška uprava vstopa v Umag leta 1269 in od takrat naprej se mesto hitro razvija. Obnavlja se obzidje in gradijo kvadratni stolpi. V enem od njih danes deluje Muzej mesta Umaga. Ljudsko ime zanj je Škofovski stolp, ker je v njem, kot pravi tradicija, letoval tržaški škof. V Umagu se v prihodnjih stoletjih gradijo nove hiše in palače, zato je vredno sprehoditi se po jugozahodnem delu starega mesta in poiskati ostanke poznogotske in renesančne arhitekture v izvorno srednjeveških ulicah.

Zaradi vojnih viher in pogostih epidemij kuge in malarije je mesto popolnoma opustelo, tako da se v 16. in 17. stoletju tukaj načrtno naseljujejo skupine Albancev, Grkov in Hrvatov iz Bosne in Dalmacije. Na strahovito bolezen bo vedno spominjala cerkev sv. Roka, ki je zgrajena v začetku 16. stoletja pri vходу v mesto. Za številnejše prebivalstvo se je kasneje začela graditi večja župnijska

cerkev, pri tem pa je bila porušena manjša triapsidalna stavba o kateri je že bilo govora, ohranjen je zvonik iz 17. stoletja, medtem ko je nova cerkev dograjena leta 1760 in posvečena Marijinemu vnebovzetju. Ta enoladijska obokana stavba s polkrožnim prezbiterijem in plitvimi stranskimi kapelami je služila kot predloga za vrsto podobnih v Istri (Buzet, Buje, Grožnjan, Zavrsje, Poreč, Tar). Obdobje razcveta je vplivalo na okolico in tako se je v prvi polovici 18. stoletja družina De Franceschi odločila kupiti stancijo v naselju Seget in jo prezidati v velik luksuzen stanovanjsko-gopodarski kompleks. V tem baročno-klasicističnem podeželskem sklopu dominira palača z razkošnim antikizirajočim pročeljem, ki mu daje videz gradu. Sklop, v katerem so bila tudi gospodarska poslopja in družinska kapela, so postopoma dograjevali, v 19. stoletju je bila zgrajena stavba oljarne na zadnjem dvorišču, na sprednjem pa stolp s prsobrani, ki so oblikovani v duhu romantizma.

Devetnajsto stoletje je prineslo spremembe: porušen je bil zunanji obrambni prstan, ki je v 14. stoletju zajel takrat novi del Umaga na celini – t.i. Borgo, v katerem so svoj čas bile celo štiri cerkve in dva samostana. Umag je v 19. stoletju dobil tudi *lungomare*. Preostalo mestno obzidje je danes v glavnem vkomponirano v novejšo stanovanjsko arhitekturo, ki se neizprosno in agresivno razširja, pogostoma brez občutka za ambient in zgodovino.

OBIŠČITE:

Festival *Sepomaia viva*, na katerem se na zabaven način lahko naučite veliko o antičnem življenju v Istri, s poudarkom na izjemno vrednih lokacijah severno od Umaga (Zambratija, Sipar, Katoro, Tiola, Muntarol).

ZANIMIVOSTI:

Približno deset kilometrov severno od Umaga je Savudrija. Ta kraj je daleč naokoli znan po svojem svetilniku, ki je prvi na svetu uporabil plinsko razsvetljavo. Zgrajen je bil leta 1818 po projektu Pietra Nobile, dunajskega arhitekta poznega klasicizma. Še vedno je v uporabi in kot tak je najstarejši svetilnik na Jadranu.

Na zapadnoj obali Istre, uz ušće rijeke Mirne, smjestio se Novigrad, centar franačke uprave u Istri.

I ovaj je maleni poluotok bio naseljen u prapovijesti. U antici se na širem području podižu ladanjske vile – imućno latinsko stanovništvo znalo je prepoznati pogodna mjesta za gradnju svojih bogatih kuća za odmor. No, taj položaj je u vrijeme rata bio i strateški važan, pa se u nemirnom kasnoantičkom razdoblju oko jedne od tih vila počeo graditi *castrum*. Vojna utvrda je prerasla u grad, a grad se povećavao. Kao *Neapolis* spominje se već 599. godine, i to u papinskom pismu.

Pretpostavlja se da je već tada bio centar Novigradske biskupije, iako za to nema čvrstog uporišta. Vrlo je vjerojatno da se u 6. st. gradi crkva koja čuva moći sv. Pelagija, gradskog sveca, uz koju je bilo groblje. Prvi dokumentirani biskup živio je puno kasnije. Zvao se Mauricije, a biskup Novigrada, tada zvanog *Civitas Nova*, postaje krajem 8. st. Njegovo ime ne moramo tražiti po knjigama. Dovoljno je da razgledamo ciborij u Novigradskom lapidariju i pročitamo natpis na vrhu stranica gdje ćemo među uklesanim riječima prepoznati *MAURICIUS EPISCOP(US)*. Spominje se kao naručitelj upravo ovog ciborija koji se izvorno nalazio iznad krsnog zdenca u kasnije srušenoj krstionici novigradske katedrale.

Činjenica da je Novigrad u 8. st. imao katedralu dovoljno govori o njegovoj važnosti.

Nekadašnja katedrala danas je župna crkva sv. Pelagija i Maksima, u povijesti ponešto izmijenjena. Sjeverni prozori srednjeg broda ove trobrodne bazilike iste su one kamene prozorske rešetke koje je gledao biskup Mauricije. Crkva je tada bila ispunjena obojanim kamenim namještajem, ulomci kojeg su danas u lapidarijima crkve i grada.

Stručnjaci se još uvijek spore je li srednjovjekovna kripta ispod svetišnog prostora nastala u vrijeme Mauricija ili je rezultat kasnije pregradnje iz 11. st., kada područjem vladaju bavarski plemići i akvilejski patrijarsi. Riječ je o jedinstvenom primjeru, jer to je jedina srednjovjekovna crkva s kriptom u Istri, usporediti je možemo tek s akvilejskom.

Već 1149. godine Novigrad na vjernost priseže Veneciji. Grade se nove obrambene zidine, moguće na mjestu starijih, od kojih je sačuvana tek kvadratična kula kod hotela na ulazu u povijesnu jezgru. Obnavljaju se u 15. st., dograđene su im i kružne kule. U gradu se istovremeno podiže dominikanski samostan s crkvom BDM od Karmela, a grade se i bogato ukrašene palače od kojih neke i danas prepoznajemo po gotičkim prozorima i ostalim detaljima.

Najpoznatija novigradska plemićka obitelj Rigo vjerojatno već tada obnaša važne gradske funkcije, no poznatiji su njeni graditeljski poduhvati kasnijeg datuma. Godine 1770. grade raskošnu gradsku palaču, a prije toga, 1750. godine, kasnobaroknu stanciju izvan grada, u Karpinjanu. Taj luksuzni stambeno-gospodarski kompleks sa zgradama razmještenima u obliku slova U može se pohvaliti raskošnom izvedbom unutrašnjosti sa štu-

ko i slikanim dekoracijama. Cijeli poduhvat, iako ga vodi jedna obitelj, pokazuje moć Novigrada u 18. st. Ipak, blagostanje nije trajalo dugo. S padom Mlečana Novigrad dijeli sudbinu svih ostalih istarskih gradova.

Stotinu godina kasnije komuna prikuplja novac za gradnju novog gradskog pečata – zvonika župne crkve oblikovanog prema uzoru na onaj sv. Marka u Veneciji, jer Venecija još nije prestala biti uzorom.

Neobično je, stoga, nekoliko kilometara sjevernije uz more vidjeti sasvim drugačiji stil. Veliki samostan u Dajli s crkvom sv. Ivana Krstitelja iz druge polovine 18. st., benediktinski posjed još od početka 9. st., pregrađuje se 1839. godine prema nacrtu francuskog arhitekta Le Terriera de Manetota. Taj specifični francuski klasicizam jedinstven je na istarskom području, ali i prije ove intervencije podizanja kapelanove kuće nalik zatečenoj crkvi i središnje dvokatne palače, Dajla je morala biti impresivan kompleks. Samo zamisliti možemo kako je izgledao kada ga je u drugoj polovini 13. st. od novigradskih biskupa dobila koparska obitelj Sabini i nadogradila tako da nalikuje kaštelu. Nakon mnogih promjena gospodara tijekom povijesti kompleks se prije nekoliko godina s pravom vratio crkvi.

POSJETITE:

Novigradski lapidarij, Galeriju Rigo.

ZANIMLJIVOSTI:

Novigrad je bio središtem biskupije do 1831. godine. Na njenom su se čelu izmijenili mnogi biskupi i nemoguće ih je sve upamtiti. Na sreću, u župnoj se crkvi čuvaju portreti gotovo svih. Putujući slikar naslikao ih je početkom 18. st., a na svakom je napisano ime i vrijeme službovanja u Novigradu.

Na zahodni obali Istre, ob ustju reke Mirne, se nahaja Novigrad, središče frankovske uprave v Istri.

Tudi ta mali polotok je bil naseljen v prazgodovini. V antiki se na širšem območju gradijo podeželske vile – premožno latinsko prebivalstvo je znalo prepoznati primeren prostor za gradnjo svojih bogatih počitniških hiš. Ta položaj je v času vojne bil tudi strateško pomemben ter se je v nemirnem poznoantičnem obdobju okoli ene izmed vil začel graditi *castrum*. Vojna utrdba je prešla v mesto, a mesto se je večalo. Kot *Neapolis* se omenja že leta 599 in sicer v papeževem pismu.

Predvidoma je že takrat bil središče Novigradske škofije, čeprav za to ni čvrste podlage. Zelo verjetno se v 6. stoletju gradi cerkev, v kateri se hranijo relikvije sv. Pelagija, mestnega svetnika, ob kateri je bilo pokopališče. Prvi dokumentirani škof je živel dosti pozneje. Imenoval se je Mavricij in je postal škof Novigrada, takrat imenovanega Civitas Nova, ob koncu 8. stoletja. Njegovo ime nam ni treba iskati po knjigah. Dovolj je, da si ogledamo ciborij v Novigradskem lapidariju in preberemo napis na vrhu stranic, kjer bomo med vklesanimi besedami prepoznali ime MAURICIUS EPISCOP(US). Omenja se kot naročnik prav tega ciborija, ki se je prvotno nahajal nad krstnim bazenom v pozneje porušeni krstilnici novigradske stolnice.

Dejstvo, da je Novigrad v 8. stoletju imel stolnico, govori o njegovi pomembnosti. Nekdanja stolnica je danes župnijska cerkev sv. Pelagija in sv. Maksima, skozi zgodovino nekoliko spremenjena. Severna okna osrednje ladje te triladijske bazilike so prav tiste kamnite okenske rešetke, ki jih je gledal škof Mavricij. Cerkev je bila tedaj napolnjena z barvanim kamnitim pohištvom, njegovi deli pa so danes v lapidarijih cerkve in mesta.

Strokovnjaki si še vedno nasprotujejo v mnenjih, ali je srednjeveška kriptna pod prezbiterijskim oknom nastala v Mavricijevem času ali pa je rezultat kasnejše prezidave iz 11. stoletja, ko su tu vladali bavarski plemiči in oglejski patriarhi. Gre za edinstven primerek, ker je to edina srednjeveška cerkev s kripto v Istri, primerjamo jo lahko le z oglejsko.

Že leta 1149 je Novigrad zaprisegel zvestobo Benetkam. Gradi se novo obrambno obzidje, verjetno na mestu starejšega, od katerega je ohranjen le kvadratni stolp pri hotelu, ob vhodu v zgodovinsko jedro. Obnovljeno je bilo v 15. stoletju in dozidani so bili trije okrogli stolpi. V mestu so istočasno gradili dominikanski samostan s cerkvijo Blažene Device Marije Karmelske, gradili pa so tudi bogato okrašene palače. Nekatere še danes prepoznamo po gotskih oknih in ostalih detajlih.

Najbolj znana novigradska plemiška družina Rigo je verjetno že takrat opravljala pomembne mestne funkcije, bolj pa so znani njeni gradbeni podvigi kasnejšega datuma. Leta 1770 so zgradili razkošno mestno palačo, a pred tem, leta 1750 pozno-baročno stancijo izven mesta, v Karpinjanu. Ta luksuzni stanovanjsko-gospodarski kompleks s poslopji, razporejenimi v obliki črke U, se lahko pohvali z razkošno izdelano notranjostjo s štukaturami in slikanimi dekoracijami. Celoten podvig, čeprav ga vodi ena družina, kaže moč Novigrada v 18. stoletju. Ampak blagostanje ni dolgo trajalo. S padcem Benetk deli Novigrad usodo ostalih istrskih mest.

Sto let kasneje komuna zbira denar za gradnjo novega mestnega pečata – zvonika župnijske cerkve, ki je oblikovan po vzoru tistega iz beneškega sv. Marka, ker Benetke še vedno niso nehale biti vzor.

Zato je nenavadno le nekaj kilometrov bolj severno ob morju videti popolnoma drugačen slog. Veliki samostan v Dajli s cerkvijo sv. Janeza Krstnika iz druge polovice 18. stoletja, benediktinska posest že od začetka 9. stoletja, je bil leta 1839 predelan po načrtu francoskega arhitekta Le Terriera de Manetota. Ta specifični francoski klasicizem je edinstven na istrskem področju, toda tudi pred to gradnjo kaplanove hiše, ki je podobna že obstoječi cerkvi, in osrednje dvonadstropne palače, je Dajla morala biti impresiven kompleks. Lahko si le predstavljamo, kako je izgledal, ko ga je v drugi polovici 13. stoletja od novigradskih škofov dobila koprška družina Sabini in ga dozidala tako da je bil podoben gradu. Po številnih spremembah gospodarjev tekom zgodovine, je bil kompleks pred nekaj leti po pravici vrnjen cerkvi.

OBIŠČITE:

Novigradski lapidarij, Galerijo Rigo.

ZANIMIVOSTI:

Novigrad je bil središče škofije do leta 1831. Na njenem čelu so se menjavali številni škofje, tako da si je nemogoče vse zapomniti. Na srečo se v župnijski cerkvi hranijo portreti le-teh. Potujoči slikar jih je naslikal v začetku 18. stoletja, na vsakem pa je napisano ime in obdobje službovanja.

POSJETITE:

Sela i gradiće Bujštine; u nedostatku vremena barem Momjan.

ZANIMLJIVOSTI:

Po obilasku kule sv. Martina, ostatka mletačkog sustava fortifikacija u zapadnom dijelu grada, ne treba odmah skrenuti natrag prema centru. Prošećemo li blokom kuća iza nje, ne samo da ćemo uživati u ambijentu, već vrlo lako nabasati na ostatke starog groblja s crkvom sv. Martina.

BUJE

Na vrhu brda u unutrašnjosti Istre smjestio se najveći grad njenog sjeverozapadnog dijela.

Arhitektura bujske gradine nije sačuvana, ali jesu mnogi ulomci onodobnog posuda i oruđa. Oko gradinskog naselja u rimsko je doba sagrađeno nekoliko stambeno-gospodarskih sklopova, a najveći od njih je Sveti Elizej, odmah pokraj Buja. Zaravnjeni vrh brda gradine ponovno se napučio u kasnoantičkom razdoblju kada se u njega sklanja lokalno stanovništvo, a taj refugij u srednjem vijeku pre-rasta u utvrđeno naselje.

U pisanim se dokumentima prvi put spominje 981. godine kao *Castrum Bugle*. Izgled srednjovjekovnog grada ne može se potkrijepiti materijalnim dokazima, ali središnja se crkva zasigurno nalazila ispod današnje župne crkve sv. Servula na glavnom povijesnom trgu.

Grad 1412. godine osvaja Venecija. Početak njene uprave obilježen je rušenjem gradskih zidina i starog zvonika. Međutim, ubrzo se zidine obnavljaju, pred gradom se podiže gradska lođa i novi zvonik, a na trgu se grade palače, od kojih je sačuvana ona oslikanog pročelja iz 1485. te nedaleko od lođe crkva Marije Milosrdnice. Na sjevernom zidu te crkve očuvan je prvotni, renesansni glavni portal iz 1497. s natpisom koji spominje donatora Pavla Račiću. Pripisuje se klesaru Mateju iz Pule. Uz ove najočitije primjere graditeljskog buma 15. st., značajna je i kula sv. Martina u zapadnom dijelu jezgre, rijetki sačuvani dio mletačkih zidina.

Unutar njih očuvani su uglavnom nizovi kuća renesanse i baroka. Preuređuje se crkva Marije Milosrdnice, uz nju se podiže zvonik i uređuje okoliš, barokizira se srednjovjekovna crkva sv. Ivana Evanđelista. Najveći zahvat gradnja je nove župne crkve.

Nakon rušenja prethodne, pravilno orijentirane trobrodne crkve, 1754. godine počinje gradnja nove. Promjena orijentacije zahtijevala je značajnija rušenja javnih zgrada na trgu. Preostao je samostojeći zvonik započet u kasnogotičkom, a dovršen u baroknom razdoblju, očuvana je i baza stupa za zastavu iz 17. st. te patricijska kuća na zapadnoj strani trga. Cijeli se zahvat ipak isplatio te se župna crkva sv. Servula svojom monumentalnošću, tlocrtnom dispozicijom, ali i inventarom prometnula u jedan od najznačajnijih spomenika kasnobaroknoga razdoblja u Istri.

U novome vijeku aktualizira se pitanje obrane. Južni dio podgrađa s crkvom Marije Milosrdnice utvrđuje se novim obrambenim prstenom, a ulaz u predzide očuvan je ispod kuće u kojoj je smještena etnografska zbirka. Nizovi kuća u podgrađu nastajali su tijekom 19. i početkom 20. st., a među njima je i pokoja ranija klasicistička palača.

Buje su zadržale sliku utvrđenoga grada na uzvisini te se još uvijek u starome dijelu raspoznaju obliči srednjovjekovnog obrambenoga prstena, zidina i kula. Nažalost, nekad bogate gradske palače, ponos starih Buja, danas su većinom ruševine.

Na vrhu hriba v notranjosti Istre se nahaja največje mesto njenega severozahodnega dela. Arhitektura bujskega gradišča ni ohranjena, ohranjeni pa so številni fragmenti tedanjega posodja in orodja. Okoli gradišča je bilo v rimskem obdobju zgrajenih nekaj stanovanjsko-gospodarskih kompleksov, največji med njimi pa je Sveti Elizej, tik pri Bujah.

Zravnani vrh hriba gradišča je bil ponovno naseljen v poznoantičnem obdobju, ko se je nanj zateklo lokalno prebivalstvo, ta refugij pa v srednjem veku preraste v utrjeno naselje.

V pisanih dokumentih se prvič omenja leta 981 kot *Castrum Bugle*. Videz srednjeveškega mesta ni mogoče podpreti z materialnimi dokazi, osrednja cerkev pa se je zagotovo nahajala pod današnjo župnijsko cerkvijo sv. Socerba na glavnem zgodovinskem trgu.

Mesto so leta 1412 zavzele Benetke. Začetek njene uprave je obeležen z rušenjem mestnega obzidja in starega zvonika. No, obzidje je bilo kmalu obnovljeno, pred mestom so zgradili mestno ložo in nov zvonik, na trgu pa palače, med katerimi je ohranjena tista s poslikanim pročeljem iz leta 1485 ter, nedaleč od lože, cerkev Milostne Matere Božje. Na severnem zidu te cerkve je ohranjen prvotni, renesančni glavni portal iz leta 1497 z napisom, ki omenja donatorja Pavla Račico. Pripisan je kamnoseku Mateju iz Pulja. Poleg teh najbolj očitnih primerov graditeljskega razmaha v 15. stoletju, je pomemben tudi stolp sv. Martina v zahodnem delu jedra, redkem ohranjenem delu beneškega obzidja.

Znotraj obzidja je ohranjena le vrsta renesančnih in baročnih hiš. Predelana je bila cerkev Milostne Matere Božje, ob njej zgrajen zvonik in urejen okoliš, barokizirana je bila srednjeveška cerkev sv. Janeza Evangelista. Največji poseg je bila gradnja nove župnijske cerkve.

Po rušenju predhodne pravilno orientirane triladijske cerkve se je leta 1754 začela gradnja nove. Sprememba orientacije je zahtevala rušenje javnih poslopij na trgu. Ostal je le samostojni zvonik, ki je bil začel v poznogotskem in končan v baročnem obdobju, baza stebra za zastavo iz 17. stoletja ter patricijska hiša na zahodni strani trga. Celotni poseg se je vseeno splačal, tako da je cerkev sv. Socerba s svojo monumentalnostjo, tlorisno dispozicijo in tudi z inventarjem

postala eden izmed najpomembnejših spomenikov poznobaročnega obdobja v Istri.

V novem veku je bilo ponovno aktualno vprašanje obrambe. Južni del podzidja s cerkvijo Milostne Matere Božje se utrjuje z novim obrambnim prstanom, vhod v predzidje pa je ohranjen pod hišo, v kateri se nahaja etnološka zbirka. Vrste hiš v podzidju so nastajale v teku 19. in 20. stoletja, med njimi je tudi kakšna klasicistična palača.

Buje so ohranile sliko utrjenega mesta na vzpetini ter je v starem delu še vedno prepoznati obliko srednjeveškega obrambnega prstana, obzidja in stolpov. Na žalost so nekdanj bogate mestne hiše, ponos starih Buj, danes večinoma ruševine.

OBIŠČITE:

Vasi in mesteca Bujštine, če pa nimate časa, vsaj Momjan.

ZANIMIVOSTI:

Po ogledu stolpa sv. Martina, ostanka beneškega sistema fortifikacij v zahodnem delu mesta, ni treba takoj zaviti nazaj proti centru. Če se sprehodimo po bloku hiš za njim, ne bomo samo uživali v ambientu, temveč lahko tudi naletimo na ostanke starega pokopališča s cerkvijo sv. Martina.

Teško ćemo za Oprtalj, još jedan utvrđeni grad na brdu, pronaći atraktivan ulaz. Koliko god je u razdoblju blagostanja bio primamljiv, toliko je sada neopravdano zanemaren pa će ga turističke ture po srednjovjekovnim gradićima željne atrakcija uglavnom zaobilaziti, iako se njegov razvoj ne razlikuje od ostalih gradova iste grupe.

I ovdje se uz nalaze prapovijesne keramike može zaključiti da se formira naselje na zaravnjenom brežuljku sa sjeverne strane doline rijeke Mirne. Život se nastavlja i u antici, a za njenu je kasnu fazu, na pragu srednjovjekovlja, logično pretpostaviti grupiranje stanovništva u utvrđenom zbjegu na lakše branjivoj uzvisini, a zatim i postupno prerastanje toga naselja u kaštel razvijenoga srednjovjekovlja.

Kao *Castrum Portulense* u pisanim se izvorima prvi put spominje 1102. godine kada njime formalno upravlja akvilejski patrijarh. Sačuvani građevinski fond iz tog razdoblja svodi se tek na ostatke obrambenih zidina i dijelove stare župne crkve sv. Jurja, vidljive u donjoj zoni sjevernoga zida.

Mlečani su Oprtalj zauzeli 1421. godine i uključili ga u obrambeni sustav svojih posjeda u Istri. Najdojmljivije svjedočanstvo učvršćivanja i proširivanja zidina svakako je kula gradskih vrata, ali jednako važna je i kvadratna

kula podno zgrade župnog ureda, kasnije pretvorena u stambeni prostor. Unutar zidina podiže se loža nedaleko od ulaza u grad, fontik na središnjem trgu, a umjesto stare župne crkve počinje se graditi nova trobrodna s križno-rebrastim i zvjezdastim svodovima te dubokim poligonalnim svetištem čije će elemente ukasiti potpisani kranjski klesari. Zanimljivost njihovih reljefa ne zaustavlja se na svetačkim prikazima. Prepoznat ćemo i one svjetovnije – viteza, šumskoga čovjeka, crnca. Crkva je posvećena 1526. godine, u vrijeme kada se u ostalim gradovima već odavno podižu renesansna zdanja pa je neobično oprtaljsko inzistiranje na zasadama već prevladanog stila gotike. Niti deset godina kasnije uređuje se još jedna crkva, sv. Roka, a oslikava je Antun iz Padove ne znajući da će se u sljedećim stoljećima pretvoriti u mauzolej bogatih oprtaljskih obitelji.

Uz župnu je crkvu 1471. podignuta komunalna palača, a istu je godinu naveo majstor Klerigin III. iz Kopra kao vrijeme dovršetka svoga oslika u crkvi sv. Marije izvan grada, gdje uz njega rade još tri druga slikara. Neobično je vidjeti broj uz ime nekog majstora, navikli smo na takvu nomenklaturu samo kod plemstva. Razlog tome je isto ime čak tri rodbinski povezana majstora iz Kopra koja djeluju na istom području.

Daljnji razvoj Oprtalj odredit će gradnja gradskih palača, ali i obzidavanje podgrađa. Posebno je dojmljivo podizanje dodatnog obrambenog sustava, a veličinu ovog zahvata možemo shvatiti ako pogledamo bastion na ulazu u Oprtalj. Novi zamah na javnim građevinama Oprtalj će doživjeti tek u 18. st. Tada se obnavlja pročelje župne crkve, dovršava zvonik, pregrađuju gradska vrata, a na potezu obrambenih zidina gradi monumentalna palača Milossa. Godine 1765. sagrađena je na mjestu starije nova gradska loža, barokna i najljepša u Istri.

U okolici se u kasnom 19. st. grade historicističke vile, poput kuće *Timeus* pokraj škole ili kuće *Corazza* u Livadama. Sljedeći značajniji znakovi želje za stanovanjem u Oprtlju iščitavaju se tek posljednjih godina u obliku sporadičnih obnova povijesnih objekata šarolike uspješnosti.

POSJETITE:

Mjesto Čepić i obližnju veliku trobrodnu gotičku crkvu Gospe Snježne te mjesto Zrenj.

ZANIMLJIVOSTI:

Veliki reljef lava sv. Marka danas izložen u baroknoj loži pred gradskim vratima nalazio se na komunalnoj palači porušenoj sredinom 20. st. Neobična antropomorfnu njuška otkriva nam da su i njega klesali udomaćeni majstori iz Kranjske. Još ranije, u drugoj polovici 19. st., porušene su dvije crkvice na trgu, Sv. Marija Mala i Sv. Marija Magdalena. Potonja uz komunalnu palaču, a Marija Mala iza župne crkve, što znači da su svojedobno na malome središnjem trgu bile čak tri crkvene građevine.

Težko bomo za Oprtalj, še eno utrjeno mesto na hribu, našli atraktiven uvod. Kljub temu da je v obdobju blagostanja bil privlačen, je sedaj neupravičeno zanemarjen ter se ga turistične ture po srednjeveških mestecih, ki so lačne atrakcij, v glavnem izogibajo, čeprav se njegov razvoj ne razlikuje od ostalih mest iste skupine.

Tudi tukaj se ob najdbi prazgodovinske keramike da zaključiti, da je bilo naselje formirano na zravnem vrhu griča na severni strani reke Mirne. Življenje se nadaljuje tudi v antiki, za njeno pozno fazo, na pragu srednjega veka, pa lahko domnevamo, da se je prebivalstvo zbralo v utrjenem zatočišču na lažje branljivi vzpetini ter da je to naselje postopno preraslo v *kaštel* razvitega srednjega veka. Kot *Castrum Portulense* se v pisnih virih prvič omenja leta 1102, ko ga formalno upravlja oglejski patriarh. Ohranjen stavbni fond iz tega obdobja je omejen

na ostanke obrambnega obzidja in dele stare župnijske cerkve sv. Jurija, ki so vidne v spodnjem delu severnega zidu.

Benečani so Oprtalj zavzeli leta 1421 in ga vključili v obrambni sistem svojih posesti v Istri. Najosupljivejše pričevanje utrjevanja in širitve obzidja je vsekakor stolp mestnih vrat, enako pa je pomemben tudi kvadratni stolp pod župnijskim uradom, ki je bil kasneje spremenjen v stanovanjski prostor. Znotraj obzidja je nedaleč od vhoda v mesto bila zgrajena loža, na osrednjem trgu *fontik*, a namesto stare župnijske cerkve se začelja gradnja nove triladijske s križno-rebrastim in zvezdastim obokom ter globokim poligonalnim prezbiterijem, katerega elemente bodo okrasili podpisani kranjski kamnoseki. Zanimivost njihovih reliefov se ne ustavi na upodobitvah svetnikov. Prepoznamo tudi posvetne osebe– viteza, gozdnega človeka, črnca. Cerkev je posvečena leta 1526,

v času, ko se v ostalih mestih že zdavnaj gradijo renesančne stavbe, zato je nenavadno oprtaljsko vztrajanje pri načelih že preživelega gotskega sloga. Niti deset let kasneje je bila urejena še ena cerkev, sv. Roka, ki jo je poslikal Anton iz Padove, ne vedoč, da se bo v naslednjih stoletjih spremenila v mavzolej bogatih oprtaljskih družin.

Ob župnijski cerkvi je leta 1471 zgrajena mestna hiša, isto letnico pa je navedel mojster Klerigin III iz Kopra kot leto dokončanja poslikave v cerkvi sv. Marije zunaj mesta, kjer poleg njega delujejo še trije slikarji. Nenavadno je videti številko ob imenu nekega mojstra, na tako nomenklaturu smo navajeni le pri plemstvu. Razlog za to je isto ime celo treh rodbinsko povezanih mojstrov iz Kopra, ki so delovali na istem področju.

Nadaljnji razvoj Oprtlja je določila gradnja mestnih palač, in tudi obzidava podzidja. Posebno je impresivna postavitve dodatnega obrambnega sistema, veličino tega posega pa lahko dojamemo, če pogledamo bastion na vhodu v Oprtalj.

Novi razmah na javnih stavbah bo Oprtalj doživel šele v 18. stoletju. Takrat se obnavlja pročelje župnijske cerkve, dokončuje zvonik, prezidavajo mestna vrata, a na potezi obrambnega obzidja se gradi monumentalna palača Millosa. Leta 1765 je na mestu starejše zgrajena nova mestna loža, baročna in najlepša v Istri.

V okolici se v poznem 19. stoletju gradijo historicistične vile, kot je hiša Tímeus zraven šole ali hiša Corazza v Livadah. Naslednji pomembnejši znaki želje po prebivanju v Oprtlju so očitne le v zadnjih letih, v obliki posameznih obnov zgodovinskih objektov dvomljive uspešnosti.

OBIŠČITE:

Kraj Čepič in bližnje veliko triladijsko cerkev Marije Snežne ter kraj Zrenj.

ZANIMIVOSTI:

Veliki relief leva sv. Marka, ki je danes razstavljen v baročni loži pred mestnimi vrati, se je nahajal na mestni hiši, ki je bila porušena v sredini 20. stoletja. Nenavaden antropomorfní gobec nam razkriva, da so tudi njega izklesali udomačeni mojstri iz Kranjske. Še prej, v drugi polovici 19. stoletja sta bili porušeni dve cerkvi na trgu, sv. Marija Mala in Sv. Marija Magdalena. Slednja je bila zraven mestne hiše, Marija Mala pa za župnijsko cerkvijo, kar pomeni da so svoj čas na majhnem oprtalskem osrednjem trgu bile celo tri cerkvene stavbe.

MOTOVUN

Na brdu u središnjoj Istri iznad doline Mirne smjestio se grad s najočuvanijim fortifikacijskim sustavom u Istri. Još su u prapovijesti ljudi prepoznali pogodnosti života na njegovoj zaravni i podigli naselje. Kakvu je snagu onomad imao, ne znamo, no kako se razvijao, iščitat ćemo u dokumentu iz 804., kada je sastavljen izvještaj s Rižanske skupštine. Uz brojne probleme koje su iznosili predstavnici istarskih gradova na velikom skupu na rijeci Rižani, riječi je bilo i o poreznim davanjima Bizantu pa je njihova visina govorila o ekonomskoj snazi gradova i naselja. Prema davanjima Motovun je bio odmah iza Pule, Poreča i Rovinja. S obzirom na takvu ekonomsku moć u ranom srednjem vi-

jeku nevjerojatan je mali broj materijalnih svjedočanstava iz tog vremena. Pronađeno je tek nekoliko ulomaka kamenog crkvenog namještaja, a jedan od njih uzidan je u jednom od motovunskih kafića, vrijedi ga potražiti!

Gradom do 12. st. upravljaju akvilejski patrijarsi, a od tada ga preuzimaju Gorički grofovi. Prema prvim zidinama i građevinama (komunalna palača, stara lođa, crkva sa zvonikom), može se pretpostaviti da u 13. st. funkcionira kao obrtničko i trgovačko središte s utvrđenom citadelom. Komunalna palača, romanička građevina iz 12./13. st., sačuvana je do te mjere da su još uvijek jasno vidljivi tragovi njenih zazidanih prozora. Na ulazu u središnji dio grada, i danas je u istoj funkciji – u njoj su prostorije motovunske općine.

Godine 1278. Venecija u potpunosti preuzima vlast. Početkom 14. st. ubrzava se razvoj grada i formira se podgrađe Borgo koje se zatvara novim zidinama. Raste i kvaliteta života pa tako već 1331. godine grad ima svog liječnika i ljekarnu.

U 15. st. Motovun postaje granična utvrda između dvije velike sile, Mletačke Republike i Pazinske knežije, te je zahvaljujući toj novoj funkciji, strateškom

položaju i poziciji uz plovni put Mirne koji mu je omogućio živu trgovačku djelatnost, učvrstio status jednog od najznačajnijih istarskih gradova. Fortifikacijski se sustav nadograđuje, a prati ga i intenzivna gradnja crkava i stambenih građevina. Grad se širi i po istočnom hrptu te se formira predgrađe Gradiziol. U 15. st. podiže se crkva sv. Antuna Padovanskog. Nešto kasnije, 1521. godine, završena je gradnja crkve i zvonika BDM od Vrata, čiji je glavni oltar izradila poznata radionica Paola Campse, jedna od najpopularnijih renesansnih drvorezbarskih radionica u Istri. Godine 1584. crkvu BDM *dei Servi* počinju graditi franjevci, a dovršavaju je, kao što ime kaže, serviti.

I citadela u centru mijenja obličje. Na mjestu starije podiže se između 1580. i 1614. godine nova trobrodna crkva sv. Stjepana kasnorenesansnih karakteristika. Između nje i komunalne palače veliki je trg s bunarskim grlima. Zakoračimo li na njega, naći ćemo se nad velikom gradskom cisternom koja je pitkom vodom opskrbljivala cijeli Motovun.

Stalno nadograđivanje i ojačavanje gradskih zidina potaknuto pozicijom i novim statusom rezultiralo je formiranjem višeslojnog fortifikacijskog sustava. Središnji prsten s monumentalnim vratima na zapadu i obrambe-

nim kulama na istaknutim mjestima ima prostranu šetnicu. Drugi prsten, u koji se ulazilo kroz monumentalni prolaz uz komunalnu palaču, u kojem je danas uređen mali lapidarij, obuhvatio je dio Borga, Barbacan i Gradiziol. Uz drugi potez zidina prigradio se treći, da bi obuhvatio preostali dio Borga. Ovakvim je rasporedom prolaza kroz prvi i drugi prsten zidina formiran mali izduljeni trg u čijem je dnu u 17. st. podignuta nova gradska lođa.

Zastanemo li na ovom trgu-vidikovcu i razgledamo okolicu, primijetiti ćemo neobično gustu šumu desno, uz rijeku Mirnu. Riječ je o Motovunskoj šumi. Drvo iz nje bilo je u Veneciji izuzetno cijenjeno, jer su ovdajšnji primjerci blago zakrivljenog hrasta lužnjaka, između ostalog, bili korišteni u izgradnji trupa venecijanskih brodova.

Krajem 18. st., kada se nakon pada Mletačke Republike mijenjaju okolnosti života, formira se predgrađe Rialto. Važnost Motovuna nakon toga opada.

Grad je funkcionirao kao važna postaja na trasi Parenzane. Njegova revitalizacija nastupa tek u novije vrijeme s profilacijom u glavno turističko središte Istre s brojnim međunarodnim manifestacijama od kojih je najpoznatiji Motovun Film Festival.

NE PROPUSTITE:

Provesti se cestom uz Mirnu, sve do podnožja Buzeta i natrag prema Motovunu. Na taj ćete način osjetiti kako su Motovun vidjeli brodari koji su stotinama godina plovili nekad velikom rijekom Mirnom.

ZANIMLJIVOSTI:

Tko je Andrea Antico po kojem je nazvan središnji motovunski trg? Antico (1480. – nakon 1538.) je prvi tiskar notnih zapisa u Rimu, ujedno i kompozitor, urednik i izdavač, navodno najbolji tiskar nota svoga vremena. Rođen je, dakako, u Motovunu.

Na hribu v osrednji Istri nad dolino Mirne se nahaja mesto z najbolj ohranjenim fortifikacijskim sistemom v Istri. Že v prazgodovini so ljudje prepoznali prednosti življenja na njegovi planoti in postavili naselje. Kakšno je moč imel tedaj, ne vemo, kako pa se je razvijal beremo, v dokumentu iz leta 804, ko je sestavljeno poročilo iz Rižanske skupščine. Poleg številnih težav, ki so jih izpostavili predstavniki istrskih mest na velikem srečanju pri reki Rižani, je bilo govora tudi o višini davčnih dajatev Bizancu, ki je pričala o ekonomski moči mest in naselij. Po dajatvah je bil Motovun takoj za Puljem, Porečem in Rovinjem. Glede na takšno ekonomsko moč v zgodnjem srednjem veku, prese- neča majhno število materialnih pričevanj iz tega obdobja. Najdenih je le nekaj fragmentov kamnitega cerkvenega pohištva, eden od teh pa je vzidan v enega od motovunskih barov, zato se ga spleča poiskati!

Do 12. stoletja mesto upravljajo oglejski patriarhi, potem pa ga prevzamejo go- riški grofje. Sodeč po prvem obzidju in stavbah (mestna hiša, stara loža, cerkev z zvonikom) je možno domnevati, da v 13. stoletju funkcioni- ra kot obrtniško in trgovsko središče z utrjeno citadelo.

Mestna hiša, romanska stavba iz 12./13. stoletja je ohranjena do te mere, da so še vedno jasno vidni sledovi njenih zazidanih oken. Na vhodu v osrednji del mesta ima še danes isto funkcijo – v njej so prostori motovunske občine.

Leta 1278 Benetke popolnoma prevzamejo oblast. V začetku 14. stoletja se razvoj mesta pospešuje in se formira podzidje Borgo, ki se zapira z novim obzid- jem. Zvišuje se tudi kakovost življenja, tako da ima mesto že leta 1331 svojega zdravnika in lekarno.

V 15. stoletju postane Motovun mejna utrdba med dvema velikima silama, Be- neško Republiko in Pazinsko kneževino ter zaradi te nove funkcije, strateškega položaja in pozicije ob plovni poti Mirne, ki mu omogoči živahno trgovsko de- javnost, utrdi status enega najpomembnejših istrskih mest. Fortifikacijski sistem se nadgrajuje, spremlja pa ga tudi intenzivna gradnja cerkva in stanovanjskih poslopij. Mesto se širi tudi po vzhodnem hrbtu, tako da se oblikuje predmestje Gradiziol. V 15. stoletju se gradi cerkev sv. Antona Padovanskega. Nekoliko ka- sneje, leta 1521, je dokončana gradnja cerkve in zvonika Blažene Device Marije od Vrat, katere glavni oltar je izdelala znana delavnica Paola Campse, ena izmed najbolj priljubljenih renesančnih lesorez- nih delavnic v Istri. Leta 1584 začnejo frančiškani graditi cerkev Blažene Device Marije *dei Servi*, katero so dokončali serviti, kot pravi zavetniško ime.

Tudi citadela v centru spreminja svojo podobo. Na mestu starejše se med leti 1480 in 1614 gradi nova triladijska cerkev sv. Štefana s poznorenesančnimi značil- nostmi. Med njo in mestno hišo je velik trg z vodnjaki. Če stopimo nanj se bomo znašli nad veliko mestno cisterno, ki je s pitno vodo oskrbovala cel Motovun.

Nenehno nadgrajevanje in krepitev mestnega obzidja, ki jo je spodbudila pozicija in novi status mesta se je končalo s formiranjem večplastnega forti- fikacijskega sistema. Osrednji prstan z monumentalnimi vrati na zahodu in obrambnimi stolpi na izstopajočih mestih ima široko sprehajališče. Drugi pr- stan, v katerega se je vstopalo skozi monumentalni prehod pri mestni hiši, v katerem je danes urejen mali lapidarij, je zajel del Borgia, Barbacan in Gradiziol.

Ob drugi liniji obzidja je bila dozidana tudi tretja, da bi zajela še preostali del Borgia. S to razporeditvijo prehodov skozi prvi in drugi prstan obzidja je formi- ran majhen podolgovat trg, na njegovem koncu pa je v 17. stoletju postavljena nova mestna loža.

Če se za trenutek ustavimo na tem trgu-belvederju in se razgledamo po okolici, bomo opazili nenavadno gost gozd desno, ob reki Mirni. Gre za Motovun- ski gozd. Njegov les je bil v Benetkah izjemno cenjen, ker so tukajšnji primerki blago ukrivljenega hrasta doba bili med drugim uporabljeni za izdelavo trupa beneških ladij.

Ob koncu 18. stoletja, ko se po padcu Benetk spreminjajo življenjske okoliščine, se oblikuje predmestje Rialto. Pomembnost Motovuna po tem začne upadati.

Mesto je bilo pomembna postaja na trasi Parenzane. Njegova revitalizacija se je začela šele v novejšem času, ko se je profiliral v glavno turistično središče Istre s številnimi mednarodnimi prireditvami, med katerimi je najbolj znan Moto- vun Film Festival.

NE PREZRITE:

Prevozite cesto ob Mirni vse do vnožja Buzeta in nazaj do Motovuna. Na ta način boste občutili, kako so Motovun videli ladjarji, ki so stoletja pluli po nekoč veliki reki Mirni.

ZANIMIVOSTI:

Kdo je Andrea Antico, po katerem je imenovan osrednji motovunski trg? Antico (1480 – po 1538) je prvi tiskar notnih zapisov v Rimu, hkrati pa tudi skladatelj, urednik in založnik, baje najboljši tiskar not svojega časa. Rojen, seveda, v Motovunu.

BUZET

U prapovijesti je put dolinom rijeke Mirne nadzirala gradina na mjestu kasnijeg grada. Naselje *Piquentum* ime duguje zajednici poluromaniziranih stanovnika iliro-keltskog podrijetla koja ovdje živi tijekom rimske vladavine.

U nesigurnim vremenima kasne antike i početkom srednjeg vijeka stanovništvo napušta nizinska naselja i povlači se na dobro branjena mjesta. Uz barbarizirano romansko stanovništvo, od početka 7. st. okolicu grada naseljavaju Slaveni.

Tijekom srednjeg vijeka Buzet je pratio sudbinu sjeverne Istre mijenjajući vladare: franačke kraljeve, njemačke feudince, akvilejskog patrijarha (1102. – 1421.), Presvijetlu Republiku Veneciju (1421. – 1789.).

Na vrhovima brežuljka duž Mirne i na obroncima Čičarije nastaje niz malih gradova (Rašpor, Vrh, Sovinjak, Draguč, Roč, Hum). Ograničen životni prostor opasan zidinama i dominantni položaj kaštela uvjetovao je njihov urbani razvoj. U to je vrijeme položena i urbana osnova Buzeta. Grad se pruža po hrptu brežuljka. Od ulaza na zapadnoj strani prema istoku, gdje se na stijeni u sklopu gradskih zidina uzdizala crkva zaštitnika grada sv. Jurja, pružaju se paralelne ulice uz koje se nižu kuće.

Nakon osvajanja akvilejskih posjeda Mlečani povezuju gradove sjeverne Istre u obrambeni sustav utvrda Rašporskog kapetanata. Preseljenjem sjedišta kapetanata u Buzet 1511. godine, a kasnije i uprave kontinentalnog dijela mletačkih posjeda u Istri te posebice nakon smirivanja vojnih sukoba u drugoj polovici 17. st., grad doživljava procvat. Unatoč srednjovjekovnoj osnovi, mnoštvo palača i kuća odaje dojam renesansnog i baroknog grada. Venecijanski kapetani, čiji grbovi i danas krasi brojne gradske spomenike, poduzimaju opsežne javne zahvate. Rekonstruiraju se gradske zidine s Velim (1547.) i Malim vratima (1592.), uređuje se Mala šterna (1517. – 1522., 1568.), fontik.

Patriciji i imućnije gradsko stanovništvo podižu niz renesansnih i baroknih palača. Gradske crkve doživljavaju radikalne promjene. Na mjestu stare crkve sv. Jurja početkom 17. st. gradi se nova, u kojoj su pokapani rašporski kapetani. Župna crkva Uznesenja Marijina podignuta je krajem 18. st. na mjestu starije. Zvonik je izgrađen stoljeće kasnije, ali je sačuvano malo zvono iz 1514. s glagoljičkim natpisom.

U posljednjim godinama Venecije 1789. godine kapetan M. Antonio Trevisan poduzima impresivan komunalni zahvat: gradi veliku javnu cisternu Velu šternu u stilu rokoka.

Grad se otvara u 18. i 19. st. kada se na bedemima grade raskošne palače, a podno njih uređuju vrtovi i šetališta. Na Goričici nastaje mala jezgra oko posjeda obitelji Gravisi s kapelom sv. Ane iz 18. st., dok u predjelu uz manje naselje Sv. Ivan stoji crkva istog sveca iz 1634. godine. Ispod Velih vrata uz crkvu sv. Vida iz 15. st. nastaje groblje. Danas tih, pomalo pust grad iznenađuje posjetitelja bogatstvom arhitekture i spektakularnim pogledima prema stjenovitim obroncima Čićarije.

POSJETITE:

Župnu crkvu Uznesenja Marijina, Muzej grada Buzeta.

Gradiće duž doline Mirne: Vrh, Sovinjak, Draguč, Roč, Hum, kaštel Pietrapelosa.

Tradicionalni sajam početkom rujna *Subotina po starinski* kada u gradu oživljavaju stare uličice i zaboravljeni zanati.

ZANIMLJIVOSTI:

U zidu do palače Bigatto (17. st.) postavljena su 1755. „lavlja usta“, zapravo poštanski sandučić u koji su nezadovoljni građani *Serenissime* mogli anonimno ubaciti prijavu protiv službenika vlasti, neprijatelja, susjeda...

V prazgodovini je pot po dolini Mirne nadziralo gradišče, kjer je kasneje nastal Buzet. Naselje *Piquentum* dolguje svoje ime skupnosti polromaniziranih prebivalcev ilirsko – keltskega porekla, ki je tam živela v času rimske vladavine.

V nesigurnih časih pozne antike in v začetku srednjega veka prebivalstvo zapušča nižinska naselja in se umika na dobro varovana mesta. Poleg barbariziranega romanskega prebivalstva, od začetka 7. stoletja okolico mesta naseljujejo Slovani.

V teku srednjega veka je Buzet sledil usodi Severne Istre menjavajoč vladarje: frankovske kralje, nemške fevdalce, oglejskega patriarha (1102 – 1421), presvetlo Beneško republiko (1421 – 1789).

Na vrhovih gričev vzdolž Mirne in na obronkih Čičarije je nastala vrsta mestec (Rašpor, Vrh, Sovinjak, Draguč, Roč, Hum). Omejeni z obzidjem opasan življenjski prostor in dominantni položaj gradov je pogojeval njihov urbani razvoj. V tem času je zastavljena tudi urbana osnova Buzeta. Mesto se razteza po hrbtu griča. Od vhoda na zahodni strani proti vzhodu, kjer se je na skali v sklopu mestnega obzidja dvigovala cerkev mestnega zavetnika sv. Jurija, potekajo paralelne ulice, ob katerih so nanizane hiše.

Po osvojitvi oglejskih posesti Benetke povezujejo mesta severne Istre v obrambni sistem utrd Rašporskega kapetanata. S selitvijo sedeža kapetanata v Buzet leta 1511, in kasneje tudi uprave kontinentalnega dela beneških posesti v Istri ter posebej po umiritvi vojnih spopadov v drugi polovici 17. stoletja, doživlja mesto razcvet. Ne glede na srednjeveško zasnovo, daje množica palač in hiš vtis renesančnega in baročnega mesta. Beneški kapetani, katerih grbi danes krasijo številne mestne spomenike, se lotevajo obsežnih javnih posegov. Rekonstruirano je mestno obzidje z Velikimi (1547) in Malimi (1592) vrati, ureja se Mala šterna (1517 – 1522, 1568), *fontik*.

Patriciji in premožnejši meščani gradijo vrsto renesančnih in baročnih palač. Mestne cerkve doživljajo radikalne spremembe. Na mestu stare cerkve sv. Jurija so v začetku 17. stoletja zgradili novo, v kateri so pokopavali rašporske kapetane. Župnijska cerkev Marijinega vnebovzeta je bila zgrajena ob koncu 18. stoletja na mestu starejše. Zvonik je bil zgrajen stoletje kasneje, ohranjen pa je mali zvon iz leta 1514 z glagolskim napisom.

V zadnjih letih Benetk se je leta 1789 kapetan M. Antonio Trevisan lotil impresivnega komunalnega posega: zgradil je veliko javno cisterno *Velo šterno* v rokokojskem slogu.

Mesto se odpre v 18. in 19. stoletju, ko se na obzidju gradijo razkošne palače, pod njim pa urejajo vrtovi in sprehajaišča. Na Goričici nastane malo jedro okoli posesti družine Gravisi s kapelo sv. Ane iz 18. stoletja, medtem ko v predelu ob manjšem naselju sv. Janeza stoji cerkev istega svetnika iz leta 1634. Pod Velikim vrati ob cerkvi sv. Vida iz 15. stoletja nastane pokopališče. Danes tiho, nekoliko pusto mesto preseneča obiskovalca z bogastvom arhitekture in veličastnim pogledom na skalnato pobočje Čičarije.

OBIŠČITE:

Župnijsko cerkev Marijinega vnebovzetja, Muzej mesta Buzet.

Mesteca vzdolž doline Mirne: Vrh, Sovinjak, Draguč, Roč, Hum, grad Pietrapelosa.

Tradicionalni sejem v začetku septembra *Subotina po starinski*, ko v mestu oživijo stare uličice in pozabljene obrti.

ZANIMIVOSTI:

V zidu ob palači Bigatto (17. st.) so bila leta 1755 postavljena "levja usta", pravzaprav poštni nabiralnik, v katerega so nezadovoljni meščani Serenissime lahko anonimno vrgli prijavo proti uslužbencem oblasti, sovražnikom, sosedom...

POREČ

Okolica grada gusto je naseljena u prapovijesti, o čemu svjedoče brojne gradine (Picugi). Grad se razvija od 1. st. pr. Kr., kada postaje rimska kolonija. Na plodnoj zemlji u okolici, gdje su se proizvodili nadaleko poznato maslinovo ulje i vino, grade se raskošne rimske vile. Urbana osnova Poreča zacrtana je prema modelu rimskih vojnih logora, s ulicama koje se križaju pod pravim kutom zatvarajući pravilne gradske blokove. Unatoč srednjovjekovnim i baroknim pregradnjama, taj je raster i danas vidljiv u pravicima ulica. Antički se forum nalazio na zapadnom kraju poluotoka, a uz njega kapitolij s hramovima. Ostaci Neptunovog i vjerojatno Marsovog hrama svjedoče o zahvatu koji je u 2. st. naručio viceadmiral ravske flote Tit Abudije Ver.

Kompleks Eufrazijane nastaje postupno još od 4. st., na mjestu kuće u kojoj su se sastajali prvi vjernici u bloku uz sjeverna gradska vrata. Stoljeće kasnije prerasta u kompleks dvojnih bazilika posvećenih Bogorodici i sv. Mauru, porečkom biskupu mučeniku iz 3. st., ukrašenih mozaicima, s osmerokutnom kr-

stionicom i atrijem. Da bi dokazao moć Crkve nakon Justinijanovog osvajanja Jadrana sredinom 6. st., biskup Eufrazije daje sagraditi na mjestu južne bazilike novu trobrodnu crkvu posvećenu Bogorodici, raskošno ukrašenu stupovima i oltarnim pregradama od prokoneškog mramora, štukaturama i zlatnim mozaicima. Ponosan na ovaj velebni zahvat, dao je izraditi i svoj portret na mozaiku u apsidi uz Bogorodicu s Djetetom na prijestolju i sv. Maura. Baziliku i krstionicu povezuje atrij s lukovima koje nose stupovi s košarastim bizantskim kapitelima. Nešto kasnije je do svetišta Eufrazijane izgrađena trolisna memori-jalna kapela u koju je 1247. postavljen mramorni sarkofag s moćima sv. Maura. Uz baziliku Eufrazije gradi i biskupsku palaču, s impozantnom dvoranom za prijeme na prvom katu. Porečki su biskupi u palači stolovali sve do 1990-ih godina kada ju napuštaju da bi joj omogućili opsežnu restauraciju. Unatoč brojnim kasnijim pregradnjama i dogradnjama, kompleks je sačuvan u osnovnim gabaritim zacrtanim u 5. i 6. st. Ovaj biser kulturne baštine 1997. godine upisan je na UNESCO-ovu listu spomenika.

Raznobojnim je mozaicima bila ukrašena i crkva sv. Tome iz 5. st. čiji su tragovi sačuvani u kompleksu Istarske sabornice.

U srednjem su vijeku porečki biskupi među najmoćnijim istarskim feudalcima, s posjedima sve do Linskog kanala. Začuduje broj kuća sačuvanih iz romaničkog razdoblja, poput one s drvenim balkonom na katu, rezidencije kanonika u sklopu Eufrazijane iz 1251., te niza manjih kuća u uskim uličicama. Mnoge su kasnije palače izgrađene na ostacima romaničkih kuća, čuvajući tako urbanu shemu naslijeđenu još iz antike.

Grad je 1297. prisegnuo na vjernost Veneciji te postaje važna luka u plovidbi Jadranom, posebice radi izvoza poljoprivrednih proizvoda. Srednjovjekovne ga zidine nisu spasile od pljačke Đenovljana 1354. godine kada su iz Eufrazijane ukradene moći zaštitnika sv. Maura (vraćene tek 1934.). Nakon toga se u 15. st. obnavlja peterokutna kula na ulazu u grad, a na sjevernom i zapadnom uglu grade se kružne renesansne kule.

Epidemije kuge opustošile su grad tijekom 15. i 16. st. stoga Venecija naseljava izbjeglice iz Dalmacije, Albanije i Grčke. Unatoč teškim vremenima, u gradu niču raskošne kasnogotičke i renesansne palače ukrašene kićenim klesanim arhitektonskim detaljima. U humanističkoj težnji građani

pribjegavaju i korištenju artefakata iz ranijih povijesnih razdoblja pa je tako pučka renesansna Kuća dva sveca ukrašena svetačkim skulpturama iz romanike.

U baroku se skućena srednjovjekovna jezgra transformira gradnjom većih sklopova s unutarnjim dvorištima. Reprezentativna se pročelja palača okreću na ulicu, a aristokratski se saloni ukrašavaju zidnim slikama i štukaturama (palača Sinčić, sklop palače Vergotini, novo krilo biskupske palače).

Poreč se pod austrijskom upravom u 19. st. gospodarski razvija, a posebice od 1861. godine, kada u njemu zasjeda Istarski pokrajinski sabor. Napuštena franjevačka crkva tom je prilikom pregrađena u dvije etaže, od kojih je gornja služila kao sabornica. U toj je dvorani biskup Juraj Dobrila održao znameniti rodoljubni govor 1863. godine. U prizemlju su poduzetni Polesini uredili vinski podrum.

Kao i u ostalim utvrđenim gradovima u Istri, i porečki bedemi u 18. st. gube obrambenu ulogu. Na njima nastaju gradske palače rastvorene prema moru lođama, a krajem 19. st. na području kapitolija obitelj Polesini gradi historičističku palaču okruženu vrtom. U 19. i 20. st. zapadni se potez bedema rastvara u niz kuća i hotela okrenutih prema pučini i otoku Sv. Nikola.

Grad se istovremeno širi izvan zidina oko barokne crkve Gospe od Anđela, čiji zvonik, uz onaj Eufrazijane i sv. Franje, dominira siluetom grada. Razaranja u Drugom svjetskom ratu ostavila su rane na gradskom tkivu, stvorivši trgove na mjestu gusto zbijenih srednjovjekovnih blokova, poznatih još samo sa starih fotografija. Zahvaljujući pogodnom položaju, dobroj klimi i ljepoti spomenika danas je Poreč vodeće turističko središte šire regije.

NE PROPUSTITE:

Kompleks Eufrazijane i Dijecezanski muzej u Biskupskoj palači.

Moderno uređenu enoteku u nekadašnjem vinskom podrumu ispod Sabornice.

Okolica mesta je bila gosto naseljena v prazgodovini, o čemer pričajo številna gradišča (Picugi). Mesto se razvija od 1. stoletja pr. Kr. dalje, ko postane rimska kolonija. Na rodovitni zemlji v okolici, kjer se proizvajata daleč naokrog znamenito oljčno olje in vino, se gradijo razkošne rimske vile. Urbana zasnova Poreča je zarisana po modelu rimskih vojaških *castrumov*, z ulicami, ki se križajo pod pravim kotom in pri tem ustvarjajo pravilne mestne bloke. Kljub srednjeveškim in baročnim prezidavam, je v poteku ulic ta raster viden še danes. Antični forum se je nahajal na zahodnem delu polotoka, ob njem pa je bil kapitol s templji. Ostanke Neptunovega in verjetno Marsovega templja govorijo o posegu, ki ga je v 2. stoletju naročil viceadmiral ravske flote, Tit Abudij Ver.

Kompleks Evfrazijane je postopoma nastajal od 4. stoletja dalje, na mestu hiše, v kateri so se sestajali prvi verniki, v bloku ob severnih mestnih vratih. Stoletje kasneje je prerasel v kompleks dvojne bazilike, ki je bil posvečen Devici Mariji in sv. Mavru, poreškemu škofu mučeniku iz 3. stoletja, okrašen z mozaiki, z osmerokotno krstnilnico in atrijem. Da bi dokazal moč Cerkve po Justinijanovi osvojitvi Jadrana sredi 6. stoletja, je škof Evfrazij dal sezidati novo triladijsko baziliko posvečeno Devici Mariji na mestu južne bazilike, razkošno okrašeno s stebri in oltarnimi pregradami iz prokoneškega marmorja, s štukaturami in zlatimi mozaiki. Ponosen na ta veličastni poseg je dal izdelati svoj portret na mozaiku v apsidi, ob Mariji z otrokom na prestolu in sv. Mavru. Zraven bazilike je Evfrazij zgradil tudi škofovsko palačo, z impozantno sprejemno dvorano v prvem nadstropju. Poreški škofje so v palači vladali vse do 90-ih let 20. stoletja, ko so jo zapustili, da bi ji omogočili obsežno obnovo. Kljub številnim poznejšim prezidavam in dozidavam je kompleks ohranjen v osnovnih gabaritih, ki so bili zarisani v 5. in 6. stoletju. Ta biser kulturne dediščine je bil leta 1997 vpisan na UNESCO-v seznam spomenikov.

Z raznobarnimi mozaiki je bila okrašena tudi cerkev sv. Tomaža iz 5. stoletja, katere sledi so ohranjene v kompleksu Istrske sabornice.

V srednjem veku so poreški škofje bili med najmočnejšimi istrskimi fevdalci, s posestmi vse do Limskega kanala. Preseneča število hiš, ki so se ohranile iz romanskega obdobja, kot je tista z lesenim balkonom v nadstropju, rezidenca kanonika v sklopu Evfrazijane iz leta 1251 ter vrsta manjših hiš v ozkih uličicah. Številne kasnejše palače so zgrajene na ostankih romanskih hiš, ki so tako ohranile urbano shemo, podedovano še iz antike.

Mesto je leta 1297 priseglo zvestobo Benetkam ter postalo pomembno pristanišče v plovbi po Jadranu, posebej zaradi izvoza poljedelskih produktov. Srednjeveško obzidje ga ni rešilo pred oplentvijo Genovežanov leta 1354, ko so iz Evfrazijane bile ukradene relikvije zavetnika sv. Mavra (vrnjene šele leta 1934). Potem se v 15. stoletju obnavlja peterokotni stolp na vhodu v mesto, na severnem in zahodnem vogalu pa se gradijo okrogli renesančni stolpi.

Epidemije kuge so mesto upustošile tekom 15. in 16. stoletja, zato Benetke naseljujejo begunce iz Dalmacije, Albanije in Grčije. Kljub težkim časom v mestu rastejo razkošne poznogotske in renesančne palače, okrašene z bogato klesanimi arhitektonskimi detajli. V humanistični težnji se meščani zatekajo k uporabi artefaktov iz zgodnejših zgodovinskih obdobj, tako da je ljudska renesančna Hiša dveh svetnikov okrašena s svetniškimi skulpturami iz romanike.

V baroku se omejeno srednjeveško jedro preoblikuje z izgradnjo večjih sklopov z notranjim dvoriščem. Reprezentativna pročelja palač se obračajo na ulico, aristokratski saloni pa so okrašeni z zidnimi slikami in štukaturami (palača Sinčić, sklop palače Vergotini, novo krilo škofovske palače).

Poreč se pod avstrijsko upravo v 19. stoletju gospodarsko razvija, še posebej od leta 1861 dalje, ko v njem zaseda Istrski deželni zbor. Opuščena franščiškanska cerkev je bila ob tej priložnosti prezidana v dve etaži, od katerih je zgornja služila kot sabornica. V tej je dvorani škof Juraj Dobrila imel znameniti rodoljubni govor leta 1863. V pritličju so podjetni Polesini uredili vinsko klet.

Tako kot v ostalih utrjenih mestih v Istri tudi poreško obzidje v 18. stoletju izgubi obrambno vlogo. Na njem nastajajo mestne palače, ki se proti morju odpirajo z ložami, ob koncu 19. stoletja pa družina Polesini na področju kapitola gradi historicistično palačo, obdano z vrtom. V 19. in 20. stoletju se zahodna linija obzidja odpre v vrsto hiš in hotelov, ki so obrnjeni proti odprtemu morju in otoku sv. Nikolaja.

Mesto se istočasno širi izven obzidja okoli baročne cerkve Angelske Matere Božje, katere zvonik, poleg tistega iz Evfrazijane in sv. Frančiška, dominira silhueto mesta. Razdejanja druge svetovne vojne so pustila rane v mestnem tkivu, tako da so ustvarila trge na mestu nekoč strnjenih srednjeveških blokov, ki jih poznamo le še iz fotografij. Po zaslugi ugodnega položaja, dobre klime in lepote spomenikov je danes Poreč vodilno turistično središče širše regije.

NE PREZRITE:

Kompleks Evfrazijane in Škofijski muzej v Škofovski palači.
Moderno urejeno enoteko v nekdanji vinski kleti pod Sabornico.

VRŠAR

Drevna rezidencija porečkih biskupa smjestila se na zapadnoj obali Istre, sjeverno od ulaza u Linski kanal.

Dobar položaj zaljeva pogodovao je razvoju antičke luke od koje su otkriveni ostaci lukobrana uz niz gospodarskih vila duž obale i na otoku Sv. Juraj. Iz kasne antike dopire njegovo ime *castrum Ursariae*, kada je naselje živjelo uz more podno brežuljka.

U nesigurnom srednjem vijeku život se ponovo organizira na vrhu brežuljka. U darovnici njemačkog cara Otona II. kojom 983. godine potvrđuje porečkim biskupima pravo na mnoge posjede u Istri spominje se vrsarski kaštel.

Vrsarski je feud biskupima donosio velike prihode, a njihov važan dio čini la je prodaja soli i kamena. Kvalitetni vapnenac iz kamenoloma Montraker u blizini grada izvezio se od 14. do 18. st. u Veneciju, Kopar i Piran.

U ime biskupa kaštelom upravljaju njihovi advokati, lokalni feudalci, koji nerijetko uzurpiraju prava na posjed. U 13. st. se porečki građani, nezadovoljni nametnutom feudalnom jurisdikcijom biskupa nad Porečom, u više navrata nasilno obračunavaju s biskupom koji nalazi utočište u vrsarskom kaštelu. Prilikom napada 1258. godine kaštel je osvojen i uništen.

U 13. ga stoljeću obnavlja biskup Oton. Pravokutnog tlocrta s četverokutnim ugaonim kulama i unutarnjim dvorištem s cisternom, dodatno je bio branjen potezom zidina nazubljenog kruništa. Na istočnoj padini izvan zidina kaštela nalazila se romanička župna crkva iz 11. st., a crkva sv. Jurja na istoimenom otoku karakterističnog tlocrta s dvije apside nastaje još u predromanici. Uz obalu je u romanici izgrađena trobrodna bazilika sv. Marije od Mora, uz koju se nalazio benediktinski samostan.

Uz kaštel se, vjerojatno već od 11. st., počinje formirati naselje. Grad se postupno razvija podno zidina gdje su se smjestile siromašnije kuće. Prema kazivanju putopisca Prospera Petronija, skromno naselje nije bilo obuhvaćeno zidinama do početka 16. st. Tada vjerojatno nastaje potez zidina s dijelom očuvanim kružnim kulama i kuće renesansnih obilježja. Petronijev prikaz ilustrira izgled biskupske palače nakon barokne obnove početkom 17. st. te crkve sv. Martina iz 16. st.

Glavni je ulaz u grad u 17. st. bio na istočnoj strani, uz obnovljenu crkvu sv. Foške. Od pješačkih vrata sa stražarnicom na jugu ulica vodi do donjeg trga oko kojeg se nižu plemićke palače. Izvan vrata je u 17. st. na području romaničke župne crkve izgrađena zavjetna kapela sv. Antuna. Mletački Senat odlučuje preuzeti upravu nad kaštelom koji je krajem 18. st. postao leglo razbojnika te stoga 1778. godine ukida stoljetnu crkvenu grofoviju. Posjede preuzimaju plemićke obitelji iz Poreča, a kaštel postaje vlasništvo obitelji Vergotini. Grad se tijekom 19. st. spušta niz padine do morske obale i novog pristaništa. Župna crkva sv. Martina obnovljena je sredinom 19. st., ali je 1935. godine srušena da bi na njenom mjestu bila izgrađena nova. Najnovija građevina u kaštelu je 40 metara visoki zvonik izgrađen 1991. godine. Trokatni je barokni kaštel početkom 21. st. dobio još jednu etažu, zadržavši vjekovnu funkciju stambene rezidencije.

POSJETITE:

Sakralnu zbirku u crkvi sv. Foške.

Limski kanal i pećinu u kojoj je boravio sv. Romuald, reformator benediktinskog reda.

Park skulptura Dušana Džamonje na Valkaneli sjeverno od grada.

Oko umjetnikove kuće s ateljeom, uklopljene u krajobraz, ureden je park u kojemu se mogu vidjeti njegove skulpture.

Casanovafest, festival ljubavi i erotike utemeljen na vijestima o boravku glasovitog mletačkog pustolova u Vrsaru 1743. i 1744. godine.

Starodavna rezidenca poreških škofov se nahaja na zahodni obali Istre, severno od vhoda v Limski kanal.

Dober položaj zaliva je prispeval k razvoju antične luke, od katere so odkriti ostanki valobrana ter vrsta gospodarskih vil vzdolž obale in na otoku Sv. Jurija. Iz pozne antike sega do nas njegovo ime *Castrum Ursariae*, ko je naselje živelo ob morju pod hribom.

V nesigurnem srednjem veku se življenje ponovno organizira na vrhu hriba. V darilni pogodbi nemškega cesarja Otona II., s katero leta 983 potrjuje poreškim škofom pravico do številnih posesti, se omenja vrsarski *kaštel*.

Vrsarski fevd je škofom prinašal velike dohodke, pomemben delež le-teh je ustvarjala prodaja soli in kamna. Kakovostni apnenec iz kamnoloma Montraker v bližini mesta so od 14. do 18. stoletja izvažali v Benetke, Koper in Piran.

V škofovem imenu so *kaštel* upravljali njihovi odvetniki, lokalni fevdalci, ki so si pogostoma prilaščali pravico do posesti. V 13. stoletju so poreški meščani, nezadovoljni z vsiljeno fevdalno jurisdikcijo škofa nad Porečem, večkrat nasilno obračunavali s škofom, ki je našel zatočišče v vrsarskem gradu. V napadu leta 1258 je bil grad zavzet in uničen.

V 13. stoletju ga je obnovil škof Oton. Imel je pravokotni tloris s štirikotnimi vogalnimi stolpi in notranjim dvoriščem s cisterno, dodatno pa je bil zaščiten z obrambnim zidom z nazobčenim nadzidkom. Na vzhodnem pobočju izven obzidja gradu se je nahajala romanska župnijska cerkev iz 11. stoletja, cerkev sv. Jurija na istoimenskem otoku, z značilnim tlorisom z dvema apsidama pa je nastala že v predromaniki. Ob obali je bila v romaniki zgrajena triladijska bazilika sv. Marije od Morja, ob kateri se je nahajal benediktinski samostan.

Ob gradu se je verjetno že v 11. stoletju začelo formirati naselje. Mesto se je postopoma razvijalo pod obzidjem, kjer so se nahajale revnejše hiše. Po pripovedovanju potopisca Prospera Petronija skromno naselje ni bilo obzidano do začetka 16. stoletja. Takrat je verjetno nastala linija obzidja z deloma ohranjenimi okroglimi stolpi in hiše renesančnih značilnosti. Petronijeva upodobitev ilustrira videz škofovske palače po baročni prenovi v začetku 17. stoletja ter cerkve sv. Martina iz 16. stoletja.

Glavni vhod v mesto je v 17. stoletju bil na vzhodni strani, ob obnovljeni cerkvi sv. Foške. Od vrat za pešce, s stražarnico na jugu, pelje ulica do spodnjega trga, okoli katerega se vrstijo plemiške palače. Zunaj vrat je bila v 17. stoletju na mestu romanske župnijske cerkve zgrajena votivna kapela sv. Antona. Beneški senat se je odločil prevzeti oblast nad *kaštelom*, ki je ob koncu 18. stoletja postal leglo razbojnikov, in zaradi tega leta 1778 ukinil stoletno cerkveno grofijo. Posesti so prevzele plemiške družine iz Poreča, grad pa je postal last družine Vergotini. Mesto se v teku 19. stoletja spušča po pobočju do morske obale in novega pristanišča. Župnijska cerkev sv. Martina je obnovljena v sredini 19. stoletja, leta 1935 pa je porušena in na njenem mestu zgrajena nova. Najnovejša

stavba v *kaštelu* je 40 metrov visok zvonik, zgrajen leta 1991. Trinadstropni baročni grad je v začetku 21. stoletja dobil še eno etažo, s tem pa obdržal večstoletno funkcijo stanovanjske rezidence.

OBIŠČITE:

Sakralno zbirko v cerkvi sv. Foške.

Limski kanal in votlino, v kateri je prebival sv. Romuald, reformator benediktinskega reda. Park skulptur Dušana Džamonje na Valkaneli, severno od mesta. Okoli umetnikove hiše z ateljejem, usklajene s pokrajino, je urejen park, v katerem si je možno ogledati njegove skulpture.

Casanovafest, festival ljubezni in erotike, ki temelji na poročilih o bivanju znamenitega beneškega pustolovca v Vrsarju leta 1743 in 1744.

SVETI LOVREČ

Na zapadnoj obali Istre, nedaleko od Limskog kanala, smjestio se grad s najočuvanijom ranoromaničkom bazilikom u Istri.

Gradinska obilježja brda i toponimi na širem području potvrđuju prapovijesni život, koji se nastavlja i u rimsko doba. Njegovo tadašnje ime nije poznato, jer prvi spomen datira tek iz 1030. godine kada nastaje karta na kojoj se Sveti Lovreč označava kao *Castrum Sancti Laurentii*. Već je tada bio proglašen središtem feuda porečkog biskupa, a s obzirom na takav status, nije ni čudno da je u 11. st. grad bio utvrđen, i to u tlocrtu elipsoidnim zidinama s obrambenim kulama. U to se vrijeme već počela graditi velika trobrodna troapsidalna bazilika sv. Martina i opremati kamenim crkvenim namještajem, čije ostatke možemo vidjeti u lođi. Ostaci istovremenih fresaka s nizom svetaca u srednjem pojasu sjeverne i južne apside među najstarijima su u Istri.

Radionice uposlene u crkvi sv. Martina nisu se zadržale samo ondje. Isti klesari rade i na obližnjem samostanu sv. Mihovila nad Limom, što se vidi po istovjetnim kamenim prozorskim rešetkama. Pretpostavlja se da su te dvije crkve nastale u istom razdoblju, a njihovo je podizanje znak snage porečke biskupije koja je u tome direktno ili indirektno sudjelovala.

Snaga Sv. Lovreča očituje se i u činjenici da je već u 12. st. imao vlastitu upravu, značajan dokaz samostalnosti, pa je možda baš zato Venecija nakon njegove predaje 1271. godine ovdje smjestila zapovjedništvo kopnenog dijela mletačke Istre, po čemu je mjesto dobilo naziv San Lorenzo del Pasenatico. Na čelu mu je bio kapetan, istovremeno i podestat, a glavna mu je zadaća bila skrb o vojnoj sigurnosti mletačkih posjeda u Istri.

U doba Mletaka, sredinom 14. st., temeljito su ojačane i proširene gradske zidine. Grade se kvadratne kule, na izvoru vode kula Fontanella, nova gradska vrata, a pritom i župna crkva sa zvonikom poprima značajnu obrambenu funkciju. Koliko je ovakvo ojačanje bilo potrebno, upitno je jer se zapovjedništvo mletačke vojske nad cijelom Istrom 1394. seli u Rašpor.

Unatoč statusu vojnog centra, 14. st. nije građanima Sv. Lovreča donijelo prosperitet. Obnovu zidina sami su financirali, a česte vlasničke i posjedovne probleme s Vrsarom i porečkim biskupima koji su u tom gradu stolovali podestat nije uvijek rješavao u njihovu korist. U to vrijeme valjalo je obnoviti i ruševnu crkvu sv. Mihovila, a iz 14. st. datira i novi zidni oslik u njenoj unutrašnjosti. Uz južnu fasadu crkve nešto kasnije gradi se lođa koja s kućama na zapadnoj i južnoj strani te s nasuprotnim gradskim vratima zatvara maleni trg. U 15. st. podignuta je crkva sv. Blaža te je oslikana njena unutrašnjost.

Mnogi ratovi i epidemije kuge prisilili su mletačke vlasti da u 16. i 17. st. na područje Sv. Lovreča dosele stanovništvo iz Dalmacije, Crne Gore i Bosne. Novo je stanovništvo osnivalo naselja u okolici grada te se dolaskom 18. st. opća ekonomska situacija na Lovreštini popravila toliko da je njihov podestat

bio najbolje plaćen u cijeloj Istri. Razdoblje blagostanja završeno je dolaskom Austrije koja minorizira značenje Sv. Lovreča. Od tog se udarca grad gotovo nikada nije oporavio.

POSJETITE:

Ostatke samostana sv. Mihovila nad Limom s dvije crkve, posvećene sv. Mariji (6. st.) i sv. Mihovilu (11. st.).

ZANIMLJIVOSTI:

Jedan od najljepših iluminiranih kodeksa iz razdoblja otoske renesanse, poznati *Benedikcional*, dao je izraditi porečki biskup Engelmar u razdoblju 1028. – 1040. godine. Danas je izložen u muzeju *Paul Getty* u Los Angelesu.

Na zahodni obali Istre, nedaleč od Limskega kanala, se nahaja mesto z najbolj ohranjeno romansko baziliko v Istri.

Gradiščanske značilnosti hriba in toponimi na širšem področju potrjujejo prazgodovinsko življenje, ki se nadaljuje tudi v rimskem obdobju. Njegovo tedanje ime ni znano, ker se prvič omenja leta 1030, ko je nastal zemljevid, na katerem je Sv. Lovreč označen kot *Castrum Sancti Laurentii*. Že takrat je bil razglašen za središče fevda poreškega škofa, in glede na takšen status ni čudno, da je že v 11. stoletju mesto bilo utrjeno, v tlorisu z elipsoidnim obzidjem z obrambnimi stolpi. V tem času se je že začela gradnja velike triladijske bazilike s tremi apsidami sv. Martina in opremljanje le-te s kamnitim cerkvenim pohištvo, katerega ostanke lahko vidimo v loži. Ostanke istočasnih fresk z vrsto svetnikov v srednjem registru severne in južne apside so med najstarejšimi v Istri.

Delavnice, ko so delale za cerkev sv. Martina, se niso ustavile samo pri njej. Isti klesarji delajo tudi za bližnji samostan sv. Mihaela nad Limom, kar je razvidno iz identičnih kamnitih okenskih rešetk. Predvidoma sta ti dve cerkvi nastali v istem obdobju, njihova gradnja pa je znak moči škofije, ki je v tem direktno ali indirektno sodelovala.

Moč Sv. Lovreča se odraža tudi v dejstvu, da je že v 12. stoletju imel lastno upravo, pomemben dokaz samostojnosti. In mogoče so prav zaradi tega Benetke, po njegovi vdaji leta 1271, tu namestile komando celinskega dela beneške Istre, po čemer je kraj dobil ime *San Lorenzo del Pasenatico*. Na čelu je bil kapetan, istočasno tudi podestat, njegova glavna naloga pa je bila skrb za varnost beneških posesti v Istri.

V sredini 14. stoletja so Benetke razširile in temeljito okrepile mestno obzidje. Gradijo se kvadratni stolpi, na izviru vode stolp Fontanella, nova me-

stna vrata, pri tem pa tudi župnijska cerkev z zvonikom dobiva pomebno obrambno funkcijo. Vprašanje je, ali je taka okrepitev bila zares potrebna, glede na to, da se je komanda beneške vojske nad celo Istro leta 1394 preselila v Rašpor.

Kljub statusu vojnega središča 14. stoletje meščanom Sv. Lovreča ni prineslo razcveta. Obnovo obzidja so financirali sami in pogostih lastniških in imovinskih problemov z Vrsarjem in poreškimi škofi, ki so v tem mestu vladali, podestat ni vedno reševal v njihovo korist. V tem času je bilo potrebno obnoviti tudi razpadajočo cerkev sv. Mihaela, iz 14. stoletja pa datira tudi nova zidna poslikava v njeni notranjščini. Ob južni fasadi cerkve se nekoliko kasneje gradi loža, ki s hišami na zahodni in južni strani ter z mestnimi vrati zapira mali trg. V 15. stoletju je zgrajena cerkev sv. Blaža ter poslikana njena notranjost.

Številne vojne in epidemije kuge so beneške oblasti prisilile, da so v 16. in 17. stoletju na področje Sv. Lovreča doselile prebivalstvo iz Dalmacije, Črne Gore in Bosne. Novo prebivalstvo je ustvarjalo naselja v okolici mesta, tako da se je s prihodom 18. stoletja splošna ekonomska situacija na Lovreštini toliko popravila, da je bil njihov podestat najbolje plačan v celi Istri.

Obdobje blagostanja se je končalo s prihodom Avstrije, ki je zmanjšala pomen Sv. Lovreča. Od tega udarca si mesto nikoli ni opomoglo.

OBIŠČITE:

Ostanke samostana sv. Mihaela nad Limom z dvema cerkvama, posvečenima sv. Mariji (6. st.) in sv. Mihaelu (11. st.).

ZANIMIVOST:

Enega najlepših iluminiranih kodeksov iz obdobja otoske renesanse, znameniti *Benedikcional*, je dal izdelati poreški škof Engelmar med leti 1028 in 1040. Danes je razstavljen v muzeju *Paul Getty* v Los Angelesu.

ROVINJ

Pogled na Rovinj, iz koje god perspektive bio, uvijek se zaustavi na istome detalju te je priču o gradu nemoguće započeti preskočivši ga: visoko na zvoniku župne crkve stoji veličanstveni kip sv. Eufemije, zaštitnice grada još od 9. st. Neraspadnuto tijelo ove mučenice čuva se u svetištu župne crkve u mramornom sarkofagu u kojem je prema legendi doplovilo podno grada. Legenda je odjek tipično bizantskog običaja tijekom ranog srednjeg vijeka da naklonost istočnojadranskih gradova zadržava ustupanjem svetačkih moći, kada ju se već nije moglo osigurati nazočnošću vlastite više ne tako jake mornarice.

U prapovijesti željeznodobna gradina na rovinjskom otoku čini dio razvijenog sustava takvih naselja u okolici. Kontinuitet se u rimsko doba ne može

potvrditi te postanak grada treba tražiti u nesigurnim vremenima kasne antike, kada nastaje niz utvrđenih gradova koje Anonim Ravenjanin početkom 7. st. opisuje u *Kozmografiji*, a među njima i *Ruvigno (Ruigno, Ruginio)*. Srednjovjekovni se izvori, spominjući Cissansku biskupiju koja je postojala od sredine 6. do 8. st., pozivaju na antičke izvore i govore o otoku uz zapadnu obalu Istre. Historiografija prosvjetiteljskog doba taj otok smješta južno od Rovinja, ali teza o postojanju biskupije i veza s Rovinjom nisu potkrijepljene nalazima.

U ranom srednjem vijeku na najvišem je dijelu otoka vjerojatno postojala utvrda a uz nju crkva posvećena sv. Jurju. Otok je kanalom bio odvojen od kopna. Nakon učestalih napada Neretljana, Hrvata i Saracena u 9. st., opasuje se zidinama. Župna crkva u 10. st. postaje trobrodna bazilika. Na kopnu

izvan grada u romanici nastaje sedmerokutna crkva posvećena Sv. Trojstvu, a pažljivijem promatraču neće promaknuti isklesana kamena prozorska rešetka s prikazom raspeća s Bogorodicom, sv. Petrom i dvojicom apostola.

Sve do 1150., kada je prisiljen prisegnuti na vjernost Veneciji, Rovinj čuva autonomiju. Venecijanska se vlast za Rovinj pokazala sretnom. Tijekom stoljeća se razvija u nezaobilaznu luku iz koje su piloti peljali brodove u Veneciju. Iz kamenoloma u okolici izvezio se kvalitetan vapnenac za gradnju i ukrašavanje mletačkih palača i crkava. Vjerski je život građana organiziran oko udruga – bratovština koje grade i održavaju crkve svetaca zaštitnika. Sukobi Mletaka s Turcima u 16. st. ostavili su traga i u Rovinju. Utvrđuju se gradski bedemi, a prema kopnu se uz kanal podiže još jedan pojas zidina

s tri četverokutne kule. Gradska vrata *Porton del Ponte* iz sredine 16. st. pred srednjom kulom vodila su na kamenu most. Srednji je vijek postavio urbanu osnovu otoka s uskim zavojitim uličicama koje se lepezasto spuštaju niz padine, no većina je sačuvanih građevina iz vremena nakon 15. st. Uz poneku gotičku kuću, u povijesnoj je jezgri sačuvano više kuća renesansnih i baroknih obilježja. Ponosna gradska vlast 1580. naručuje izradu freske s alegorijskim prikazom gradske uprave u vijećnici Pretorske palače. Dok brojni istarski gradovi u 17. i 18. st. odumiru pod naletima epidemija, Rovinj postaje jedan od najgušće naseljenih gradova sjevernog Jadrana. U okolici se od 16. st. planski naseljava stanovništvo izbjeglo iz Dalmacije, Hercegovine, Albanije i Grčke; tada nastaje Rovinjsko Selo.

Bogate bratovštine pokreću u 17. st. obnovu župne crkve. U drugoj polovici stoljeća izgrađen je novi zvonik po uzoru na onaj sv. Marka u Veneciji, a na vrh mu je 1758. godine postavljen bakreni kip sv. Eufemije koji se okretao na vjetru. Započeta 1725. zbog dotrajalosti nekadašnje, nova je crkva, uz koparsku katedralu, najveća barokna sakralna građevina u Istri, konačno posvećena 1739. Izvana je ostala nedovršena; bočno je pročelje 1780. dijelom obloženo kamenom prema projektu Simona Batistelle, a glavno je, okrenuto pučini, dovršeno tek stoljeće kasnije.

Srednjovjekovne zidine s vremenom postaju pretijesne za brzorastući grad. Na mjestu *Porton della pescheria* podiže se 1680. Balbijevo luk. Od 17. st. širi se između dva pojasa zidina na otoku, potom i na kopno, da bi 1763. kanal bio zasut. Prenapučeni grad raste u visinu. Bedemi se pretvaraju u stambene kuće, a na prazne se prostore i unutarnja dvorišta interpoliraju nove kuće, stvarajući labirint svođenih prolaza i minijaturnih trgova. Uz trg ispred bedema podižu se barokne palače, poput palače Califfi, sjedišta Muzeja grada Rovinja. Na suprotnoj su strani kanala franjevci već početkom 18. st. podigli crkvu, a potom i samostan, a otada počinje urbanizacija kopnenog dijela grada koji se širi na jug duž nove ulice Carera. U gradu i okolici umnožavaju se crkve, poput one sv. Marije od Zdravlja ili zavjetne crkve sv. Marije od Milosti s trijemom.

Austrijska vlast početkom 19. st. donosi snažan zamah gospodarstvu. U gradu i okolici nastaju brojne tvornice za preradu ribe, proizvodnju stakla, pića,

cementa. U uvali *Val de Iaco* otvorena je 1872. za potrebe opskrbe časnika austrougarske vojske Tvornica duhana. Uređuje se stara luka *Andana* i modernizira izgradnjom Velikog mola. U južnim uvalama *Squeri* i *Sabionera* još od 18. st. cvjetaju brojna manja brodogradilišta. Za potrebe sigurne plovidbe Jadranom na otočiću Sv. Ivan na Pučini izgrađen je 1853. svjetionik.

Zbog iznimno ugodne klime Rovinj postaje poželjna lječilišna destinacija. Sjeverno od grada na poluotoku Sv. Pelagija otvara se 1888. godine morsko klimatsko lječilište, a s istom namjerom moćni trgovac i industrijalac Georg Hütterott 1890. godine kupuje otok Sv. Andrija i zemljište južno od grada te ga uređuje u park-šumu Punta Corrente-Montauro. Njegove su ideje postavile temelje za razvoj grada u najpoželjnije turističko odredište u Istri.

POSJETITE:

Arheološki park gradine Monkodonja kod Veštra.
Crveni otok s kaštelom Hütterotta i predromaničkom crkvom sv. Andrije.

NE PROPUSTITE:

Veliku izložbu na otvorenom početkom kolovoza u ulici Grisia kada umjetnici pod vedrim nebom izlažu svoje radove.
Gradnju tradicionalne ribarske barke *batane* u eko-muzeju *Kuća o batani*. Tom se prigodom na specifičnom rovinjskom dijalektu pjevaju ribarske pjesme *bitinade*.

Pogled na Rovinj, iz katerekoli perspektive, se vedno ustavi na istem detajlu, zato je zgodbo o mestu nemogoče začeti brez njega: visoko na zvoniku župnijske cerkve stoji veličastni kip sv. Evfemije, zavetnice mesta že od 9. stoletja. Nerazpadlo telo te mučenice se hrani v prezbitariju župnijske cerkve v marmornem sarkofagu, v katerem je po legendi priplaval do vzhodnega mesta. Legenda je odmev tipično bizantinskega običaja iz zgodnjega srednjega veka, da naklonjenost vzhodnojadranskih mest obdrži z odstopanjem relikvij, v trenutku, ko si je ni bilo več mogoče zagotoviti s prisotnostjo lastne, ne več tako močne mornarice.

V prazgodovini železnodobno gradišče na rovinjskem otoku tvori del razvitega sistema gradiščanskih naselbin v okolici. Kontinuitete ni moč potrditi v rimskem obdobju, zato je treba nastanek mesta iskati v nesigurnih časih pozne antike, ko nastane cela vrsta utrjenih mest, ki jih Anonim Ravenski v začetku 7. stoletja opisuje v *Kozmografiji*, med njimi pa tudi *Ruvigno* (*Rugino*, *Ruginio*). Srednjeveški viri se, pri omembi Cissanske škofije, ki je obstajala od sredine 6. do 8. stoletja, sklicujejo na antične vire in govorijo o otoku ob zahodni obali Istre. Historiografija razsvetljenske dobe ta otok umešča južno od Rovinja, teza o obstoju škofije in povezava z Rovinjem pa nista podkrepjeni z najdbami.

V zgodnjem srednjem veku je na najvišjem delu otoka verjetno obstajala utrdba (*castrum*) in ob njej cerkev posvečena sv. Juriju. Otok je s kanalom ločen od celine. Po neprestanih napadih Neretvancev, Hrvatov in Saracenov je bil v 9. stoletju obzidan. Župnijska cerkev v 10. stoletju postane triladijska bazilika. Na kopnem zunaj mesta v romaniki nastane sedmerokotna cerkev posvečena sv. Trojici, pozorni opazovalec pa ne bo prezrl izklesane kamnite okenske rešetke z upodobitvijo Križanja z Devico Marijo, sv. Petrom in dvema apostoloma.

Vse do leta 1150, ko je bil prisiljen zapriseči zvestobo Benetkam, je Rovinj ohranil svojo avtonomijo. Beneška oblast je bila za Rovinj posrečena. Tekom stoletij se je razvil v obvezno pristanišče, iz katerega so piloti peljali ladje v Benetke. Iz kamnolomov v okolici se je izvažal kakovosten apnenec za gradnjo in okraševanje beneških palač in cerkva. Versko življenje meščanov je bilo organizirano okoli združenj – bratovščin, ki so gradile in vzdrževale cerkve svetnikov zavetnikov.

Spori med Benetkami in Turki v 16. stoletju so pustili sled tudi v Rovinju. Utrdili so mestno obzidje, a proti celini so ob kanalu dvignili še en pas obzidja s tremi štirikotnimi stolpi. Mestna vrata *Porton del Ponte* pred osrednjim stolpom iz srede 16. stoletja so vodila na kamniti most. Srednji vek je postavil urbano zasnovo otoka z ozkimi vijugastimi uličicami, ki se pahljačasto spuščajo niz pobočje, večina ohranjenih zgradb pa je iz časa po 15. stoletju. Poleg nekaterih gotskih hiš je v jedru ohranjenih več hiš, ki imajo renesančne in baročne značilnosti. Ponosna mestna oblast je leta 1580 naročila fresko z alegorično upodobitvijo mestne uprave v dvorani mestnega sveta Pretorske palače. Medtem ko številna istrska mesta v 17. in 18. stoletju odmirajo pod naleti epidemij, Rovinj postaja eden najgostejše naseljenih mest severnega Jadrana.

V okolico se od 16. stoletja dalje načrtno naseljuje prebivalstvo, ki je pribežalo iz Dalmacije, Hercegovine, Albanije in Grčije, in takrat nastane Rovinjsko Selo.

Bogate bratovščine v 17. stoletju poskrbijo za obnovo župnijske cerkve. V drugi polovici stoletja je zgrajen nov zvonik po vzoru tistega pri sv. Marku v Benetkah, na vrh pa mu leta 1758 postavijo bakreni kip sv. Evfemije, ki se obrača v vetru. Zaradi dotrajanosti nekdanje je nova cerkev, začeta leta 1725, poleg koprške stolnice, največja baročna dvoranska stavba v Istri, končno posvečena leta 1739. Zunanjščina je ostala nedokončana, stranska fasada je leta 1780 deloma obložena s kamnom po načrtu Simona Batistelle, glavno pročelje, obrnjeno proti odprtem morju pa je dokončano šele stoletje kasneje.

Srednjeveško obzidje s časom postaja pretesno za hitro rastoče mesto. Na mestu *Porton della pescheria* je leta 1680 postavljen Balbijevo lok. Od 17. stoletja se širi pas med dvema obzidjema na otoku, potem tudi na celino, da bi leta 1763 bil zasut kanal. Prenaseljeno mesto raste v višino. Obzidje se spreminja v stanovanjske hiše, na praznih mestih in notranjih dvoriščih se interpolirajo nove hiše, ki ustvarjajo labirint obokanih prehodov in miniaturnih trgov. Ob trgu izven obzidja se gradijo baročne palače, kot je palača Califfi, sedež Muzeja mesta Rovinj. Na nasprotni strani kanala so frančiškani že v začetku 18. stoletja postavili cerkev, zatem tudi samostan, in od takrat se začne pospešena urbanizacija kopenskega dela mesta, ki se širi proti jugu vzdolž nove Ulice Carera. V mestu in okolici se množijo cerkve, kot je sv. Marija od Zdravja ali votivna cerkev Milostne Matere Božje z lopo.

Avstrijska oblast v začetku 19. stoletja prinese silovit razmah gospodarstva. V mestu in okolici nastajajo številne tovarne za predelavo rib, proizvodnjo stekla, pijače, cementa. V zalivu *Val de Iaco* je leta 1872 za potrebe oskrbe častnikov avstroogrške vojske odprta Tobačna tovarna. Ureja se tudi staro pristanišče *Andana* in modernizira z izgradnjo Velikega pomola. V južnih zalivih *Squei* in *Sabionera* že od 18. stoletja cvetijo manjše ladjedelnice. Za potrebe varne plovbe po Jadranu se na otočku Sv. Ivan na Pučini leta 1853 postavi svetilnik.

Zaradi izjemno ugodnega podnebja postane Rovinj tudi zaželena zdraviliška destinacija. Severno od mesta, na polotoku Sv. Pelagija leta 1888 odprejo morsko klimatsko zdravilišče, a z istim namenom je mogočni trgovec in industrijec Georg Huetterott leta 1890 kupil otok sv. Andreja in zemljišče južno od mesta ter ga uredil v park – gozd Punta Corrente – Montauro. Njegove ideje so postavile temelj za razvoj mesta v najbolj priljubljeno turistično destinacijo v Istri.

OBIŠČITE:

Arheološki park gradišča Monkodonja pri Veštru.
Rdeči otok z Huetterottovim gradom in predromansko cerkvijo sv. Andreja.

NE PREZRITE:

Velike razstave na prostem v začetku avgusta v Ulici Grisja, ko umetniki pod vedrim nebom razstavljajo svoja dela.
Gradnje tradicionalne ribiške barke batane v eko-muzeju *Hiša o batani*. Ob tej priložnosti se v značilnem rovinjskem dialektu prepevajo ribiške pesmi *bitinade*.

PULA

Grad bjegunaca, mitsko utočište Argonauta, stoljećima je pružao predah u plovidbi duž zapadne obale Istre. Bogatstvo spomenika i ljepota zaljeva mnogo su puta opisani u putopisima.

Krilaticu o tritisučetnoj povijesti grada potvrđuju arheološki nalazi. Histarska je gradina nastala početkom 1. tisućljeća pr. Kr. u blizini izvora pitke vode. Ovalnog tlocrta, s ulicama koje se zrakasto spuštaju niz padine brežuljka, zacrtala je urbanističku osnovu grada. Rimski je vlast gradu dala status kolonije s velikim plodnim agerom koji se protezao od južnog rta Istre do Linskog i Raškog zaljeva.

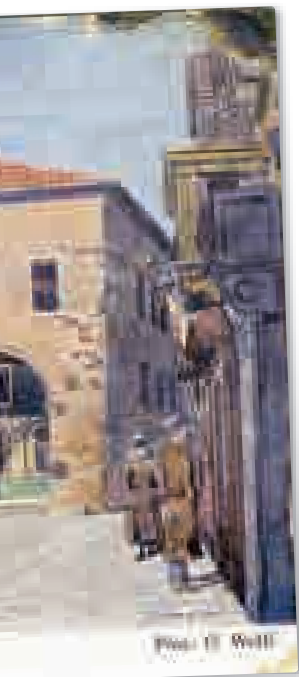

Zemljište je bilo podijeljeno na ortogonalnu mrežu u produžetku glavnih gradskih ulica, očuvanu do danas u pravcima putova i suhozida. S oko 4.000 stanovnika Pula je u to vrijeme najveći grad na poluotoku, a javne su zgrade opsluživale širu okolicu, plodni ager s brojnim manjim naseljima i rustičkim vilama. Monumentalna je Arena (69. – 81.), amfiteatar izvan gradskih zidina, mogla primiti do 23.000 gledatelja iz tadašnjega grada i njegove gusto napučene okolice, a dodatnu su zabavu pružala dva scenska kazališta. Manje unutar zidina, kojemu se prilazilo kroz Dvojna vrata, i veliko izvan zidina na padini Monte Zara. Od brojnih su gradskih vrata sačuvana najstarija, Herkulova, iz sredine 1. st. pr. Kr. i Slavoluk Sergijevaca podignut krajem istog stoljeća uz istočna vrata. Središte vjerskog i upravnog života bilo je na Forumu, gdje se i danas uzdiže hram Rome i Augusta (2. – 14.). U srednjem vijeku drugi je kapitolinski hram obuhvaćen građevinom komunalne palače. Uz Forum i duž gradskih ulica nizale su se raskošne kuće i javne građevine (kuća s mozaikom *Kažnjavanje Dirke* iz 3. st.), sazdate od kamena iz kamenoloma u Vinkuranu.

Proglašenjem kršćanstva službenom religijom Rimskog Carstva stvoreni su uvjeti za osnivanje biskupije u 5. st. Gradi se katedralni sklop s bazilikom

Uznesenja Blažene Djevice Marije i crkvom gradskog zaštitnika sv. Tome, krstionicom i biskupskom palačom, te brojne crkve u gradu i okolici. Ravenski nadbiskup Maksimijan, rodom iz Istre, radi demonstracije moći Bizantskog Carstva daje sredinom 6. st. izgraditi veliku trobrodnu baziliku sv. Marije Formoze, bogato ukrašenu zlatnim mozaicima i štukaturama.

Sve do franačkog osvajanja Istre 788. godine Pula ostaje dijelom Bizantskog Carstva. Tijekom franačke uprave grad pokušava očuvati ager i samostalnost, dok u okolici nastaju brojni samostani podržavani od franačkih i njemačkih feudalaca. Obitelj Castropola koja se smatrala nasljednicima rimskih Sergija od 13. st. upravlja gradom u ime akvilejskog patrijarha. Tada na području Kapitolija nastaje komunalna palača, a u blizini Foruma samostan s crkvom sv. Franje. Godine 1331. grad prihvaća zaštitu Venecije čime gubi samostalnost. Polagano propadanje izazvano učestalim epidemijama kuge i malarije počinje u 15. st. Iz tog se vremena još može vidjeti poneka gotička i renesansna kuća, ukrašena klesanim prozorskim okvirima i skulpturom (reljefi četiriju vrlina u Ulici Sergijevaca). Veličanstvena bazilika sv. Marije Formoze je ruševna pa slavni arhitekt Sansovino daje nalog da se njeni mramorni stupovi otpreme u Veneciju.

Danas tako stoji samo njena južna memorijalna kape-
la. Kada 1630. godine *Serenissima* naručuje od fran-
cuskog arhitekta Antoina de Villea izgradnju utvrde
na središnjem brežuljku, u gradu živi tek nekoliko
desetaka stanovnika. Tadašnji putnici opisuju otužno
stanje grada, nazivajući ga „gradom mrtvacom“. Tek
se poneka kuća ukrašava baroknim balkonom, pro-
zorom, portalom ili grbom, a biskup Botteri počinje
1712. rekonstrukciju pročelja katedrale (dovršena
tek 1920-ih).

Grad se postupno budi za Napoleonovih Ilirskih po-
krajina kada se ruše gradske zidine da bi se rastjerao
kužni zrak, ali je ponovni uzlet počeo tek sredinom
19. st. Tada postaje glavna ratna luka austrijske mor-
narice s pomorskim Arsenalom. Pula se u potpunosti
rekonstruira i pretvara u moderni europski grad, gra-
de se nove četvrti s historicističkim i secesijskim vi-
lama i stambenim zgradama, bolnica, kazalište, Ma-
rine Casino, Hidrografska institut sa zvjezdarnicom,
uređuju se parkovi uz obalu i oko grada. Radi zaštite
ratne luke i Arsenala osmišljen je obrambeni sustav
utvrda i topničkih bitnica, ali taj impresivni gradi-
teljski pothvat nije mogao spriječiti propast Monar-
hije. Unatoč teškom međuratnom razdoblju, u to
je vrijeme izgrađeno nekoliko zgrada javne namjene
(glavna pošta, kupalište Stoja, antituberkulozarij),
izvršnih primjera talijanske moderne arhitekture.

NE PROPUSTITE:

Spektakularan pogled na zaljev s Kaštela, sjedišta Povijesnog muzeja Istre.
Arenu i Arheološki muzej Istre, arheološki park Nezakcij kod Valture
i Nacionalni park Brijuni.

Austrougarske vojne utvrde (Cassoni Vecchi, Punta Christo,
Monte Grosso, Verudela).

ZANIMLJIVOSTI:

Ugarski kralj Salamon umire 1087. u benediktinskom samostanu sv. Mihovila
gdje se povukao nakon svrgnuća. Njegovi se ostaci danas nalaze u katedrali,
a nadgrobna se ploča čuva u klaustru samostana sv. Franje.

Venecijanske su vlasti u više navrata namjeravale demontirati amfiteatar da bi
iskoristile kamene blokove. Najpoznatiji takav pokušaj, kada su ga Mlečani htjeli
razgraditi i ponovno izgraditi na venecijanskom Liđu, spriječio je mletački senator
Gabriele Emo 1583. godine kojem su zahvalni Puljani na jednoj od kula smjesta
postavili lijepu renesansnu spomen-ploču.

S rta Kamenjak južno od Premanture pruža se pogled na impresivan svjetionik na
istoimenoj hridi – Porer, izgrađen u prvoj polovici 19. st. prema projektu Giuseppea
Sforzija, učenika glasovitog tršćanskog i bečkog arhitekta Pietra Nobilea.

Mesto beguncev, mitološko zatočišče Argonavtov je skozi stoletja nudilo premor med plovbo vzdolž zahodne obale Istre. Bogastvo spomenikov in lepota zaliva sta mnogokrat opisana v potopisih potnikov. Geslo o tritisočletni zgodovini mesta potrjujejo arheološke najdbe. Histrsko gradišče je nastalo v začetku 1. tisočletja pr. Kr. v bližini izvira pitne vode. Ovalni tloris, z ulicami, ki se žarkasto spuščajo po pobočju griča, je zarisal urbanistično zasnovno mesta. Rimska oblast je mestu dala status kolonije, njen veliki plodni ager pa se je raztezal od južnega rta Istre do Limskega in Raškega zaliva. Zemljišče je bilo razdeljeno na ortogonalni mreži v podaljšku glavnih mestnih ulic, ki se je ohranila do danes v smereh poti in suhozidov. Z okoli 4.000 prebivalci je bil Pulj v tistem času največje mesto na polotoku, javne stavbe pa so oskrbovale širšo okolico, rodovitni ager s številnimi manjšimi naselji in rustičnimi vilami. Monumentalna Arena (69 – 81), amfiteater zunaj mestnega obzidja, je lahko sprejela do 23.000 gledalcev iz tedanjega mesta in njegove goste naseljene okolice, dodatno zabavo pa sta nudili dve gledališči. Manjše, znotraj obzidja, h kateremu se je pristopalo skozi Dvojna vrata, ter veliko, zunaj obzidja, na pobočju Monte Zara. Od številnih mestnih vrat so se ohranila najstarejša, He-

raklejeva, iz sredine 1. st. pr. Kr. in Slavolok Sergijev, ki je bil postavljen ob koncu istega stoletja ob vzhodnih vratih. Središče verskega in upravnega življenja je bilo na Forumu, kjer se še danes dviguje tempelj Rome in Avgusta (2 – 14). Drugi kapitolijski tempelj je v srednjem veku postal del stavbe mestne hiše. Ob Forumu in vzdolž mestnih ulic so se vrstile razkošne hiše in javne zgradbe (hiša z mozaikom *Kaznovanje Dirke* iz 3. stoletja), ki so bile sezidane iz kamna iz bližnjega kamnoloma v Vinkuranu.

Z razglasitvijo krščanstva za uradno vero Rimskega cesarstva so bili ustvarjeni pogoji za ustanovitev škofije v 5. stoletju. Zgradili so katedralni sklop z baziliko Marijinega vnebovzetja in cerkvijo mestnega zavetnika sv. Tomaža, krstnico in škofovsko palačo ter številne cerkve v mestu in okolici. Ravenski nadškof Maksimijan, ki je bil po rodu iz Istre, je, da bi izkazal moč Bizantinskega cesarstva, dal sredi 6. stoletja zgraditi veliko triladijsko baziliko sv. Marije Formoze, bogato okrašeno z zlatimi mozaiki in štukaturami.

Vse do frankovske osvojitve Istre leta 788 je Pulj ostal del Bizantinskega cesarstva. V času frankovske uprave je mesto skušalo ohraniti ager in samostojnost, medtem ko so v okolici nastajali številni samostani, ki so jih podpirali frankovski

in nemški fevdalci. Družina Castropola, ki se je imela za naslednike rimskih Sergijev, je od 13. stoletja upravljala mesto v imenu oglejskega patriarha. Takrat je na področju Kapitola nastala mestna hiša, v bližini Foruma pa frančiškanski samostan s cerkvijo sv. Frančiška. Leta 1331 je mesto sprejelo zaščito Benetk in s tem izgubilo samostojnost. Počasno propadanje, ki so ga izzvale pogoste epidemije kuge in malarije se je začelo v 15. stoletju. Iz tega obdobja je možno tu in tam videti kakšno gotsko ali renesančno palačo, okrašeno z izklesanimi okenskimi okvirji in skulpturami (reliefi štirih vrlin v Ulici Sergijev). Veličastna bazilika sv. Marije Formoze je razpadla in je zato slavni arhitekt Sansovino izdal nalog, da se njeni marmornati stebri pošljejo v Benecke. Danes se je ohranila le njena južna memorialna kapela. Ko je leta 1630 Serenissima naročila pri francoskem arhitektu Antoine de Villeu gradnjo utrdbe na osrednjem griču, je v mestu živelo le nekaj deset prebivalcev. Tedanji potniki opisujejo žalostno stanje mesta, s tem da ga imenujejo "mesto mrlič". Le tu in tam je kakšna hiša okrašena z baročnim balkonom, oknom, portalom ali grbom, škof Botteri pa leta 1712 začne z obnovo pročelja katedrale (dokončano šele v 20-ih letih 20. stoletja). Mesto se postopoma prebujata v času Napoleonovih Ilirskih provinc, ko se ruši mestno obzidje, da bi preventirali kužni zrak, ponovni vzpon pa se začne šele

v sredini 19. stoletja. Takrat postane glavna vojna luka avstrijske mornarice s pomorskimi Arzenalom. Pulj se v celoti obnavlja in spreminja v moderno evropsko mesto. Gradijo se nove četrti s historicističnimi in secesijskimi vilami in stanovanjskimi bloki, bolnišnica, gledališče, Marine Casino, Hidrografski inštitut z zvezdarno, urejajo se parki ob obali in okoli mesta. Zaradi zaščite vojne luke in Arzenala je bil izdelan obrambni sistem utrdb in topovskih baterij, ampak ta impresivni gradbeni projekt vseeno ni mogel preprečiti propada Monarhije. Kljub težkemu medvojnemu obdobju so bile v tem času zgrajene nekatere stavbe javne namembnosti (glavna pošta, kopalnice Stoja, antituberkulozarij), izjemni primerki italijanske moderne arhitekture.

NE PREZRITE:

Veličastnega pogleda na zaliv iz Kaštela, sedeža Zgodovinskega muzeja Istre.

Arene in Arheološkega muzeja Istre, arheološki park Nezakcij pri Valturi in Nacionalni park Brijuni.

Avstroogarskih vojaških utrdb

Cassoni, Vecchi, Punta Christo, Monte Grosso, Verudela.

ZANIMIVOSTI:

Ogrski kralj Salomus je leta 1087 umrl v benediktinskem samostanu sv. Mihaela, kamor se je zatekel, potem ko so ga vrgli s prestola. Njegovi ostanki so danes hranjeni v stolnici, nagrobna plošča pa v križnem hodniku samostana sv. Frančiška.

Beneške oblasti so večkrat nameravale demontirati Amfiteater, da bi izkoristile kamnite bloke. Najbolj znan poskus je tisti, ko so ga Benečani hoteli razstaviti in ponovno sestaviti na beneškem Lidu, kar je preprečil beneški senator Gabriele Emo leta 1583, kateremu so hvaležni Puljčani na enem od stolpov Amfiteatra postavili lepo, renesančno spominsko ploščo.

Z Rta Kamenjak, južno od Premanture se razpira razgled na impresiven svetilnik na istoimenski skali – Porer, ki je bil postavljen v prvi polovici 19. stoletja po projektu Giuseppeja Sforzija, učenca znamenitega tržaškega in dunajskega arhitekta Pietra Nobila.

BARBAN

Duboko u zaleđu istočne istarske obale, prije no što se zavojita cesta spusti u dolinu Raše, ranosrednjovjekovni gradić poziva na predah. Tijekom cijeloga srednjeg vijeka sve do austrijskog preuzimanja posjeda 1374. zbog njega su se sukobljavali pulski biskupi, akvilejski patrijarsi, moćni feudalski i pazinski kapetani. Unatoč tomu, mjesto je još od 1199. i župana Pribislava očuvalo svoje običaje i pravo da bira svog župana, suce i župnika. Imena iz povijesnih dokumenata, oblik samouprave (komun) sa županom na čelu, ali i brojni glagoljički grafiti svjedoče o hrvatskom stanovništvu, doseljenom već u 8. st.

Da bi se riješili stalni sukobi oko granica istarskih općina, njihovih feudalnih gospodara i Venecije, posebna je komisija 1275. godine obišla teritorije i sastavila dokument na hrvatskom (glagoljici), njemačkom i latinskom jeziku poznat kao *Istarski razvod*. U njemu se spominje da je 1025. izvršeno razgraničenje između Vodnjana, Gočana, Barbana i Svetvinčenta, što dokazuje kontinuitet Barbana kao stalnog, vjerojatno utvrđenog naselja.

Toponim Gradišće ili Gračišće ukazuje na to da se na tom predjelu u blizini groblja nalazilo prvobitno naselje. Nastalo je na položaju prapovijesne gradine, s pogledom na dolinu Raše. Stradalo je vjerojatno 1328. – 1330. u napadima ratobornog Sergia Castropole iz Pule, starog suparnika i pretendenta na barbanski teritorij, čije su pulske i baljanske trupe razorile ranosrednjovjekovne utvrde Gočan i Rogaticu.

Na području današnjeg grada nema tragova starijih od 14. st. stoga se može pretpostaviti da je kaštel podignut na novoj lokaciji. Iz njega se razvio gradić, duž pravilno raspoređenih ulica koje od središnjeg trga vode prema poljima, groblju i dolini Raše. Od kaštela pravokutnog oblika s četiri obrambene kule sačuvana je tek četverokutna kula, u kojoj je bio i zatvor. Sve do početka 20. st. stajala je uz gradsku ložu iz 1555. visoka kula sa zvoncem na vrhu. U 15. st. stanovnici podižu dvije male crkve: bratovštinsku crkvu sv. Jakova s freska-

ma koje prikazuju Bogorodicu zaštitnicu s članovima bratovštine i legende o svecu, jedinstvene u našim krajevima, te kapelu sv. Antuna opata, također oslikanu freskama.

Izmučeni sukobima oko posjeda Barbanci se predaju 1516. Mlečanima, nadajući se očuvanju stoljetne samouprave i institucija. No, oni pak feud Barban s Rakljom prodaju 1535. godine venecijanskim plemićima Loredan koji ga drže sve do ukidanja feudalnih prava 1869.

Da bi u srednjovjekovnom kaštelu stvorio životne uvjete primjerenije venecijanskoj aristokraciji, upravitelj feuda kapetan Antonio Capelo 1606. na istočnom dijelu ruševine kaštela gradi unutarnje krilo feudalne palače s trijemom na kamenim stupovima. Taj je pothvat obilježio grbom svojih poslodavaca, svojim grbom i natpisom. Palača se reprezentativnim pročeljem s balkonom početkom 18. st. okreće prema trgu s fontikom i gradskom cisternom (1567.). Župna je crkva izgrađena i posvećena 1701. na mjestu starije iz 14. st. i dijela kaštela. Na temeljima kružne kule izgrađena je sakristija, a zvonik je 1585. nadograđen na četverokutnu kulu. Zapadno krilo kaštela srušeno je u 19. st. da bi na njemu nastao vrt palače.

Iako su ratni sukobi u 18. st. odavno završili, kapetan Antun Franković obnavlja gradske bedeme između četverokutne kule i zapadnih gradskih vrata, te daje izgraditi zapadna Vela vrata i istočna Mala vrata s nazubljenim kruništem.

Izvan središnjeg trga može se vidjeti kako su izgledale tradicionalne kuće iz 18. i 19. st. s baladurima, cisternama i gospodarskim građevinama u dvoru.

NE PROPUSTITE:

Crkve sv. Antuna i sv. Jakova oslikane freskama iz 15. st.

Crkvu sv. Martina u Bičićima s naslikanim Raspećem iz prve polovice 14. st.

U drugoj polovici kolovoza: Trku na prstenac, tradicionalnu vitešku igru iz 17. st., obnovljenu 1976.

Globoko v zaledju vzhodne istrske obale, preden se ovinkasta cesta spusti v dolino Raše, kliče k oddihu zgodnesrednjeveško mestece. V teku celega srednjega veka pa vse do avstrijskega prevzema oblasti leta 1374 so se zaradi njega prepirali puljski škofje, oglejski patriarhi, mogočni fevdalci in pazinski kapetani. Kljub temu mestece še od leta 1199 in župana Pribislava ohranja svoje običaje in pravico do izbire lastnega župana, sodnikov in župnika. Imena iz zgodovinskih dokumentov, oblika samouprave (komun) z županom na čelu in tudi številni glagolski grafiti pričajo o hrvaškem prebivalstvu, ki se je doselilo že v 8. stoletju.

Da bi razrešili nenehne spore zaradi mej istrskih občin, njihovih fevdalnih gospodarjev in Benetk, je posebna komisija leta 1275 obiskala teritorije in sestavila dokument v hrvaščini (glagolici), nemščini in latinščini, ki je znan pod imenom

Istrski razvod. V njem je omenjeno, da je bila že leta 1025 izvedena razmejitev med Vodnjanom, Gočanom, Barbanom in Svetvinčentom, kar dokazuje kontinuiran obstoj Barbana kot stalnega, verjetno utrjenega naselja.

Toponim Gradišče ali Gračišče kaže na to, da se je na tem območju, v bližini pokopališča nahajalo prvotno naselje. Nastalo je na mestu prazgodovinskega gradišča, s pogledom na dolino Raše. Verjetno je bilo uničeno med leti 1328 in 1330 v napadih bojevitiga Sergija Castropole iz Pulja, starega nasprotnika in pretendenta na barbanski teritorij, čigar puljske in balske čete so razdejale zgodnesrednjeveški utrdbi Gočan in Rogatico.

Na območju današnjega mesta sledovi niso starejši od 14. stoletja, tako je možno domnevati, da je bil grad postavljen na novi lokaciji. Iz njega se je razvilo mestece, vzdolž pravilno razporejenih ulic, ki od osrednjega trga vodijo do polj, pokopališča in doline Raše. Od gradu pravokotne oblike s štirimi obrambnimi stolpi je ohranjen le štrikotni stolp, v katerem so bile tudi ječe. Vse do začetka 20. stoletja je ob mestni loži iz leta 1555 stal visok stolp z zvonom na vrhu. V 15. stoletju so prebivalci postavili dve mali cerkvi: bratovščinsko cerkev sv. Jakoba s freskami, ki prikazujejo Marijo zaščitnico s plaščem, člane bratovščine in svetnikovo legendo, ki so enkratne v naših krajih, ter kapelo sv. Antona opata, ki je prav tako poslikana s freskami.

Izčrpani od sporov okoli posesti so se Barbanci leta 1516 predali Benetkam v upanju, da bodo lahko ohranili stoletno samoupravo in institucije. Le-te pa so fevd Barban skupaj z Rakljom leta 1535 prodale beneškim plemičem Loredan, ki so ga imeli v lasti vse do ukinitve fevdalnih pravic leta 1869.

Da bi v srednjeveškem *kaštelu* ustvaril življenjske pogoje, ki so primerni beneški aristokraciji, je upravitelj fevda kapetan Antonio Capelo leta 1606 v vzhodnem delu ruševine gradu zgradil notranje krilo fevdalne palače s kamnitim stebriščnim vhodom. Ta poseg je obeležil z grbom svojih delodajalcev, s svojim grbom in napisom. Palača se z reprezentativnim pročeljem s balkonom v začetku 18. stoletja obrača proti trgu s *fontikom* in mestnim vodnjakom (1567). Župnijska cerkev je zgrajena in posvečena leta 1701 na mestu starejše iz 14. stoletja in delu gradu. Na temeljih okroglega stolpa je zgrajena zakristija, zvonik pa je leta 1585 dograjen na štrikotnem stolpu. Zahodno krilo gradu je porušeno v 19. stoletju, da bi na njegovem mestu nastal vrt palače.

Čeprav so se vojaški spopadi v 18. stoletju že zdavnaj končali, je kapetan Antun Franković obnovil mestno obzidje med štrikotnim stolpom in zahodnimi mestnimi vrati ter dal zgraditi zahodna Velika in vzhodna Mala vrata z nazobčanim nadstreškom.

Izven osrednjega trga je možno videti, kako so zgledale tradicionalne hiše iz 18. in 19. stoletja z baladurji, cisternami in gospodarskimi poslopji na dvorišču.

NE PREZRITE:

Cerkev sv. Antona in sv. Jakoba s freskami iz 15. stoletja.

Cerkve sv. Martina v Bičićih z naslikanim Križanjem iz prve polovice 14. stoletja.

V drugi polovici avgusta *Trka na prstenac*, tradicionalne viteške igre iz 17. stoletja, ki je bila obnovljena leta 1976.

PAZIN

Smješten u središnjoj Istri, grad je formalno središte Istarske županije. Iako nema tragova prapovijesne i antičke naseljenosti, moguće je da jezgra naselja nastaje i prije prvog pisanog spomena iz 983. godine.

Obidemo li *Castrum Pisinum* ili pazinski Kaštel, taj predmet davnašnje carske darovnice porečkom biskupu, vidjet ćemo da je riječ o dobro branjenoj utvrdi smještenoj na litici ponora rijeke Pazinčice. Ipak, njen prvotni oblik nešto se razlikovao od današnjega. U literaturi je prva utvrda opisana kao izdužena građevina s dva kata uz koju je sagrađena kula i crkvice s malim zvonikom. Možda ga u tom obliku 1175. godine od porečkih biskupa preuzima njegov novi upravitelj Menhard od Schwarzenburga, ali o tome nema dovoljno podataka. Poznato je da je Menhardova kći Kaštel donijela u obitelj Goričkih grofova gdje ostaje do 1374. godine, kada ga preuzimaju novi gospodari – obitelj Habsburg.

Još od Menhardove vladavine Pazin je središte moćne Pazinske knežije koja je svojevremeno obuhvaćala cijelu središnju Istru, ali i područje od plominskog zaleđa, preko Čićarije, sve do Trsta. U razdoblju njena procvata osnažuju se

i gradići u okolici poput Trviža, Berma, Lindara, Pićna, Gračišća, čak do te mjere da je, primjerice, Gračišće u 15. st. po ekonomskoj moći prestiglo i sam Pazin.

Bez obzira na ekonomske pokazatelje, Pazin je bio izvrsno branjen, nije ga mogla osvojiti niti jaka mletačka vojska 1510. godine. Nekoliko desetaka godina kasnije Kaštel je temeljito preoblikovan i takvo je obličje u glavnini zadržao do danas.

Ali ne širi se tijekom povijesti samo Kaštel, raste i naselje uz njega. Isprva se grade kuće na samom hrptu Pazinske jame i odmah uz utvrdu. Svojim smještajem i oblikovanjem daju naslutiti da nisu imale samo stambenu, već i obrambenu funkciju. Južno od Kaštela formiran je drugi stambeni blok – Buraj. I danas se u ovom dijelu grada mogu prepoznati kuće iz 15. i 16. st. Dalje od Kaštela, prema istoku, podignuta je župna crkva sv. Nikole, uz koju je danas gradsko groblje, te je na tom potezu grupiran i treći stambeni blok koji pretežno čine kuće pučana i obrtnika. Iako je njihova gradnja počela u 15. st., uglavnom se raspoznaju one sagrađene 17. – 19. st.

Crkva sv. Nikole u dokumentima je prvi put spomenuta 1266. godine. Toj staroj jednobrodnoj građevini dograđen je sredinom 15. st. veliki gotički višekutni prezbiterij nadsvođen zvjezdastim rebrastim svodom koji je oko 1470. godine oslikao anonimni majstor iz kruga Jakoba Suntera, poznat i kao austrijski majstor Leonardo iz Brixena pod utjecajem likovnih predložaka *Biblije pauperum* iz 15. st. Te su freske jedan od najvršnjih primjera zidnog slikarstva u Istri.

Ubrzo nakon pregradnje župne, počela se graditi i franjevačka crkva u razdoblju 1463. – 1477. godine, dok je samostan zgotovljen 1484. Izgled mu se, kao i važnost, mijenjao tijekom stoljeća. Ovdje danas obitavaju tek dva fratra, dok je nekada u sklopu samostana djelovala knjižnica, ljekarna, bolnica pa čak i kirurg.

U 17. st. Habsburgovci formalno napuštaju Pazin i prodaju Kaštel obitelji Montecuculli iz Modene. Oni vladaju Pazinskom knežijom do njenog ukidanja 1848. godine, a u posjedu Kaštela ostaju do 1945. godine.

Nakon kratke francuske vlasti početkom 19. st. Pazin je preuzela Austrija i pretvorila ga u upravno središte Istre. U cijelom 19. st. grad je određen intenzivnom izgradnjom javnih građevina i povezivanjem željezničkim trasama. Mnoge od tih građevina stradale su u teškom bombardiranju 1943. godine pa je to razlog brojnim zelenim površinama koje danas raspoznajemo u urbanom tkivu. Kaštel je preživio i taj napad iz zraka te ga danas koriste Etnografski muzej, Muzej grada Pazina i Državni arhiv u Pazinu.

POSJETITE:

Etnografski muzej Istre, Muzej grada Pazina i zidne slike u župnoj crkvi sv. Nikole u Pazinu.

Freske u crkvi sv. Marije na Škrilinah u Bermu nedaleko od Pazina.

Gračičće, i to u svibnju, na dan tradicionalnog natjecanja u sviranju usne harmonike *Zasopimo na organič*.

ZANIMLJIVOSTI:

Pazin se spominje u romanu Julesa Vernea *Mathias Sandorf*. Glavni lik zatočen je u pazinskom Kaštelu te iz njega uspijeva pobjeći spuštajući se u Pazinsku jamu odakle rijekom ponornicom stiže do Limskeg kanala.

Nahaja se v osrednji Istri in je formalno središče Istrske županije. Čeprav ni sledu o prazgodovinski in antični naseljenosti, obstaja možnost, da je jedro naselja nastalo še pred prvo pisno omembo leta 983.

Če obiščemo *Castrum Pisinum* ali pazinski Kaštel (Grad), ta predmet davne cesarske darilne pogodbe poreškem škofu, bomo opazili, da gre za dobro branjeno utrdbo, ki se nahaja na strmi skali nad reko Pazinčico. No, njena prvotna oblika se je nekoliko razlikovala od današnje. V literaturi je prva utrdba opisana kot podolgovata stavba z dvema nadstropjema, ob kateri sta zgrajena stolp in cerkva z majhnim zvonikom. Mogoče ga v tej obliki leta 1175 od poreških škofov prevzame njegov novi upravitelj Menhard Schwarzenburški, ampak o tem ni zadosti podatkov. Znano je, da je Menhardova hči Kaštel prinesla v družino Goriških grofov, katerih last je ostal do leta 1374, ko so ga prevzeli novi gospodarji – družina Habsburg.

Še iz časa Menhardove vladavine je Pazin središče mogočne Pazinske kneževine, ki je svojčas zajemala celo osrednjo Istro in tudi področje od plominskega zaledja, preko Čičarije, vse do Trsta. V obdobju njenega razcveta se krepijo tudi mesteca v okolici, kot so Trviž, Beram, Lindar, Pićan, Gračišće, celo do te mere, da je, na primer, Gračišće v 15. stoletju po ekonomski moči prehitelo sam Pazin.

Ne glede na ekonomske pokazatelje je bil Pazin zelo dobro obranjen, ni ga mogla zavzeti niti mogočna beneška vojska leta 1510. Nekaj desetletij kasneje je bil Kaštel temeljito preoblikovan in ta videz je v glavnem obdržal do danes.

Skozi zgodovino se ne širi samo Kaštel, temveč tudi naselje ob njem. Prvotno se gradijo hiše na samem hrbtu Pazinske jame in tik ob utrdbi. S svojo pozicijo in oblikovanjem daje slutiti, da niso imele samo stanovanjsko, temveč tudi obrambno funkcijo. Južno od Kaštela je formiran drugi stanovanjski blok – Buraj. Še danes je v tem delu mesta moč prepoznati hiše iz 15. in 16. stoletja. Naprej od Kaštela, proti vzhodu, je zgrajena župnijska cerkev sv. Nikolaja, ob kateri je danes mestno pokopališče, tako da je na tej liniji grupiran tretji stanovanjski blok, ki ga tvorijo ljudske in obrtniške hiše. Čeprav se je njihova gradnja začela v 15. stoletju, so danes v glavnem prepoznavne tiste iz 17. – 19. stoletja.

Cerkev sv. Nikolaja se v dokumentih prvič omenja leta 1266. Tej stari enoladijski stavbi je v sredini 15. stoletja dozidan velik gotski večkotni prezbiterij z zvezdasto rebrastim obokom, ki ga je okoli leta 1470 poslikal anonimni mojster iz kroga Jakoba Sunterja, znan tudi kot mojster Leonard iz Brixna, pod vplivom likovnih predlog *Bibliae Pauperum* iz 15. stoletja. Te freske so eden najlepših primerov stenskega slikarstva v Istri.

Kmalu po prezidavi župnijske se je začela gradnja frančiškanske cerkve v obdobju 1463 – 1477 leta, medtem ko je bil samostan dokončan leta 1484. Njegov videz se je, tako kot pomen, spreminjal skozi stoletja. Tu danes prebivata le dva patra, medtem ko je nekoč v sklopu samostana delovala knjižnica, lekarna, bolnišnica in celo kirurg.

V 17. stoletju Habsburžani formalno zapustijo Pazin in Kaštel prodajo družini Montecuccoli iz Modene. Ta vlada Pazinski kneževini vse do njene ukinitve leta 1848, a ima Kaštel v lasti do leta 1945.

Po kratki francoski vladavini v začetku 19. stoletja je Pazin prevzela Avstrija in ga spremenila v upravno središče Istre. Celo 19. stoletje je mesto zaznamovala intenzivna gradnja javnih stavb in povezovanje z železniškimi trasami. Marsikatera od teh stavb je bila porušena v bombardiranju leta 1943, zato v urbanem tkivu danes zaznamo številne zelene površine. Kaštel je preživel tudi ta napad iz zraka ter ga danes uporabljajo Etnografski muzej, Muzej mesta Pazin in Državni arhiv v Pazinu.

OBIŠČITE:

Etnografski muzej Istre, Muzej mesta Pazin in stenske slike v župnijski cerkvi sv. Nikolaja v Pazinu.

Freske v cerkvi Sv. Marije na Škrilinah v Bermu, nedaleč od Pazina.

Gračišće, v maju, na dan tradicionalnega tekmovanja v igranju na orglice *Zasopimo na organič*.

ZANIMIVOSTI:

Pazin je omenjen v romanu Julesa Verna *Mathias Sandorf*. Glavni lik je zaprt v pazinskem Kaštelu ter iz njega uspe pobegniti skozi Pazinsko jamo, od koder po reki ponikalnici prispe do Limskega kanala.

LABIN

Visoko nad Kvarnerom na istočnoj obali Istre uzdiže se ovaj srednjovjekovni utvrđeni grad. Podno njega teče rijeka Raša, povijesna granica između ilirskih plemena Histra i Liburna, te kasnije rimske provincije Histrije i Dalmacije. Kontinuitet naselja pratimo i u rimsko doba kada je *Alvona* imala status municipija. Predstavnici srednjovjekovnog Labina sudjeluju 804. godine na Rižanskoj skupštini da bi se carskim izaslanicima požalili na ponašanje doseljenih Slavena i zloporabu franačkog upravitelja

Istre vojvode Ivana. U Labinu se u to vrijeme gradi crkva sv. Justa u najvišem dijelu grada, od koje su danas ostale samo ruševine. Grad doživljava procvat dok njime iz kaštela na najvišem dijelu brežuljka upravlja gastald – predstavnik akvilejskog patrijarha (1207. – 1420.).

Urbana shema Labina s ulicama koje se prstenasto obavijaju oko brežuljka ili zrakasto spuštaju niz njega nastala je u srednjem vijeku, ali je većina sačuvanih građevina iz 16. – 18. st. Srednjovjekovna se jezgra nalazi na najvišem

dijelu grada (Gorica). Zidine kojima je opasana 1300. godine ponovno su učvršćene tijekom 15. i 16. st. dok se grad spušta niz padine prema župnoj crkvi s trgom. Dovršene su gradnjom vrata sv. Flora iz 1587. s reljefom lava sv. Marka i kružnim bastionom te pomičnim vratima prema trgu izvan zidina.

Unutar zidina oko malog donjeg trga smještene su pretorska palača sa zatvorom (1555.) i gradska žitnica, kasnije pretvorena u kazalište (1843.). Srce grada u to je vrijeme trg s gotičkom župnom crkvom Rođenja Blažene Djevice Marije. Proširena je u 16. i 17. st. a njeno je barokno pročelje ukrašeno, osim uobičajenog reljefa s lavom sv. Marka, i skulpturom senatora Antonija Bollandija, što je rijetkost na istarskom prostoru. U znak zahvalnosti za ustupljeno zemljište na koje je proširena crkva papa Urban VIII. dopustio je obitelji Scampicchio da privatnom kapelom nad ulicom poveže svoju renesansnu palaču s crkvom. Trg je dovršen u 18. st. gradnjom raskošne barokne palače obitelji Battiala-Lazarini uz koju se nalazi privatna kapela sv. Stjepana. U blizini stare župne crkve sv. Justa gradi se u 17. st. vitki zvonik.

Smirivanjem ratnih sukoba tijekom 17. i 18. st. obrambeni bedemi u gradovima gube primarnu funkciju. To je labinskim plemićima (Franković-Vlačić, Negri, Manzini) omogućilo da na njima izgrade stambene palače. Aristokracija se okreće životu na ladanju, pa tako već od 16. st. u plodnoj okolici nastaju stambeno-gospodarske palače (Kature, Dubrova, Martinski) skladno uronjene u krajobraz. Od trga s gradskom ložom izvan zidina duž hrpta brežuljka krajem 17. i u 18. st.

šire se nove četvrti: Borgo i Sv. Katarina. Početkom 20. st. trg postaje središte komunalnog života s municipijem, kavanom i ribarnicom. Otvaranje grada dovršeno je 1930-ih godina uređenjem šetališta San Marco s fontanom s kojega se pruža spektakularan pogled na Kvarner.

Labinština je u 19. i 20. st. rudarsko središte Istre. Vade se ugljen, boksit i lapor za proizvodnju cementa. Nakon početnih istraživanja još 1623, pravi razvoj rudarstva počinje 1785. kada se otvara prvi rudnik u Krapnu. Intenzivira se u 19. st. otvaranjem okana u Vinežu i Štrmcu, uz koja nastaju manja naselja, da bi najveći uzlet doživjelo između dva svjetska rata. Tada se prema projektima talijanskih arhitekata grade moderno planirani gradovi Raša i Podlabin. Pod Labinom nastaje kompleks Pjagal s ulaznim oknom (šoht), električnom centralom i upravnom zgradom (današnja gradska knjižnica). Izvršena je melioracija rijeke Raše, grade se luke za utovar u Raškom i Plominskom kanalu. Borba za bolje radne uvjete rudara koji su dolazili iz udaljenih predjela istočne i južne Istre pješice, na biciklima, pa čak i barkama, potaknula je 1921. krvavo ugušenu pobunu poznatu pod imenom Labinska republika.

Okna su opustjela krajem 20. st., ali se danas neki novi rudari-umjetnici spuštaju u podzemlje.

NE PROPUSTITE:

Narodni muzej Labin s rekonstruiranim rudarskim oknom.

Prošetati Rašom s crkvom sv. Barbare, Podlabinom te Pjagalom.

Visoko nad Kvarnerjem na vzhodni obali Istre, se dviguje to srednjeveško utrjeno mesto. Pod njim teče reka Raša, zgodovinska meja med ilirskimi plemeni Histri in Liburni ter pozneje meja rimske province Histrije in Dalmacije. Kontinuiteti naselja sledimo še iz rimskega obdobja, ko je *Alvona* imela status municipija. Predstavniki srednjeveškega Labina leta 804 sodelujejo na Rižanski skupščini, da bi se cesarskim poslanca potožili nad obnašanjem priseljenih Slovanov in zlouporabo frankovskega upravitelja Istre, vojvode Janeza. V Labinu se v tistem času gradi cerkev sv. Justa na najvišjem delu mesta, od katere so danes ostale le ruševine. Mesto doživlja razcvet, ko z njim z gradu na najvišjem delu griča upravlja gastald – predstavnik oglejskega patriarha (1207 – 1420). Urbana shema Labina z ulicami, ki se kot prstani ovijajajo okoli griča ali žarkasto spuščajo po njem, je nastala v srednjem veku, večina ohranjenih stavb pa je iz 16. - 18. stoletja. Srednjeveško jedro se nahaja na najvišjem delu mesta (Gorica). Obzidje, s katerim je bilo opasano leta 1300, je ponovno utrjeno v 15. in 16. stoletju, medtem ko se mesto spušča po pobočjih do župnijske cerkve s trgom. Dokončano je z izgradnjo vrat sv. Flora iz leta 1587, z reliefom leva sv. Marka in okroglim bastionom ter preničnimi vrati proti trgu izven obzidja.

Znotraj obzidja, okoli majhnega spodnjega trga, sta postavljeni pretorska palača z zaporom (1555) in mestna žitnica, kasneje spremenjena v gledališče (1843). Srce mesta je v tem času trg z gotsko župnijsko cerkvijo Marijinega rojstva. Cerkev je bila v 16. in 17. stoletju razširjena, njeno baročno pročelje pa okrašeno, poleg običajnega reliefa z levom sv. Marka, tudi s kipom senatorja Antonija Bollanija, kar je redkost v istrskem prostoru. V znak hvaležnosti za odstopljeno zemljišče, na katerega se je razširila cerkev, je papež Urban VIII dovolil družini Scampicchio, da s privatno kapelo nad ulico poveže svojo renesančno palačo s cerkvijo. Trg je bil dokončan v 18. stoletju z izgradnjo razkošne baročne palače družine Battiala-Lazzarini, ob kateri se nahaja privatna kapela sv. Štefana. V bližini stare župnijske cerkve sv. Justa je bil v 17. stoletju zgrajen vitek zvonik.

Z umiritvijo vojnih spopadov v 17. in 18. stoletju obrambni zidovi v mestih izgubijo svojo primarno funkcijo. To je labinskim plemičem (Franković-Vlačić, Negri, Manzini) omogočilo, da so na njih zgradili stanovanjske palače. Aristokracija se vdaja življenju na podeželju, in tako že v 16. stoletju v rodovitni okolici nastanejo stanovanjsko-gospodarske palače (Katura, Dubrova, Martinski), ki so skladno potopljene v krajino.

Od trga z mestno ložo zunaj obzidja se vzdolž hrbtna griča ob koncu 17. in v 18. stoletju širijo nove četrti: Borgo in sv. Katarina. V začetku 20. stoletja postane trg središče komunalnega življenja z municipijem, kavarno in ribarnico. Odprtje mesta je dokončano v 30-ih letih 20. stoletja z ureditvijo sprehajališča San Marco z vodnjakom, s katerega se razpira veličasten pogled na Kvarner.

Labinština je v 19. in 20. stoletju rudarsko središče Istre. Koplje se premog, boksit in lapor za proizvodnjo cementa. Po začetnih raziskovanjih leta 1623 se pravi razvoj rudarstva začne leta 1785 z odprtjem prvega rudnika v Krapnu. Intenzivira se v 19. stoletju z odprtjem oken v Vinežu in Štrmcu, ob katerih nastajajo manjša naselja, največji razmah pa doživi med obema vojnoma. Takrat sta po načrtih italijanskih arhitektov zgrajeni moderno načrtovani mesti Raša in Podlabin. Pod Labinom nastane kompleks Pjagal z vhodnim oknom

(šoht), električno centralo in upravnim poslopjem (današnja mestna knjižnica). Izvedena je melioracija reke Raše, gradijo se pristanišča za utovor v Raškem in Plominskem kanalu. Borba za boljše delovne pogoje rudarjev, ki so prihajali iz oddaljenih delov vzhodne in južne Istre peš, s kolesi, tudi s čolni, je leta 1921 sprožila prvi, v krvi zatrti upor, ki je znan pod imenom Labinska republika.

Okna so bila opuščena ob koncu 20. stoletja, danes pa se nekakšni novi rudarji-umetniki spuščajo v podzemlje.

NE PREZRITE:

Narodnega muzeja Labin z rekonstruiranim rudarskim oknom. Sprehodite se po Raši s cerkvijo sv. Barbare, po Podlabinu ter Pjagal.

VODNجان

Nastanak grada može se pratiti tek od srednjeg vijeka, unatoč tragovima prapovijesne gradine na brdu kod crkve sv. Marije Traverse. Ime grada izvodi se iz latinskog *vicus Atinianus* spomenutog u pisanim izvorima 1150. Najstarija gradska crkva, sv. Jakova *delle Trisiere*, već je 1212. proglašena župnom. Nakon razdoblja pod upravom akvilejskog patrijarha i pulskog komuna u 13. i 14. st., grad 1331. prihvaća skrbništvo Venecije pod kojom postaje samostalna komuna i važno trgovačko središte. Bježeći iz kužne Pule u grad se sklanjaju venecijanski providuri.

Jezgra grada nastala je na predjelu od crkve sv. Jakova do romaničke crkve sv. Blaža, koja kasnije preuzima ulogu župne crkve. Atmosfera srednjovjekovnog grada doživljava se u labirintu uskih krivudavih ulica, zbijenih kuća skrovnih dvorišta i svođenih prolaza. Izvan jezgre izgrađen je oko 1300. kaštel okružen rovom s pomičnim mostom. Dvije su kule kaštela nadzirale prilaz sa sjevera i juga. Mada jezgra nije bila okružena zidinama, ulaz u povijesne kontrade *Merceria*, *Forno grande*, *Portarol* i *Duomo*, *Callenuova*, *Pian* i Sv. Katarina zatvarala su vrata. Kaštel je bio okružen javnim zgradama: skladištem ječma u sklopu kojeg su se nalazili gradska loža, arhiv i kancelarija rektora, te skladištem žita. Suvremeni gradski trg nastaje nakon rušenja kaštela 1808. Sjedištem općine postaje prvo barokna palača Bradamante na koju je postavljen kameni gradski grb, da bi 1911. bila izgrađena neogotička komunalna palača na mjestu fontika.

Stara župna crkva sv. Blaža uz koju se nalazilo groblje srušena je 1760. radi gradnje barokne trobrodne građevine. Zvonik uz nju, najviši u Istri (62 metra), izgrađen je u 19. st.

Grad se od kraja srednjeg vijeka postupno širi duž ulica *Portarol* i *Forno grande* prema sjeveru uz ranobaroknu crkvu sv. Marije Karmelske prema crkvi

sv. Martina. Bogatije kuće nose gotička, renesansna i barokna obilježja. Dok su prizemlja kuća prema ulici često služila javnoj namjeni (trgovine), u unutrašnjosti blokova smješteni su gospodarski objekti, cisterne s grbovima i krušne peći.

Brojne srednjovjekovne crkve (Sv. Katarina, Sv. Križ, Sv. Nedjelja, Sv. Antun, Sv. Rok), nekada na raskrižjima putova izvan grada, postupno se stapaju s gradskim tkivom.

U 19. st. Vodnjan je važno administrativno i gospodarsko središte južne Istre. Obitelj Sottocorona pokreće uzgoj dudovog svilca za proizvodnju svile, kroz grad prolazi željeznica, već se 1899. gradi električna centrala. Zahvaljujući razvijenoj poljoprivredi, a posebice uzgoju maslina, u 19. st. obnavlja se tradicionalan način života u karakterističnim stambeno-gospodarskim sklopovima *stancijama*. Povratak stoljetnoj tradiciji uzgoja maslina u novije je vrijeme doveo Vodnjan u vrh proizvođača izvrsnog maslinovog ulja.

POSJETITE:

Sakralnu zbirku u župnoj crkvi sv. Blaža i neraspadnuta svetačka tijela.

Crkvu sv. Foške pokraj Batvača s romaničkim freskama.

Muzej grada Vodnjana u palači Bettica. U prizemlju je izložena manja zbirka kamenih spomenika iz arheoloških istraživanja u okolici Vodnjana, a na katu slike profanog sadržaja iz donacije G. Grezlera vodnjanskoj općini.

ZANIMLJIVOSTI:

Prema natpisu *ECCLESIA S. INQUISIT ISTRIAE* na nadvratniku portala, u crkvi sv. Martina iz 15. st. nalazilo se sjedište inkvizicije za Istru.

Na pročelju palače na južnom uglu trga uklesan je natpis na vodnjanskom dijalektu iz 1448: *Tali-me-domanda-come-sto-che-mai-co-teto-del-be-che-ho*.

Skladatelj Antonio Smareglia napisao je operu *Istarska svadba* inspiriran vodnjanskim životom i običajima.

Nastanek mesta lahko spremljamo le od srednjega veka, kljub sledovom prazgodovinskega gradišča na hribu pri cerkvi sv. Marije Traverse. Ime mesta izhaja iz latinskega *vicus Atinianus*, ki se v pisanih virih omenja že leta 1150. Najstarejša mestna cerkev, sv. Jakob *delle Trisiere*, je bila že od leta 1212 razglašena za župnijsko. Po obdobju uprave oglejskega patriarha in puljskega komuna v 13. in 14. stoletju, mesto leta 1331 sprejme skrbništvo Benetk, pod katerimi postane samostojna komuna in pomembno trgovsko središče. Na begu iz kužnega Pulja so se v mesto zatekli beneški providurji.

Jedro mesta je nastalo na predelu od cerkve sv. Jakoba do romanske cerkve sv. Blaža, ki kasneje prevzame vlogo župnijske cerkev. Atmosfero srednjeveške-

ga mesta je moč doživeti v labirintu ozkih vijugastih uličic, zbitih hišah s skritimi dvorišči in obokanih prehodih. Zunaj jedra je bil leta 1300 zgrajen grad, obdan z okopom in z dviznim mostom. Dva grajska stolpa sta nadzirala prihod s severa in juga. Čeprav jedro ni bilo obdano z obzidjem, so zgodovinske kontrade *Merceria, Forno grande, Portarol in Duomo, Callenuova, Pian* in Sv. Katarina zapirale svoja vhodna vrata. Grad je bil obdan z javnimi stavbami, skladiščem ječmena, v sklopu katerega so se nahajali mestna loža, arhiv in rektorjev urad ter skladišče žita.

SedANJI mestni trg je nastal po rušenju gradu leta 1808. Sedež občine prvotno postane baročna palača Bradamante, na katero je postavljen kamniti mestni grb, leta 1911 pa je na mestu nekdanjega *fontika* zgrajena neogotska mestna hiša.

Stara župnijska cerkev sv. Blaža, ob kateri se je nahajalo pokopališče, je bila porušena leta 1760 zaradi gradnje baročne triladijske cerkve. Zvonik ob njej, najvišji v Istri (62 m) je zgrajen v 19. stoletju. Mesto se od konca 19. stoletja postopoma širi vzdolž ulic *Portarol* in *Forno grande* ter proti severu ob zgodnjebaročni cerkvi sv. Marije Karmelske do cerkve sv. Martina. Bogatejše hiše imajo gotska, renesančna in baročna obeležja. Medtem ko so na ulico obrnjena pritličja hiš služila javnem namenu (trgovine), se v notranjosti blokov nahajajo gospodarski objekti, cisterne z grbi, krušne peči.

Številne srednjeveške cerkve (Sv. Katarina, Sv. Križ, Sv. Nedelja, Sv. Anton, Sv. Rok), nekoč na razkrižju poti zunaj mesta, se postopoma združujejo z mestnim tkivom.

V 19. stoletju je mesto pomebno administrativno in gospodarsko središče južne Istre. Družina Sottocorona začne z rejo sviloprejk za proizvodnjo svile, skozi mesto gre železnica, že leta 1899 se gradi električna centrala. Zaradi razvitega poljedelstva, posebej oljkarstva, se v 19. stoletju obnavlja tradicionalen način življenja v značilnih stanovanjsko-gospodarskih sklopih – *stancijah*. Vrnitev k stoletni tradiciji vzgoje oljk je v novejšem času pripeljal Vodnjan v sam vrh proizvajalcev izvrstnega oljčnega olja.

OBİŞÇITE:

Sakralno zbirko v župnijski cerkvi sv. Blaža in nerazpadla svetniška telesa.

Cerkev sv. Foške pri Batvačih z romanskimi freskami.

Muzej mesta Vodnjan v palači Bettica. V pritličju je razstavljena manjša zbirka kamnitih spomenikov iz arheoloških izkopavanj v okolici Vodnjana, v nadstropju pa slike posvetnega značaja iz donacije G. Grezlerja vodnjanski občini.

ZANIMIVOSTI:

Po napisu *ECCLESIA S. INQUISIT ISTRIAE* na kamniti prekladi portala se je v cerkvi sv. Martina iz 15. stoletja nahajal sedež inkvizicije za Istro.

Na pročelju palače na južnem vogalu je vklesan napis v vodnjanskem narečju iz leta 1448: *Tali me domanda come sto che mai co teto del be che ho*.

Skladatelj Antonio Smareglia je napisal opero *Istrska svatba*, ki so jo navdahnili vodnjansko življenje in običaji.

LITERATURA:

- D. Alberi, *Istria, Storia, Arte, Cultura*, LINT, Trieste, 2001.
- Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 2005.
- A. Horvat-K. Prijatelj-R. Matejčić, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.
- V. Girardi-Jurkić, *Arheologija i umjetnost Istre*, Arheološki muzej Istre, Pula, 1986.
- B. Marušić et. al., *Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku*, Arheološki muzej Istre, Pula, 1995.
- K. Horvat-Levaj, *„Gradovi utvrde sjeveroistočne Hrvatske“*, Buzetski zbornik, 12, Zagreb, 1988.
- Đ. Cvitanović, *„Renesansna jezgra Buzeta“*, Buzetski zbornik, 7-8, 1984.
- D. Frankol, *„Arhitektura 17. i 18. st. u Buzetu“*, Buzetski zbornik, 7-8, 1984.
- Z. Balog, *„Klasicistička palača u gradu Buzetu“*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 8/1984.
- M. Barada i S. Mustač, *„Srednjovjekovne crkve Vodnjanštine“*, u: I. Matejčić, *Sveta Foška*, Split-Pula, 2005.
- V. Marković, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb, 2004.
- R. Matijašić, *Gospodarstvo antičke Istre*, Pula, 1998.
- D. Rismondo, *Dignano d' Istria nei ricordi nel bimillenario di Augusto*, Ravenna, 1937.
- M. Tamaro, *Le città e le castella dell' Istria (Rovigno-Dignano)*, Volume Secondo, Parenzo, 1893.
- B. Fučić, *„Izvjestaj o putu u Istri 1949. godine (Labinski kotar i Kras)“*, u: Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga, 57, Zagreb, 1953.
- H. Stemberger, *Labinska povijesna kronika*, Labin, 1983.
- A. Šonje, *Crkvena arhitektura zapadne Istre*, Zagreb, 1982.
- A. Alisi, *Istria città minori*, Trieste, 1997.
- L. Foscan, *I castelli medioevali dell' Istria*, Trieste, 1992.
- L. Foscan, *„Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell' Istria“*, Collana degli atti, Centro di ricerche storiche – Rovigno N. 22, Rovigno-Trieste, 2003.
- B. Tadić, *Rovinj - razvoj naselja*, Zagreb, 1982.
- Rovigno d' Istria*, Edizioni Famiglia Ruvignisa, Trieste, 1997.
- D. Klen, *„Arhivske vijesti o nekim kulturnim spomenicima Barbana i Raklja“*, Bulletin Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1964., 3.
- S. Štefanac et. al., *Diocesis Justinopolitana, Spomeniki gotske umjetnosti na območju koprške škofije*, Koper, 2000.
- Srednjeveška mesta*, Ljubljana, 1998.
- S. Bernik, *Organizem slovenskih obmorskih mest: Koper, Izola, Piran, Ljubljana*, 1968.
- Gradivu, utrdbe in mestna obzidja, vodnik po spomenikih*, Ljubljana, 2006.
- N. Šumi et. al., *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem, obdobje med pozno renesanso in zrelim barokom*: katalog razstave, Ljubljana, 2001.
- Hrvatska likovna enciklopedija*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 2005.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1959.
- Acta Bullearum I.*, Buje, 1999.
- „Hrvati i Karolinzi“*, katalog izložbe, Split, 2000.
- M. Bradanović et. al., *Oprtalj/Portole*, Oprtalj, 2009.

REVITALIZACIJA
ISTARSKOG ZALEDA
I TURIZMA
U ISTARSKOM ZALEĐU

REVITALIZACIJA
ISTARSKEGA PODEŽELJA
IN TURIZMA
NA ISTARSKEM PODEŽELJU

ISTRA
Urbana
povijesna
središta

ISTRA
Urbana
zgodovinska
središča

VODITELJ PROJEKTNE AKTIVNOSTI / VODJA PROJEKTNE AKTIVNOSTI
Vladimir TORBICA

KOORDINATORICE PROJEKTA / KOORDINATORIKI PROJEKTA
Sandra ILIĆ
Iva ŠEGOTA

NAKLADNIK / ZALOŽILA
Istarska županija – Regione Istriana
Istarska županija – Regione Istriana

ZA NAKLADNIKA / ZA ZALOŽNIKA
MARA d.o.o. – Mladenka BATALIĆ

AUTOR TEKSTA / AVTOR BESEDILA
Marijan BRADANOVIĆ

UREDNIKA TEKSTA / UREDNIKA BESEDILA
Jasna PERKOVIĆ MILOSAVLJEVIĆ

FOTOGRAFIJE / FOTOGRAFIJE
Ivo PERVAN

Zbirka starih razglednica / Zbirka starih razglednic
Povijesni muzej Istre - Museo storico dell' Istria / Zgodovinski muzej Istre

GRAFIČKA UREDNICA I IZRADA MAPE / GRAFIČNA UREDNICA IN IZDELAVA MAPE
Ana BERČ

PRIJEVOD NA SLOVENSKI / PREVOD V SLOVENŠČINO
Alina LOVREČIĆ CARLI

LEKTORICA ZA SLOVENSKI JEZIK / LEKTORICA ZA SLOVENSKI JEZIK
Marja CENDA

REALIZACIJA / REALIZACIJA
MARA d.o.o., Pula

TISAK / TISK
Kerschhoffset

NAKLADA
500 primjeraka / izvodov

Projektnu aktivnost je provela Istarska županija – Regione Istriana u suradnji s partnerima:
Projektno aktivnost je izvela Istarska županija – Regione Istriana v sodelovanju s partnerji:

Grad Kopar (vodeći partner)
Mestna občina Koper (vodilni partner)

Općina Izola
Občina Izola

Općina Piran
Občina Piran

Zavod za zaštitu kulturne baštine Slovenije – ispostava Piran
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – območna enota Piran

Grad Buzet
Mesto Buzet

Grad Poreč
Mesto Poreč

Turistička zajednica Istarske županije
Turistična skupnost Istarske županije

Općina Svetvinčenat
Občina Svetvinčenat

Grad Vodnjan
Mesto Vodnjan

Europsku uniju čini 27 zemalja članica koje su odlučile postupno povezivati svoja znanja, resurse i sudbine. Zajednički su, tijekom razdoblja proširenja u trajanju od 50 godina, izgradile zonu stabilnosti, demokracije i održivog razvoja, zadržavajući pritom kulturalnu raznolikost, toleranciju i osobne slobode. Europska unija posvećena je dijeljenju svojih postignuća i svojih vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.

Evropsko unijo sestavlja 27 držav članic, ki so se odločile postopoma povezovati svoja znanja, resurse in usode. V obdobju širitve, ki je trajalo 50 let, so skupaj zgradile cono stabilnosti, demokracije in trajnostnega razvoja, pri tem pa obdržale kulturno raznolikost, toleranco in osebno svobodo. Evropska unija si prizadeva deliti svoje dosežke in vrednote z deželami in narodi izven svojih meja.